

Tussen Kaftan en Toga

Moslimstudenten
aan de University of Essex
en de Erasmus Universiteit Rotterdam

Annelies van Eekelen
Thesis Master Media en Journalistiek
Begeleider Prof. Dr. Beunders
31 augustus 2004

Tussen Kaftan en Toga

Moslimstudenten aan de University of Essex
en de Erasmus Universiteit Rotterdam

Annelies van Eekelen

Studienummer: 198248ae

Contactinformatie

Gerbrandylaan 16
2625 LR Delft
avaneekelen@hotmail.com
06-14652146

*

"In Nederland was er na 11 september totale paniek. Natuurlijk, er zijn groepjes moslims die niet fris in het hoofd zijn, die kwaadaardige bedoelingen hebben. Maar we plakken van alles aan elkaar. Elk detail wordt een arm van een octopus. Het gaat hoogstens om kleine groepjes, dat is geen stroom. We blazen het op."

(Citaat van islam-deskundige Maurits Berger in: 'Angst voor moslims creëren we zelf' in het Rotterdams Dagblad van 23 juli 2004)

*

"We have no quarrel with Islam. The UK is a multi-faith, multi-cultural society. We share many common beliefs, including a respect for the life of innocent people."

('The civilised world could not be idle' in The Scotsman Evening News van 9 oktober 2001)

*

Voorwoord

Tijdens het college Migratie en Multiculturaliteit dat ik als bachelorstudent twee jaar geleden aan de Erasmus Universiteit onder leiding van drs. M. van Kuijeren volgde, kwam ik voor het eerst in aanraking met moslims in Nederland. Ik zag natuurlijk regelmatig een vrouw met een hoofddoek lopen en ik was ook al meerdere malen langs een moskee gefietst, maar ik had me nog nooit verdiept in deze religieuze groep.

Het college werd afgesloten met een werkstuk over een islamitisch instituut in de Nederlandse samenleving. Ik koos ervoor om de islamitische scholen in Nederland onder de loep te nemen. Al snel werd ik geconfronteerd met de discussies over deze scholen in de media. De meeste kranten en televisieprogramma's zetten vraagtekens bij het functioneren van de scholen en staken dit niet onder stoelen of banken.

De media deden uitspraken waarvan ik mij afvroeg of het vooroordelen of waarheden waren. Twee uitspraken kwam ik vaak tegen. De eerste was dat islamitische scholen de integratie van moslimjongeren in de Nederlandse samenleving tegen werkten. Daarnaast werden de scholen gesubsidieerd door terroristische Arabische verenigingen, die over Europa wilden heersen. Uit mijn onderzoek kwam naar voren dat deze uitspraken slechts voor sommige scholen klopten.

Nadat ik mijn werkstuk had afgerond, kwam ik erachter dat er van mijn standpunt over islamitische scholen weinig was overgebleven. Voordat ik aan het onderzoek begon vond ik de scholen slecht voor de integratie, maar nu was ik daar niet meer voor honderd procent van overtuigd. Mijn mening veranderde na iedere onderzoeksresultaat opnieuw. Hoe meer ik te weten kwam, hoe minder overtuigd ik was van mijn eigen mening.

Na een werkstuk over het beeld van de Nederlandse Moslim Omroep over de islamitische scholen, kwam ik tot de conclusie dat je geen mening kunt hebben over dé moslims of dé islamitische scholen in Nederland. Ieder mens is anders, je kunt een religieuze groep niet over één kam scheren. Je kunt over iemand oordelen vanwege zijn daden, maar niet vanwege zijn geloof.

Met deze conclusie in mijn achterhoofd ben ik aan het onderzoek voor mijn masterthesis begonnen: een overzicht van de faciliteiten voor, beeldvorming over en acceptatie van moslimstudenten op de Erasmus Universiteit en de University of Essex. De resultaten van dit onderzoek zijn in deze thesis te vinden.

Het onderzoek was niet mogelijk zonder een aantal personen. Ik wil hen in dit voorwoord graag bedanken. Allereerst gaat mijn dank uit naar Naima Kasmi en Najm Al-Hosiny voor hun hulp bij het verzamelen van informatie over de moslimgemeenschap aan de Erasmus Universiteit en de University of Essex.

Ook dank ik Henri Beunders en Mira van Kuijeren voor hun begeleiding en het enthousiasme dat zij voor mijn onderzoek toonden. Het vertrouwen dat zij in mij en het onderzoek hebben gehad, was voor mij altijd een extra stimulans om door te gaan.

Verder wil ik mijn broer Erik bedanken voor het oplossen van de nodige computerproblemen die ik tegenkwam tijdens het schrijven van mijn thesis. Michel, Chantal, Kirsten en Suzanne waren er altijd als ik even vastzat. Na een brainsessie over de MSN werd ik dankzij hen weer op weg geholpen.

Ten slotte wil ik mijn ouders en mijn vriend Paul bedanken. Tijdens mijn onderzoeksperiode in Engeland spraken zij mij weer moed in wanneer het tegenzat. Ook hielpen zij mij door de stressmomenten heen tijdens de laatste schrijffase van mijn thesis.

Annelies van Eekelen
Rotterdam, augustus 2004

Inhoudsopgave

<i>Summary</i>	<i>1-7</i>
<i>Introduction</i>	1
<i>Set-up</i>	2
<i>Presentation of questions</i>	3
<i>Results</i>	4
<i>Conclusion</i>	6
<i>Inleiding</i>	<i>8-12</i>
<i>Inleiding</i>	8
<i>Opzet</i>	10
<i>Vraagstelling</i>	11
<i>Indeling</i>	11
<i>Nut van onderzoek</i>	12
<i>1. Hypothese</i>	<i>13-19</i>
<i>1.1. Ontkerkelijk Nederland laat wakker</i>	20
<i>1.2. Gelovig Engeland vroeg bij de les</i>	16
<i>1.3. Hypothese</i>	18
<i>2. De moslim als migrant</i>	<i>20-31</i>
<i>2.1. Migratie naar Groot-Brittannië</i>	20
<i>2.2. Islam in Groot-Brittannië</i>	22
<i>2.3. Migratie naar Nederland</i>	25
<i>2.4. Islam in Nederland</i>	27
<i>2.5. Samenvatting</i>	29
<i>3. Universiteiten op de weegschaal</i>	<i>32-48</i>
<i>3.1. Schets van de bestudeerde universiteiten</i>	
<i>3.1.1. De Erasmus Universiteit en de University of Essex</i>	32
<i>3.1.2. De universiteitssteden Rotterdam en Colchester</i>	33
<i>3.2. Universitaire faciliteiten onder de loep</i>	
<i>3.2.1. Islamitische vereniging</i>	36
<i>3.2.2. Gebedsruimte</i>	38
<i>3.2.3. Bibliotheken</i>	40
<i>3.2.4. Universiteitsmagazine</i>	41
<i>3.2.5. Halalproducten</i>	42
<i>3.2.6. Mogelijkheid tot promotie/reclame</i>	43
<i>3.2.7. Colleges en lezingen</i>	46
<i>3.3. Samenvatting</i>	46

<i>4. Door de ogen van een ander</i>	<i>49-72</i>
4.1. <i>Islam in beeld</i>	49
4.2. <i>Beeldvorming en acceptatie: moslimstudenten op de universiteit</i>	
4.2.1. <i>Enquêtes: meerkeuzevragen</i>	53
<i>Deel 1: Moslimstudenten</i>	54
<i>Deel 2: Niet-moslimstudenten</i>	60
4.2.2. <i>Enquêtes: open vragen</i>	66
<i>Deel 1: Moslimstudenten</i>	66
<i>Deel 2: Niet-moslimstudenten</i>	68
4.2.3. <i>Gesprekken</i>	69
4.3. <i>Samenvatting</i>	70
<i>5. Conclusie</i>	<i>73-81</i>
5.1. <i>De deelvragen</i>	73
5.2. <i>De hypothese</i>	79
5.3. <i>Slotconclusie</i>	80
<i>6. Nabeschuwing</i>	<i>82</i>
<i>Bronvermelding</i>	<i>83-88</i>
<i>Bijlagen</i>	<i>89</i>

Summary

‘Between Caftan and Toga’: Muslimstudents at the University of Essex and the Erasmus University of Rotterdam

Introduction

On 14 February 1989 the Iranian ayatollah Khomeini pronounced a fatwa, with which he authorised each Muslim in the world to assassinate the author Salman Rushdie. Khomeini considered Rushdie's novel *the Satanic Verses* as an insult to Allah. The assassin would get a premium of three millions dollar. Rushdie had to hide himself for many years and managed to survive the fatwa.

The book had not only consequences for Rushdie himself, but also for the relation between the partisans of the Islam and West-Europe. Great Britain offered the author a place to hide and as a British citizen Rushdie could count on all kinds of security. For a lot of British Muslims it had become difficult to be loyal to both their religion and to Great Britain, because in their eyes the country had chosen for the man who insulted the Islam. On the other hand, a lot of Muslims found the sentence too harsh. It was really difficult to choose and many Muslims felt an inward struggle.

The affair Rushdie is one of the many cases where the relation between the Islam and west Europe is a subject for a lot of discussions. National questions and international crises - such as the Gulf War in 1990-91 and the ' attacks ' in the US in 2001, by partisans of Islamic fundamentalism- tightened up the discussions concerning the position of the Islam in the Western world. Terrorist attacks and intolerance in the name of the Islamic belief reinforced a negative judgement concerning the Islam.

Within the Netherlands there was a lot of fuss around the Islam by judgements of imams concerning homosexuality in 2001, anti-Semitic expressions during anti-Israël demonstrations and the discussions about the position of Islamic women in the Netherlands, with the scarf as symbol of the discussions. The Dutch politicians Pim Fortuyn and Ayaan Hirsi Ali turned the Islam into an important subject in their political fight and writings.

The discussion concerning the Islam has not only taken place in the Netherlands. Other European countries are also involved in these discussions concerning the religion which has extended enormously in the last decades. In France and Belgium the declared prohibition on the scarf is a current issue, in the United Kingdom the police force tries to catch 'mosque mouth ladders '. A couple years ago the Roman Catholic Church tried to prevent a marriage in Italy between a Catholic and a Muslim civilian.

The reason of this thesis is the negative reporting concerning Muslims in the newspaper and on television. The Islam and its partisans are frequently put down in a negative manner in the news. Since September 11, 2001 this negative reporting has a lot increased. These bulletins reinforce the impression that a real witchcraft hunt on terrorists have arisen. A lot of people believe that these terrorists are going to be found within the Islamic society. But what is behind those bulletins? Is there really a witch-hunt or is everything really whipped by the media? The research in this thesis cannot answer this last question. This is not the intention either; the intention of this thesis is to find out how the understandings between the government, Muslims and non-Muslims are without the reports of the media.

However, the media do play a role in this thesis. But this research it is about the story behind the media. A story obtained by doing research within a 'community', where Muslims and non-Muslims (must) live together.

The University is a good example of a 'community' where several religions and cultures live together. Moreover the University is to some extent a closed society, where sometimes cooperation between Muslims and non-Muslims is necessary. For that reason I have chosen the University as my research-field.

It is interesting to compare a University in one country with another University in another country. When the situation in two countries differs in a social, religious or political way, the influence of this situation on the research field can be also examined.

The research field exists of the Erasmus University Rotterdam and the University of Essex in United Kingdom. The Netherlands and United Kingdom have both a long and intensive relation with the Islam. The religion has been brought during the fifties as 'cultural luggage' by migrants and belongs meanwhile up to one of the largest religions of both countries. The choice for the Netherlands and the Erasmus University originates from the link I have with the country and the University. I live in the Netherlands and I study History at the Erasmus University. The University is called very multicultural and the Islam is a common phenomenon at the Erasmus University. I also have a link with the University of Essex; I studied there from January to April 2004. This gave me the chance to compare an English University with a Dutch one.

The choice is not only based on chance though. Only after I arrived in England, I got the idea for this research. I saw that at the University of Essex the Islam was not at all as visible as at the Erasmus University. I found this strange in a country, which has a long history with the Islam. Were there no Muslims at the University or did they 'hide' themselves in certain rooms where non-Muslims were not welcome? I started looking 'for' Muslims and found interesting material that was captivating enough for an in-depth study.

Set-up

The research contains a comparison between the Erasmus University and the University of Essex. On which fronts do the two universities agree and on which points does the situations around Muslim students differ? Important are the facilities for Muslim students and the view on and acceptance of these students.

The investigation has been conducted in the college year 2003-2004. The results therefore only apply to this year. However, in the research attention is paid to the context and the changes concerning the facilities, so the outcomes apply to a longer period of time. Moreover the picture of Muslim students is not formed in a day, this is a process.

The research has been subdivided in two parts: a study into the facilities and a study into the view on and acceptance of Muslims. Examples of facilities are an Islamic association, a praying room and the sales of halalproducts in the University-area. But also flyers, articles concerning the Islam in the University-magazine and other information on the Islam are important in this research.

Conversations with Muslim students and factual research on the University produced much information about the facilities. Besides facilities, the University-policy concerning religion, discrimination and clothing regulations was also important. The website of the University and a yearly report of the University were useful sources.

The second part of the research has been done by means of inquiries and conversations with Muslim students and non-Muslim students. The questions appeared within the framework of acceptance, the picture of Muslim students and the feeling of equality under students.

By treating the context and history of the subject of my thesis, I hope to be able to place the outcome of the research in a broader period of time. This context and history of the research field is called the historical framework. This framework must be agreed by a certain time period. The framework ends in June 2004, the month in which the research was finished. I have chosen to let the framework start with the arrival of Muslims in the Netherlands and United Kingdom.

Since 1960 the Islam has become an important factor since guest labour and immigration in Western countries. For that time the Netherlands had few migrants of Islamic source. The United Kingdom has a longer history with the Islam than most of Western European countries. This has its roots in the English colonial past. The English history with Muslims goes back to the fifties of the twentieth century.

Therefore I start my historical framework in the fifties. Before that time Muslims had established themselves in the Netherlands and United Kingdom too, but this number is very small compared to the group Muslims who migrated from the fifties to these countries. Moreover the first Muslims had little influence on daily life in the Netherlands and United Kingdom and on the examined universities were no Muslims yet.

Presentation of questions

This thesis contains a comparative study into the facilities for, representation concerning and acceptance of Muslim students on the Erasmus University Rotterdam and the University of Essex. For this reason the presentation of questions has been as follows formulated:

To what extent are the facilities for, view on, and acceptance of Dutch Muslim students at the Erasmus University different from those for English Muslim students at the University of Essex? How can the possible differences be explained?

Before finding an answer on the presentation of questions, a number of steps must be taken first. These steps have been formed in questions. In this thesis I want to answer the following questions:

- *Which facilities have been made available to Muslim students at the Erasmus University and the University of Essex?*
- *How do Muslim students experience their stay abroad at the University?*
- *To what extent is 'culture'* at the Erasmus University comparable to the situation in Rotterdam and the Netherlands?*
- *To what extent is 'culture'* at the University of Essex comparable to the situation in Colchester and the United Kingdom?*
- *In which respects does 'culture'* at the Erasmus University differ from the culture at University of Essex? In which respects are they similar?*
- *Are the results similar/in accordance to the situation at national level?*
- *What are the influences of September 11, 2001 on the research topic?*

* Culture means in this context:

- the composition of the society (for example number of Muslims)
- taken into account other cultures and religions (tolerance and facilities)
- the degree of involvement and interest

The questions are answered in the chapters, but are also still taken into account in the results.

Results

A new country, a new culture and frequently also a new language; (guest labour)migrants in the Netherlands and United Kingdom came in the fifties and sixties of the twentieth century in contact with a totally new life. But not only for the migrants this life was new; also the domestic population got to live with something they had never before experienced: the Islam.

Many migrants took this religion along from Turkey, Morocco, Bangladesh and Pakistan to among others the Netherlands and the United Kingdom. From the eighties on it became clear that this religion did not remain inside Islamic houses; mosques rose from the ground, Islamic schools were set up and even an Islamic broadcasting company belonged to the establishment of these entrants. The Islam suddenly was part of daily life in the Netherlands and United Kingdom.

This thesis is about the Muslims on the University. By examining a Dutch University and one in United Kingdom a picture has arisen of the differences and agreements between the position of Muslim students at the Western University.

The results from this research cannot be generalised to all universities in the Netherlands and United Kingdom. Each University has its own rules, supplies and ideas. Generalization was not the intention of this research. It is about the similarity of the situation of Muslims in a country - in this case the Netherlands and the United Kingdom - with the situation of Muslims at a University.

In the introduction of this thesis I have formulated a main question, this question is examined in this thesis. But before I can answer the main question, I have to answer the steps formed in questions.

- *Which facilities have been made available to Muslim students at the Erasmus University and the University of Essex?*

English Muslims have more available facilities. There is an active student association, a large praying room and a better promotion policy. The facilities for the Dutch Muslims are a little poor compared to the English situation. The Erasmus University gives more attention to the Islam, its Muslim students and Islamic facilities in the form of books in the library and articles in the University magazine, this in contrast to the University of Essex.

- *How do Muslim students experience their stay abroad at the University?*

The Dutch Muslims questioned are rather satisfied with the facilities and their acceptance on the Erasmus University. Only concerning the availability of halalproducts they are not satisfied, there are no halalproducts that are sold anymore. It is striking, however, that many Muslim students do not know if halalproducts are sold. Outside the University Muslims feel themselves sometimes misunderstood, also they sometimes have to deal with discrimination. The English Muslims questioned are moderate to rather satisfied concerning the University and offered facilities. Nevertheless the facilities were, important when making the choice to study at the University of Essex. Just a few of the people questioned had to deal with religious discrimination and have no clear opinion about the way the United Kingdom handles

with the Islam. The answers on the question make clear that they never thought about this type of issues?

- *To what extent is 'culture' at the Erasmus University comparable with the situation in Rotterdam and the Netherlands?*

Comparing the facilities, the city is similar to the University. On the Erasmus University there is a small praying room for Muslims. When we compare these facilities with the facilities in Rotterdam, there are just a few facilities at the University. A University is not obligated to offer facilities for religious aims. Another reason - which is also mentioned by a lot of Muslim students - is that there are already sufficient facilities in Rotterdam and therefore separate facilities on the University are not necessary. An example of a facility is the sales of halalproducts.

- *To what extent is 'culture' at the University of Essex comparable with the situation in Colchester and the United Kingdom?*

Colchester is not a multicultural city and Muslims are little visible in the city. The University of Essex is more of a multicultural community. The University is a campus; students live here. The University has created its own community with its own (Islamic) facilities. A lot of Muslim students are not very satisfied with these facilities, even though they have more supplies than the Dutch Muslim student. We should not forget, however, that the facilities on the campus of the University of Essex are everything that Muslims have in the surroundings. Dutch Muslim students can always fall back on the facilities in Rotterdam, for them all those extra facilities at the University are therefore not essential.

- *In which respects does 'culture' at the Erasmus University differ from the culture at University of Essex? In which respects are they similar?*

There is no comparison between the composition of the students possible, because of the lack of figures. Something that can be stated is that Muslims at the Erasmus University are more visible than at the University of Essex.

Concerning the facilities the Erasmus University is the opposite of the University of Essex. The University of Essex has many facilities for Muslim students in comparison with the Erasmus University. Most questioned English and Dutch non-Muslim students believe that Muslim students are an accepted group at the University and that the group is hardly discriminated at the University or in daily life. Dutch non-Muslim students are more at home in the substance around the discussions concerning the Islam than English non-Muslim students.

The Dutch students are more involved in what happens in the Netherlands than the English students. However, the latter have an opinion about the situation of Muslims in their country, but often this is not based on clear arguments. It seems that English non-Muslim students are not interested in the discussions around the Islam. Not only the students, but also the University-magazine and the number of indicate books concerning the Islam in the United Kingdom points at less (negative or positive) attention to this religion.

- *Are the results similar/in accordance to the situation at national level?*

In chapter 4 we can find the answer to this question. Some important points for this question are the birth country, the degree of equality and integration and number of Muslims and facilities. These points at University-level are compared with the rural situation.

The points birth country, the degree of equality and integration and the number of Muslims are comparable for the Erasmus University and the Netherlands. This means that the situation at a University-level is the same as the situation at a rural level. For example: the Erasmus University counts a lot of Muslims who are born in Turkey or Morocco. Most Muslims in the Netherlands are also born in Turkey or Morocco. This means that the situation is comparable.

The points degree of equality and integration and number of Muslims are comparable for the University of Essex and the United Kingdom. For example: at the University of Essex the Muslims are equal to the non-Muslim students. There are different causes for this; for example the history of Muslims in England and the interests of the non-Muslim students. From results at the national level we can say that the degree of equality is comparable between the University-level and the rural situation.

In the Netherlands more facilities are available to Muslims than in the United Kingdom. The University of Essex has many more facilities than the Erasmus University. The moderate offer of the Erasmus University is compensated by the facilities in the city Rotterdam. In Colchester there is little offered to Muslims. The rural situation is therefore not confirmed at the Universities.

- *What are the influences of September 11, 2001 on the research topic?*

What in this thesis has become clear is that since September 11, 2001 the media stand more critically against the Islam, citizens are more frightened for terrorist attacks and that a stricter integration policy by the - especially Dutch - government is pursued. This impact of September 11 has influence on the researchfield.

The discussion concerning Muslims in United Kingdom and the Netherlands has burst out. Especially Dutch students have adopted a position in this discussion. Their opinion concerning the situation influences the feeling of acceptance and the view on Muslims on the Erasmus University and the University of Essex. Moreover the government keeps a more strictly eye at the integration of Muslims in the society. A praying room at an Erasmus University has not been permitted according to the government. The influence of September 11 seems to have a larger impact on the Erasmus University than on the University of Essex.

Conclusion

The English Muslim students of the University of Essex have more facilities for the exercise of their religion than the Dutch Muslim students of the Erasmus University Rotterdam have. There is a large praying room, a very active Islamic association and the possibility of buying halalproducts.

At the Erasmus University there is a very small praying room at the location Woudestein, a non-official and small active Islamic association and there are no halalproducts for sale.

There are three explanations for the differences in supplies:

- The Erasmus University is established in Rotterdam, a very multicultural city. There are a lot of facilities for Muslims. Islamic students can buy halalproducts here, pray in a mosque and become a member of an official Islamic association. Colchester has few facilities to offer for Muslims.
- The University of Essex has a campus, because of that a separate community has been created. Daily living takes place within the borders of the campus. The students of the Erasmus University go home after the lectures. Most of the students live in

Rotterdam and pray rather in a nearest mosque than in the praying room at the University.

- In the Netherlands the government keeps a strict eye on the policy of the universities. A University is not obliged to offer facilities for religious aims, this is even dissuaded to prevent the favouritism of a certain group. In the United Kingdom rules aren't as strict; as long as there is mutual respect a lot is possible when it comes to religion.

This last point is also seen within the differences between the presentation concerning and the acceptance of the Dutch Muslim students at the Erasmus University and the English Muslim students at the University of Essex.

On both universities Muslims feel themselves part of an accepted group and also the view on Muslim students is positive. The background of the acceptance and representation nevertheless are different. English non-Muslim students accept Muslim students because they 'don't know better'.

They consider Muslims as fellow-citizens of the United Kingdom and the Islam as one of the religions the country counts. This idea is partly caused by the context of United Kingdom: Muslims are colonial migrants and the United Kingdom is a religious country. That English students on the University of Essex are most of the times not interested for the outside world plays a role too.

The Dutch students on the Erasmus University have a more worldly picture, something that became clear from the answers of the Dutch students in de inquiries. The arguments why Muslim students should be accepted are more balanced. It is clear that they have been frequently faced with the discussions around Muslims, mainly by the media. From their answers speaks respect and understanding for Muslims, but on the other hand also the words integration and adaptation.

The differences between the facilities, view on and acceptance of Dutch Muslim students at the Erasmus University and of the English Muslim students at the University of Essex are therefore caused by national differences, the city where the University is established and the world view and interests of the student.

Inleiding

Op 14 februari 1989 sprak de Iraanse ayatollah Khomeini een fatwa uit, waarbij hij elke moslim op de wereld de toestemming en zelfs de opdracht gaf om de schrijver Salman Rushdie te vermoorden. Zijn roman *De duivelsverzen* werd door Khomeini als godslasterlijk beschouwd jegens de islam. De moordenaar zou een premie van drie miljoen dollar krijgen. Rushdie dook jarenlang onder en overleefde zo de fatwa.

Het boek had niet alleen gevolgen voor Rushdie zelf, maar ook voor de relatie tussen de aanhangers van de islam en West-Europa. Groot-Brittannië bood de schrijver een onderduikadres aan en als Brits staatsburger kon Rushdie rekenen op allerlei veiligheidsmaatregelen rondom zijn persoon.

Voor vele Britse moslims was het hierdoor moeilijk geworden om loyaliteit op te brengen voor zowel hun religie als voor Groot-Brittannië¹, omdat het land in hun ogen had gekozen voor de man die de islam beledigde. Aan de andere kant vonden vele moslims het doodvonnis te ver gaan. Op die manier ontstond er bij velen een tweestrijd: kiezen voor het geloof of voor het land waar zij woonden.

De affaire Rushdie is één van de vele kwesties die de relatie tussen de islam en West-Europa ter discussie stelde. Ook andere nationale kwesties en internationale crises –zoals de Golfoorlog in 1990-91 en de ‘aanslagen’ in de VS in 2001 door islamitische fundamentalisten-, verscherpten discussies over de positie van de islam in de westerse wereld. Terroristische aanslagen en intolerantie uit naam van het islamitische geloof versterkten een negatief oordeel over de islam.

Binnen Nederland was er ophef rond de islam door uitspraken van imams over homoseksualiteit in 2001, antisemitische uitingen tijdens anti-Israël demonstraties, ordeverstoringen en vernielingen bij de dodenherdenking in 2002 en 2003 en verder over de positie van islamitische vrouwen in Nederland, met de hoofddoek en burka als bediscussieerd symbool. De politici Pim Fortuyn en Ayaan Hirsi Ali maakten de islam tot een belangrijk onderwerp in hun politieke strijd en geschriften.

Eén van de meest recente berichten over de islam was de publicatie van het onderzoek van het onderzoeksbureau TNS NIPO in juni 2004. Het bureau had onderzoek gedaan naar de sentimenten van autochtone Nederlanders ten opzichte van allochtonen en moslims in Nederland en de consequenties die deze hebben voor het gedrag in het dagelijkse leven. De opvallendste uitkomst van dit onderzoek was dat slechts 14 procent van de ondervraagden positief oordeelt over de islam, terwijl 67 procent van de ondervraagden geen contact heeft met moslims. Eén op de zes voelt zich bedreigd door de religie en haar aanhangers. De meeste autochtonen geven aan dat ze weinig weten over de islam en dat ze dat liever ook zo houden.²

In het onderzoek werd een omschrijving van de islam en moslims gegeven: ‘*Veel Marokkanen, Turken, Surinamers of mensen uit andere delen van de wereld (met name Afrika of Azië) zijn islamiet. Hun God is Allah. Wat voor Christenen de Bijbel is, is voor islamieten de Koran. Islamieten worden ook wel moslims genoemd.*’ In deze thesis wordt deze omschrijving van de islam en moslims ook gehanteerd.

Er was veel media-aandacht rond de omstrede islam-thema's. Deze debatten en mediadiscussies werden niet gekenmerkt door de weergave van allerlei (nieuws)feiten, maar werden gedomineerd door elkaar snel opvolgende opinies en oordelen in de media. Journalisten, politici, columnisten en brieven-schrijvers pakten de onderwerpen gretig op.³

¹ E. Poole, *Reporting Islam* (Tauris&Co, Londen 2002), 128-132

² P. Kanne, *Gevoelens van autochtone Nederlanders t.o.v. allochtonen en moslims* (TNS NIPO in opdracht van De Volkskrant, Amsterdam 1 juni 2004), 1-19

³ Site van Landelijk Bureau ter bestrijding van Rassendiscriminatie: <http://www.lbr.nl/racismerapportage/2a-anti-islamisme.html>

Tegenwoordig vindt er iedere week wel een incident plaats binnen en buiten Nederland dat verband houdt met de islam. Althans, die verbanden worden door de media en sommige overheden gelegd. Elke dag staan er verhalen in de landelijke dagbladen die direct of indirect te maken hebben met één van de grootste religies van Nederland.

De berichten zijn overwegend negatief voor de islamitische bevolkingsgroep. Niet altijd wordt de groep in een kwaad daglicht gezet, maar vaak worden er wel vraagtekens bij de goede bedoelingen van de moslims en de activiteiten van hun instanties gezet. Vaak wordt bij een crimineel of een terrorist de religie die hij aanhangt vermeld, als het om de islam gaat. De relatie tussen de islam en terrorisme is inmiddels al vaak gelegd.

De discussies over de islam vinden niet alleen in Nederland plaats. Ook andere Europese landen hebben te maken met deze discussies over het geloof dat zich de laatste decennia enorm heeft uitgebreid. In Frankrijk en België is het afgekondigde verbod op de hoofddoek een actueel onderwerp, in Engeland probeert de politie 'moskeebekladders' op te pakken.⁴ In Italië probeerde de rooms-katholieke kerk een paar jaar geleden een huwelijk tussen een katholiek en een moslim te verbieden.⁵

De aanleiding van deze thesis is de negatieve berichtgeving over moslims in de krant en op televisie. De islam en haar volgelingen komen vaak op negatieve wijze in het nieuws. Sinds 11 september 2001 is deze negatieve berichtgeving erg toegenomen. Deze berichten versterken bij velen de indruk dat er een ware heksenjacht op terroristen is ontstaan. Deze terroristen worden gezocht binnen de islamitische samenleving.

Maar wat zit er achter die berichten? Is er werkelijk een heksenjacht aan de gang in de samenleving of wordt alles opgeklopt door de media? Het onderzoek dat in deze thesis centraal staat, kan deze laatste vraag niet beantwoorden. Dit is ook niet de bedoeling, de intentie van deze thesis is om de media eens te laten voor wat ze zijn en zelf eens uit te zoeken hoe de verstandhoudingen tussen de overheid, moslims en niet-moslims zijn. Uiteraard spelen de media wel een rol in deze thesis, het is ook de aanleiding van dit onderzoek. Maar in dit onderzoek gaat het om het verhaal achter de media. Een verhaal verkrijgt je door onderzoek te doen binnen een 'gemeenschap' waar moslims en niet-moslims met elkaar (moeten) samenleven.

De universiteit is een goed voorbeeld van een 'gemeenschap' waar verschillende religies en culturen samenleven. Daarnaast is de universiteit in zekere mate een gesloten samenleving, waar soms verplicht samengewerkt moet worden tussen moslims en niet-moslims. Om die reden heb ik de universiteit als onderzoeksveld gekozen.

Het is interessant om een universiteit in het ene land met een andere universiteit in een ander land te vergelijken. Wanneer de achtergronden op sociaal, religieus of politiek gebied in het ene land anders zijn dan in het andere land, kan de invloed van deze achtergrond op het onderzoeksveld ook onderzocht worden.

Het onderzoeksveld bestaat uit de Erasmus Universiteit Rotterdam en de University of Essex in Engeland. Nederland en Engeland hebben beide een lange en intensieve relatie met de islam. De religie is vanaf de jaren vijftig als 'culturele bagage' meegebracht door migranten en behoort inmiddels tot één van de grootste godsdiensten van beide landen.

De keuze voor Nederland en de Erasmus Universiteit komt voort door de band die ik met het land en de universiteit heb. De universiteit is zeer multicultureel te noemen en de islam is een bekend verschijnsel aan de Erasmus Universiteit. Ook met de University of Essex heb ik een band; ik heb hier van januari tot april 2004 gestudeerd. Op die manier had ik de kans om een buitenlandse universiteit met een Nederlandse te vergelijken.

Toch is de keuze niet alleen op toeval gebaseerd. Pas toen ik daar aankwam, kreeg ik het idee voor dit onderzoek. Ik zag dat op de University of Essex de islam helemaal niet zo zichtbaar was als aan de Erasmus Universiteit. Ik vond dit vreemd in een land dat een lange

⁴ Gesprek met Miss Sarah op 17 maart 2004 te Londen

⁵ Auteur onbekend, 'Convert Muslims, don't marry them' in *The Asian Age* van 4 februari 2000

geschiedenis heeft met de islam. Waren er geen moslims aan de universiteit of hielden ze zich op in bepaalde ruimtes waar niet-moslims niet welkom waren?

Om die reden ben ik op zoek gegaan en vond interessante zaken, die boeiend genoeg waren om er een gedegen onderzoek naar te doen. De keuze voor het onderzoeksveld is dus anders verlopen dan men zou verwachten. Eerst heb ik voor de buitenlandse universiteit gekozen, waarna ik de onderzoeksresultaten heb vergeleken met de daarna bestudeerde situatie aan de Nederlandse universiteit.

Opzet

Het onderzoek bevat een vergelijking tussen de Erasmus Universiteit en de University of Essex. Op welke fronten komen de beide universiteiten overeen en op welke punten verschillen de situaties rond moslimstudenten? Belangrijk hierbij zijn de faciliteiten voor moslimstudenten en de beeldvorming over en acceptatie van deze studenten. Het onderzoek is uitgevoerd in het collegejaar 2003-2004. De resultaten slaan dus alleen terug op dit jaar. In het onderzoek is echter wel aandacht voor de achtergrond en de veranderingen betreffende de faciliteiten, waardoor de uitkomsten wel degelijk voor een langer tijdsbestek gelden. Daarnaast wordt een beeld van moslimstudenten niet van de één op de andere dag gevormd, maar hier gaat meestal een proces aan vooraf.

Het onderzoek is opgedeeld in twee delen: het onderzoek naar de faciliteiten en het onderzoek naar de beeldvorming en acceptatie. Voorbeelden van faciliteiten zijn een islamitische vereniging, een gebedsruimte en de verkoop van halalproducten op het universiteitsterrein. Maar ook folders, artikelen over de Islam in het universiteitsmagazine en andere informatie over de islam zijn van belang in dit onderzoek.

Gesprekken met moslimstudenten en feitenonderzoek op de universiteit leverde veel informatie over voorzieningen op. Behalve faciliteiten is immers ook het universiteitsbeleid over religie, discriminatie en kledingvoorschriften belangrijk. De website en een jaarrapport van de universiteit vormden hier onder andere bronnen voor.

Het tweede deel van het onderzoek is gedaan aan de hand van enquêtes en gesprekken met moslimstudenten en niet-moslimstudenten. De vragen stonden in het kader van acceptatie, het beeld dat er over moslimstudenten bestaat en het gevoel van gelijkheid onder studenten.

Door de achtergrond en geschiedenis van het onderwerp van mijn thesis te behandelen, hoop ik de uitkomst van het onderzoek in een breder tijdsbestek te kunnen plaatsen. Deze achtergrond en geschiedenis van het onderzoeksveld wordt het historische kader genoemd. Dit kader moet afgebakend worden door een bepaalde tijdspanne. Het kader loopt door tot juni 2004, de maand waarin het onderzoek afgerond werd. Ik heb er voor gekozen om het kader te laten starten met de komst van moslims naar Nederland en Engeland.

Sinds 1960 is de islam via gastarbeid en immigratie in westerse landen een factor van betekenis geworden. Voor die tijd kende Nederland weinig migranten van islamitische afkomst. Engeland heeft een langere geschiedenis met de islam dan de meeste West-Europese landen. Dit heeft te maken met het Engelse koloniale verleden. De Engelse geschiedenis met moslims gaat terug tot de jaren vijftig van de twintigste eeuw.

Om die reden start ik mijn historisch kader in de jaren vijftig. Uiteraard hebben er zich voor die tijd ook moslims in Nederland en Engeland gevestigd, maar dit aantal is zeer klein vergeleken met de groepen moslims die vanaf de jaren vijftig naar deze landen migreerden. Bovendien hadden de eerste moslims weinig invloed op het dagelijkse leven van Nederland en Engeland en werden de te onderzoeken universiteiten hier ook niet mee geconfronteerd.

Vraagstelling

Deze thesis bevat een vergelijkend onderzoek naar de faciliteiten voor, beeldvorming over en acceptatie van moslimstudenten op de Erasmus Universiteit Rotterdam en de University of Essex. De vraagstelling is daarom als volgt geformuleerd:

In hoeverre verschillen de faciliteiten voor, beeldvorming over en acceptatie van Nederlandse moslimstudenten op de Erasmus Universiteit van Engelse moslimstudenten op de University of Essex? Hoe zijn de eventuele verschillen te verklaren?

Om tot een antwoord op de vraagstelling te komen, moet er eerst een aantal stappen genomen worden. Deze stappen zijn vormgegeven in deelvragen. In deze thesis wil ik de volgende deelvragen beantwoorden:

- *Welke voorzieningen zijn er getroffen voor moslimstudenten aan de Erasmus Universiteit en de University of Essex?*
- *Hoe ervaren moslimstudenten hun studieverblijf aan de universiteit?*
- *In hoeverre is de 'cultuur'* van de Erasmus Universiteit te vergelijken met de situatie in Rotterdam en Nederland?*
- *In hoeverre is de 'cultuur'* van de University of Essex te vergelijken met de situatie in Colchester en Engeland?*
- *In welke opzichten verschilt de 'cultuur'* van de Erasmus Universiteit met die van de University of Essex? In welke opzichten komt deze overeen?*
- *Zijn de resultaten vergelijkbaar/overeenkomstig met de situatie op nationaal niveau?*
- *Wat is de invloed van 11 september 2001 op het onderzoeksthema?*

*Cultuur betekent in deze context:

- de samenstelling van de samenleving (bijvoorbeeld aantal moslims)
- rekening houden met andere culturen en religies (tolerantie en faciliteiten)
- mate van betrokkenheid en interesse

De deelvragen worden in de hoofdstukken beantwoord, maar komen in de slotconclusie ook nog aan bod. Iedere vraag wordt van een antwoord voorzien, zodat de vraagstelling beantwoord kan worden na de optelsom van alle deelvragen.

Indeling

De thesis bestaat uit vijf hoofdstukken, een bronvermelding, een nabescherwing en een aantal bijlagen. Na de inleiding volgt het eerste hoofdstuk waarin mijn hypothese over het mogelijke resultaat wordt geformuleerd en beargumenteerd. Het eerste hoofdstuk fungeert ook als uiteenzetting van een aantal –voor dit onderzoek belangrijke- verschillen in de Engelse en Nederlandse samenleving. De hypothese is op deze verschillen gebaseerd. In het tweede hoofdstuk wordt de migratie van de moslims naar Nederland en Engeland vanaf de jaren vijftig en zestig besproken. Het hoofdstuk beschrijft niet alleen het migratieproces van de moslims, maar ook de integratie en ontvangst in de twee landen. Het derde en vierde hoofdstuk staan in het teken van mijn onderzoek. In hoofdstuk drie worden de faciliteiten voor de moslims op de Erasmus Universiteit en de University of Essex besproken. Tevens wordt er ook aandacht geschonken aan de omgeving van de universiteit. Hiermee bedoel ik de omgeving waarin de universiteit staat. Welke invloeden hebben de steden Rotterdam en Colchester op het onderzoeksveld?

In het vierde hoofdstuk worden de resultaten van de enquêtes en gesprekken uiteengezet, om een beeld over de acceptatie van en de beeldvorming over moslims te creëren. Tevens

wordt de rol van de media in de berichtgeving over moslims uiteengezet. Deze rol kan van invloed zijn op de mening van (niet-)moslimstudenten en is dus belangrijk om te vermelden. Na de uiteenzetting van het theoretisch en historisch kader en de onderzoeksresultaten worden alle deelvragen in het concluderende vijfde hoofdstuk beantwoord. Aan de hand van deze uitkomsten kan de vraagstelling beantwoord worden. Ook wordt er teruggekoppeld naar de hypothese die in hoofdstuk 1 geformuleerd is.

In de nabeschuiving volgt een terugblik op het onderzoek en een blik vooruit ten behoeve van eventueel verder onderzoek. Alle bronnen die voor deze thesis zijn gebruikt, worden in de bronvermelding vermeld.

De bijlagen aan het einde van de thesis verschaffen extra achtergrondinformatie. Allereerst kan de lezer daar een precieze beschrijving van de islam vinden. Daarnaast zijn er uitdraaien van websites, een overzicht van de resultaten van de enquêtes, e-mails, uitgeschreven gesprekken en een persoons- of functiebeschrijving van de personen met wie ik contact heb gehad voor dit onderzoek.

Nut van onderzoek

Het onderzoek is vanzelfsprekend voor iedere belangstellende geschreven, maar speciaal voor docenten en studenten aan de Erasmus Universiteit om een inzicht te geven in de positie van moslimstudenten op hun universiteit. Op die manier weten zij wat er gaande is op hun universiteit op het gebied van de islam. Ook weten ze dan waar hun universiteit staat in de landelijke discussies in de media over faciliteiten voor moslims op scholen en universiteiten. Deze discussies waren het gevolg van de uitspraak van minister Van der Hoeven van Onderwijs dat openbare universiteiten geen religieuze faciliteiten mogen aanbieden. In hoofdstuk 3 meer hierover.

Het onderzoek kan ook relevant zijn voor de Erasmus Universiteit als geheel. Door een vergelijking te maken met een buitenlandse universiteit kan er gekeken worden of de Erasmus Universiteit open staat voor moslimstudenten en hoeveel zij daadwerkelijk voor deze studenten doet. Ook voor de studenten van de University of Essex en de universiteit zelf kan dit onderzoek interessant zijn. Een Engelse vertaling van deze thesis is dan wel onontbeerlijk.

1. De hypothese

Vele Europese landen hebben te maken gehad met de komst van gastarbeiders in de jaren zestig om de lege plaatsen op de arbeidsmarkt op te vullen. Het beleid rondom deze migranten is echter per land verschillend geweest. Deze verschillen hebben tot de dag van vandaag nog steeds invloed voor deze migranten en voor de totale samenleving van het land.

De jaren zestig en zeventig stonden in Nederland niet alleen in het teken van de komst van de gastarbeiders. Hoe meer de jaren tachtig naderden, hoe minder belangrijk werd de kerk in het dagelijkse leven. De ontzuiling zette zich door. De verzuiling van de samenleving heeft niet in elk Europees land in even grote mate plaatsgevonden. Dit was kenmerkend voor de Nederlandse samenleving.

Ook de ontkerkelijking van de samenleving is geen Europees fenomeen. In sommige landen is religie nog steeds erg belangrijk. Dat dit gevolgen heeft voor het karakter en het uiterlijk van de maatschappij wordt in dit hoofdstuk duidelijk. De verschillen tussen de Nederlandse en de Engelse samenleving vormen de basis van het theoretische kader van deze thesis. Het theoretische kader vormt tevens ook de aanleiding om aan het einde van het hoofdstuk een hypothese te formuleren.

1.1. Ontkerkelijkt Nederland laat wakker

Als katholieken en protestanten hun omroepen mogen hebben, waarom moslims dan niet? Zo ontstond de laatste loot aan de boom van verzuimd omroepeland: de Nederlandse Moslim Omroep (NMO).⁶ Onder de moslims was behoefte aan een islamitisch geluid in de ether. Het op sommige punten nog verzuilde Nederlandse rechtssysteem laat een omroep op religieuze grondslag toe in het omroepbestel, zonder dat het ledental een voorwaarde is.⁷ De NMO had dan ook alle recht om te bestaan.

Inmiddels bestaat de NMO bijna elf jaar en zendt elke zondag een uur televisie uit over zaken die met de islam te maken hebben. Ook beschikt de NMO over drie uur radiozendtijd per week. De onderwerpen zijn niet alleen de ramadan, bidden en Allah, maar ook items zoals onderwijs, politiek, criminaliteit, liefde, succesvol zijn en emancipatie komen aan de orde.⁸

Naast een eigen omroep heeft de vierde godsdienst van Nederland⁹ sinds 1988 ook eigen scholen. Anno 2004 bestaan er 42 basisscholen¹⁰ en 2 middelbare scholen¹¹ op islamitische grondslag. Verder is er ook een islamitische universiteit, maar deze is niet officieel erkend door de Nederlandse overheid. De oprichting van deze scholen is niet zonder slag of stoot gegaan. In de media hebben de 'nieuwe' scholen veel aandacht gehad, van zeer positief tot ronduit negatief.

Nederland kent sinds de pacificatie van 1917 zowel openbaar als bijzonder onderwijs, waardoor protestantse, katholieke, joodse of moslimscholen kunnen bestaan. De grondwettelijke vrijheid van onderwijs in Nederland biedt dus alle geloof- en levensbeschouwelijke richtingen de kans een school op te richten die door de overheid wordt bekostigd. Daarnaast heeft ook het openbaar onderwijs -waar niet-gelovige en gelovige kinderen onderwezen worden- recht op financiële overheidssteun.

⁶ M. Oomen, 'De moslimomroep', *Vrij Nederland* (1 november 2003), 84-85

⁷ Sommige organisaties zonder leden kunnen ook zendtijd toegewezen krijgen. Dit zijn vooral kerkelijke organisaties, maar ook de NOS en de zendtijd voor politieke partijen.

⁸ A. van Eekelen, *De moslim in Nederland* (Bachelorwerkstuk, juni 2003) 1

⁹ De islam is de vierde religie van Nederland, bron: webmagazine CBS, 23 december 2002

¹⁰ C. Mureau, 'Geen trek in moslimscholen' in *Algemeen Dagblad* van 4 maart 2004, 3

¹¹ A. van Eekelen, *De moslim in Nederland*, 8

Met het omroep- en het onderwijsstelsel zijn ook meteen de twee belangrijkste overgebleven facetten uit de verzuilde samenleving genoemd. Tegenwoordig leven we niet meer in een verzuilde samenleving en hebben het omroep- en het onderwijsstelsel een apart karakter gekregen binnen de Nederlandse samenleving. Van dit bijzondere karakter kan de islam ook gebruik maken en dit doet zij dan ook veelvuldig.

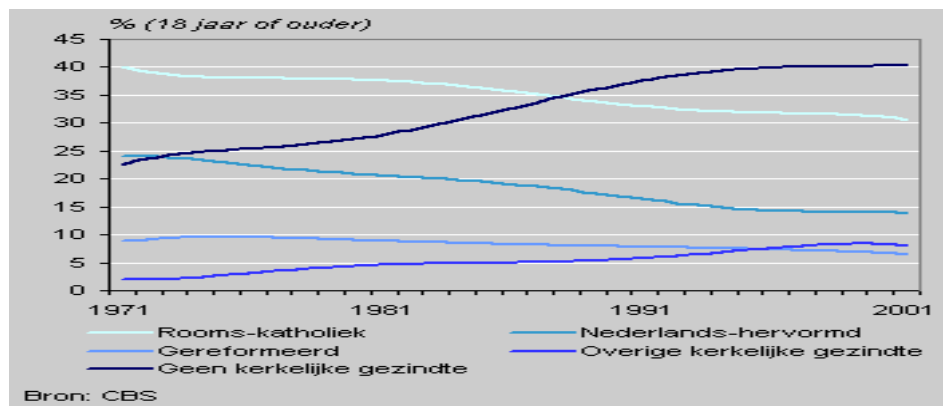
De Nederlandse samenleving is tegenwoordig niet alleen ontzuild, maar ook “ontkerkelijk”. Ging in 1960 nog de helft van de bevolking wekelijks naar de kerk, een kwart eeuw later was dat nog maar een vijfde deel.¹² Welvaart, urbanisatie en mobiliteit maakten velen los uit hun traditionele milieu.

Tegenwoordig gaat nog maar een minderheid van de mensen naar de kerk. Velen zijn ook niet meer verbonden aan een religieuze gemeenschap. Denken en handelen vanuit een religieuze achtergrond is niet meer vanzelfsprekend, een politieke of maatschappelijke overtuiging is belangrijker geworden. Uitzondering hier op vormen de politieke partijen waar religie een belangrijke rol speelt, bijvoorbeeld de partijen CDA of SGP.

Rekende in 1960 nog 70 procent van de Nederlanders zich tot een bepaald kerkgenootschap, in 1999 was dit gedaald tot 40 procent. Het Sociaal en Cultureel Planbureau verwacht een verdere daling tot 32 procent in 2010.¹³ De kerkgang lag in 1999 lager dan het aantal mensen dat zich tot een kerkgenootschap rekent. Eenderde van de bevolking bezoekt geregeld een kerk of moskee. Vooral gereformeerden zijn trouwe kerkgangers.

De generatieopvolging speelde hier een belangrijke rol. Hoe jonger een generatie is, hoe meer buitenkerkelijken zij telt. Bovendien bleef het aandeel van de buitenkerkelijken onder de generaties van na 1960 sneller toenemen dan eerdere generaties. Aangezien jongere generaties de oudere vervangen, is het toekomstbeeld in algemene lijn duidelijk: de buitenkerkelijkheid zal voorlopig nog wel blijven toenemen.¹⁴

De grafiek hieronder laat het verloop van het aantal gelovigen in Nederland zien. De niet-kerkelijke gezindte neemt duidelijk toe.

Behalve de ontkerkelijking gebeurde er nog meer in de jaren zestig en zeventig van de twintigste eeuw. In deze jaren werden er door het bedrijfsleven steeds meer gastarbeiders uit Zuid-Europa, Turkije en Marokko naar Nederland gehaald. In 1963 waren het er 40.000, tien jaar later 130.000¹⁵. In de jaren tachtig werd gezinshereniging toegestaan, zodat het aantal allochtonen in de Nederlandse samenleving snel toenam.

¹² B. Immerzeel, e.a., *Historia, Geschiedenis&Staatsinrichting* (Meulenhoff Educatief, Amsterdam 1997), 246

¹³ Winkler Prins Almanak 2002 (Uitgeverij Het Spectrum, Utrecht 2002), 174

¹⁴ Samenvatting op www.scp.nl van het boek: J. Becker en J. de Wit, *Secularisatie in de jaren negentig* (SCP, Den Haag 2000): <http://www.scp.nl/boeken/titels/2000-3/nl/acrobat/2000-3totaal.pdf>

¹⁵ B. Immerzeel, e.a., *Historia*, 250

Gastarbeid werd gezien als een tijdelijk verschijnsel. Huisvesting geschiedde vaak in barakkenkampen of in pensions. Over de migratie van deze gastarbeiders en de hierop volgende huwelijks- en gezinsmigratie wordt in het volgende hoofdstuk ingegaan. Nu is het van belang te bezien welke impact deze groep op religieus gebied had, omdat hier mijn hypothese op gebaseerd is.

In de jaren tachtig werd duidelijk dat de komst van de gastarbeiders niet van tijdelijke aard was. Behalve aan gezinshereniging had deze groep behoefte aan eigen scholen, gebedsruimtes en andere instituten en verenigingen. Hier had de Nederlandse overheid geen rekening mee gehouden. Verder ontstond er door de economische crisis in de jaren tachtig een enorme werkloosheid onder verschillende migrantengroepen. Vele gastarbeiders kwamen in het stelsel van sociale zekerheid terecht, zoals de WW of de WAO. Daar kwamen zij later nog maar moeilijk uit.

Tot die tijd was er binnen de overheid nog niet gesproken over een integratiebeleid voor deze groep. Daarnaast werd er op dat moment nog geen rekening gehouden met het feit dat de migranten uit de islamitische landen een geloofsovertuiging in hun 'bagage' hadden.¹⁶

In de jaren negentig werd duidelijk dat Nederland een immigratieland was geworden, al bleef de overheid dit tegenspreken. De soepele regels van de sociale zekerheid moesten worden aangepakt, zodat niet alle nieuwkomers hier zomaar in zouden komen. Daarnaast ontstonden de eerste discussies rondom het nieuwe geloof: de islam.

De islam in Nederland kende een tegengestelde beweging aan de andere traditionele geloofsovertuigingen. Als gevolg van de secularisering, die zich vanaf de jaren zestig in Nederland had ingezet, liepen de kerken leeg. Juist op dat moment maakte Nederland kennis met de islam, een geloof met veel actieve aanhangers. Dit paste niet in de vernieuwde Nederlandse maatschappij, die niet meer op de vier zuilen van maatschappelijke of levensbeschouwelijke ideeën leunde.

De stichting van islamitische scholen wees juist in de richting van een nieuwe verzuiling. Van vermindering van religie bij de moslims was absoluut geen sprake; de islam bleek een belangrijke basis te zijn van gemeenschapsopbouw en organisatorische activiteit onder migranten met een islamitische achtergrond.¹⁷

De tegengestelde beweging zorgde voor wantrouwen en onbegrip. Dit bleek ook uit de mediaberichten, die overwegend negatief waren. Niet alleen het geloof zelf bleek wantrouwen op te roepen, ook de instelling van de meeste moslims werd niet positief bevonden. De meeste moslims konden noch wilden tot een volledige assimilatie aan de Nederlandse samenleving komen.¹⁸ Vele migranten bleken de Nederlandse taal niet te beheersen. Dit verkleinde de kans om een baan te vinden en dus ook de kans om onder het Nederlandse volk te komen. Op die manier vond er ook geen integratie plaats; een vicieuze cirkel.

De islam mocht echter wel in al haar facetten worden beleden. De Nederlandse overheid garandeert deze godsdienstvrijheid in artikel 6, lid 1 Grondwet: "Iedereen heeft het recht zijn godsdienst of levensovertuiging, individueel of in een gemeenschap met anderen, vrij te belijden, behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet."

In 1983 verkondigde hoogleraar Recht (en later minister) Hirsch Ballin de opvatting dat het klassieke grondrecht van godsdienstvrijheid een zogenaamd element had: 'in een sociale rechtstaat moeten er mogelijkheden worden geschapen voor sociaal-economisch zwakkeren om van deze vrijheid gebruik te maken. De overheid kan in dat kader faciliteiten voor minderheden, bijvoorbeeld gebedsruimten voor moslims, verschaffen of financieren, zoals dat in het verleden ook met bijzonder onderwijs en kerkenbouw is geschied.'¹⁹

¹⁶ F. Bolkestein, *Moslim in de polder* (Uitgeverij Contact, Amsterdam 1997), 32

¹⁷ T. Sunier., 'Moslims in Nederland, Nederlandse moslims' in Engbersen, G. en Gabriëls, R., *Sferen van integratie* (Boom, Amsterdam 1994/1995), 180

¹⁸ B. Immerzeel, e.a., *Historia*, 250

¹⁹ R. Hampsink en J. Roosblad, *Nederland en de Islam* (Katholieke Universiteit der Rechtsgeleerdheid, Nijmegen 1992), 7

Daarnaast gebiedt artikel 1, de Grondwet, een gelijke behandeling van alle mensen en verbiedt de wet discriminatie op grond van godsdienst. Samen met artikel 6 vloeit hier het beginsel van scheiding van kerk en staat uit voort.²⁰ Dit artikel verbiedt zeggenschap van de overheid in het belijden en in de institutionele vormgeving van de kerk. Een inhoudelijke keuze van de overheid voor een bepaalde godsdienst is ook niet geoorloofd.²¹

In praktijk betekent dit dat de staat in principe geen subsidies mag verlenen die voor religieuze doeleinden zijn bedoeld. Nederland heeft zich echter in een lastig parket gebracht door in het verleden scholen op religieuze basis en kerkgenootschappen financieel te steunen. De islamitische instellingen hebben om die reden ook recht op een financiële vergoeding.

De afgelopen decennia is godsdienst minder belangrijk geworden in de Nederlandse samenleving. De scheidslijn tussen kerk en staat is om die reden strakker getrokken. Etnische minderheden die juist nu hun godsdienst sociaal en financieel ondersteund willen zien, vissen soms achter het net.

Toch kunnen de islamitische organisaties nog wel op vergoedingen van de overheid rekenen. Deze worden dan in het kader van de 'integratie' gegeven en niet voor religieuze doeleinden.²²

Samenvattend: Nederland kent godsdienstvrijheid en een scheiding van kerk en staat. Elk geloof heeft dezelfde rechten en plichten. Nederland is ontzuild, steeds minder mensen hangen een geloof aan. De islam in Nederland vertoont een tegengestelde ontwikkeling. De overheid weet niet goed wat zij met deze nieuwe religie aanmoet. Volgens de wet moet zij de islam dezelfde rechten geven en plichten opleggen, maar vanuit verschillende politieke partijen en burgers komt protest tegen deze behandeling. De islam zou gevaarlijk voor Nederland zijn en niet ten goede komen aan de integratie.

1.2. Gelovig Engeland vroeg bij de les

Als gevolg van de Britse koloniale aanwezigheid in islamitische landen was er al ver voor de Tweede Wereldoorlog sprake van een trek van groepen moslims naar Groot-Brittannië. Na 1945 nam de trek van het aantal moslims naar Engeland drastisch toe. Velen van hen waren als soldaat in de Britse koloniën gerekruteerd en na de oorlog in Engeland gedemobiliseerd. Tijdens en na de dekolonisatie nam de migratie snel toe.

In de jaren zestig werden de eerste wetten inzake de immigratie naar Groot-Brittannië opgesteld. Dit had een beperking van immigratie tot gevolg. Een belangrijk effect van deze wettelijke beperkingen is de verschuiving van arbeidsmigratie naar sociale migratie. Het complete migratieverhaal van de moslims, en de gevolgen hiervan, volgt in hoofdstuk 2.

De moslimimmigratie naar Groot-Brittannië heeft deels hetzelfde patroon gevolgd als in de andere West-Europese landen, maar op bepaalde punten vertoont zij verschillen. We zien later in dit hoofdstuk dat deze punten een oorzaak zijn van de verschillende situatie van moslims in Engeland en Nederland.

Vanwege de economische groei was Groot-Brittannië afhankelijk van arbeidskrachten van buiten. Maar terwijl de Europese landen van het vasteland gastarbeiders werven in Turkije en de Noord-Afrikaanse landen, zocht Groot-Brittannië deze arbeidskrachten in de Gemenebestlanden.²³

²⁰ R. Hampsink en J. Roosblad, *Nederland en de Islam*, 7

²¹ S. van Bijsterveld, *Godsdienstvrijheid in Europees perspectief* (W.E.J. Tjeenk Willink, Deventer 1998), 22

²² R. Hampsink en J. Roosblad, *Nederland en de Islam*, 42-48

²³ Gemenebest is de benaming voor een statenbond. Dit is een vrijwillige verbintenis tussen onafhankelijke soevereine staten, die bestaat uit het Verenigd Koninkrijk en de meeste van haar voormalige koloniën.

Deze nieuwkomers waren geen gastarbeiders, die na korte tijd teruggestuurd konden worden; als leden van het Gemenebest waren zij in het bezit van een Brits paspoort en hadden recht op het Britse staatsburgerschap. Immigratiebeperkingen en de gezinshereniging die daar het onbedoelde gevolg van was hebben hier tien jaar eerder plaatsgevonden dan in de rest van West-Europa.

Een ander verschil is de klasse van de migranten: in Nederland behoorden de gastarbeiders tot de lagere klasse, in Engeland behoorde 10 tot 15 procent van de Pakistaanse en Bengaalse migrantengroep die in de jaren vijftig en zestig kwamen tot de hogere klasse.²⁴ Daarnaast kenden de migranten in Engeland de Engelse taal. Zij waren hier al mee geconfronteerd in de tijd dat ze een onderdeel van Groot-Brittannië uitmaakten. Voor de Turken en Marokkanen was de Nederlandse taal nieuw.

Hieruit kan het volgende geconcludeerd worden:

- De Engelsen wisten dat de komst van de migranten niet tijdelijk was. De overheid ging dus meteen aan de gang met zaken als integratie, huisvesting en taalproblemen.
- De migranten in Engeland hadden vaak een hogere opleiding dan de Nederlandse migranten. Dit zorgde voor minder werkloosheid (die kwam voornamelijk voor onder laaggeschoolde werknemers). De allochtonen bleven actief in het Engelse (werk)leven, wat als gevolg had dat er meer kans was om te integreren.
- Hierbij moet nog vermeld worden dat de Engelse overheid de migranten niet snel toeliet in het vangnet van de sociale zekerheid. Zij kregen alleen een uitkering wanneer de werknemer arbeidsongeschikt was, anders werd er gezocht naar een baan. In Nederland kwamen de werkloze gastarbeiders al snel in de sociale zekerheid.²⁵

Behalve migratieverschillen is er nog een ander groot verschil tussen Nederland en Engeland. Eerder in dit hoofdstuk hebben we al gesproken over de ontzuiling in Nederland: deze heeft nooit plaats gevonden in Engeland. Allereerst was de Engelse samenleving niet gebouwd op een aantal zuilen. Daarnaast is in de Engelse samenleving het geloof altijd belangrijk gebleven.

Het *Home Office Citizenship* deed in 2001 een onderzoek onder 15.000 Engelsen. 78% van de geïnterviewden gaf aan dat men een religie aanhing. Op de vraag welke dingen het belangrijkste zijn in het leven van de geïnterviewde, werd religie bij alle ondervraagden bij de eerste tien zaken genoemd.²⁶

Behalve dit verschil met de Nederlandse samenleving is de relatie tussen kerk en staat heel anders in Engeland dan in Nederland. Godsdienstprivilege binnen het Engelse stelsel komt hoofdzakelijk tot uiting in die onderdelen van de wet die speciale rechten of gunsten toestaan aan de godsdienst in het algemeen en de anglicaanse kerk in het bijzonder.

Godsdienstbevoorrechtiging komt het sterkst tot uiting in de unieke constitutionele positie van de anglicaanse kerk.²⁷

De anglicaanse kerk, die in het spraakgebruik de 'Kerk van Engeland' wordt genoemd, werd als staatskerk gevestigd tijdens de regering van Hendrik VIII (1509-1547). Anno 2004 is deze kerk nog steeds de staatskerk van Engeland. De Kerk van Ierland en de Kerk van Wales vormen onderdeel van de anglicaanse kerkgemeenschap, maar gelden niet langer als staatskerk onder de wet.

De aanwezigheid van een staatskerk geeft aan dat er geen scheiding is tussen kerk en staat. Er zijn dus wederzijdse invloeden. De invloed van de staat op de kerk zijn van financiële en bestuurlijke aard. De kerk heeft op verschillende terreinen invloed. Een voorbeeld van deze

²⁴ W. Roovers, e.a., *Islamitische Godsdienstonderwijs in Nederland, Engeland, Duitsland en België* (Instituut voor toegepaste Sociale Wetenschappen, Nijmegen 1987), 49

²⁵ Uit gesprekken met Miss Sarah op 17 maart 2004 te Londen en met S. Ozturk op 6 juni 2004 te Delft

²⁶ M. O'Beirne, *Religion in England and Wales* (Home Office Research Studies, Londen 2004)

²⁷ M. de Hes en A. van Well, *Schendingen van de scheiding tussen kerk en staat* (Uitgeverij de Vrije Gedachte, Rotterdam 1998), 32

invloed is het feit dat een aantal functies in het parlement en de rechtszaal beschikbaar wordt gesteld voor personen uit de anglicaanse wereld.²⁸

Op de hechte relatie tussen kerk en staat in Engeland is veel commentaar. In verschillende boeken wordt geschreven dat dit niet toegestaan mag worden. De staatsgodsdienst in de huidige samenleving kan en mag volgens verschillende schrijvers niet meer bestaan.

In het boek *Staat und Kirche in England* van Peter Schlosshauer Selbach komen verschillende wetenschappers aan het woord. Eén van hen zegt: *“the church of England ought to stand further apart from the state than in now does”*. De aartsbisschop van Canterbury zegt echter in hetzelfde boek: *“I think it’s impossible to force currents of history”*, doelend op de lange historische relatie tussen kerk en staat.²⁹

Engeland kent in tegenstelling tot Nederland geen Grondwet. Er bestaat geen wettelijk systeem, waarin religieuze vrijheid gegarandeerd wordt. Er bestaat geen wet tegen discriminatie op grond van religie. Ondanks het ontbreken van zo’n wettelijk kader, is er godsdienstvrijheid. Iedereen heeft het recht om een religieuze groep te vormen en een gebedsruimte in te richten.³⁰

Aangezien er één Staatskerk bestaat, zijn er verschillen in de relatie met de staat met andere geloofsovertuigingen: *“each religious community, in its institutional form has a unique position in relation to the State”*.³¹ Hoe de overheid omgaat met bijvoorbeeld de religieuze groep die de islam aanhangt, is duidelijk te zien aan de hand van het onderwijsstelsel.

Religieuze gemeenschappen hebben het recht om hun eigen scholen te stichten. De school moet ingeschreven staan in het register van *Independent Schools*, daarnaast moet hij ook aan een aantal eisen voldoen. In Engeland ontvangen scholen van de anglicaanse, rooms-katholieke en joodse godsdienst een overheids subsidie. Sinds 1997 heeft de Engelse overheid bepaald om ook de scholen van religieuze minderheden te subsidiëren, dus ook moslimscholen. Op dit moment is er een staats subsidie voor vier moslimscholen. In Engeland zijn er 49 geregistreerde islamitische scholen.³²

1.3. Hypothese

Uit het voorgaande is duidelijk geworden dat er twee grote verschillen zijn tussen Nederland en Engeland:

- De aard van de migratiestroom en het migratiebeleid van beide landen
- De relatie kerk-staat en de positie van religie binnen de samenleving

Deze twee zaken kunnen een groot aandeel hebben in de uitslag van dit onderzoek. Aangezien vele Engelsen weten wat geloof is en waarom ze bidden, is het voor hen niet moeilijk om zich in te leven in een andere religieuze groep: ieder zijn eigen geloof. Daarnaast zijn de problemen van het migratievraagstuk veel geleidelijker in Engeland ontstaan en verholpen dan in Nederland is gebeurd.

In Nederland zien velen de islam als een bedreiging. Weinig Nederlanders geloven nog en het is moeilijk te begrijpen waarom voor andere mensen de religie wel belangrijk is in het dagelijkse leven. Het inlevingsvermogen is met de jaren afgenomen, terwijl de invloed van de islam in de Nederlandse samenleving is toegenomen.

²⁸ J. Smyth, *The making of the United Kingdom: 1660-1800* (Longman, Harlow 2001), 26

²⁹ S. Schlosshauer Selbach, *Staat und Kirche in England* (Peterhang, Frankfurt 1975), 221 en 223

³⁰ W. Roovers, e.a., *Islamitische Godsdienstonderwijs in Nederland, Engeland, Duitsland en België*, 56

³¹ T. Choudhury, *The situation of Muslims in the UK* (Open Society Institute, Budapest 2002), 412

³² idem, 415

Verder zijn de problemen van de moslimmigrantengroep in de jaren negentig in alle hevigheid opgekomen. Plotseling was daar het migrantenvraagstuk, waarbij duidelijk werd dat er veel eerder ingegrepen had moeten worden. In de jaren zeventig en tachtig was echter nog niet duidelijk dat de migrantengroep niet van tijdelijke aard was. De migranten worden nu geassocieerd met problemen en Nederlanders zien keer op keer het integratiebeleid mislukken. Er is een afkeer ontstaan jegens de migranten en dus ook jegens de moslims.

Aan de hand van bovenstaande formuleer ik de hypothese in de vorm van een stelling:

“De eventuele verschillen tussen de situatie op de Engelse universiteit tegenover de Nederlandse variant, worden veroorzaakt door het verschil van de positie van religie en door het verschillende beeld van moslims als gevolg van het integratiebeleid in beide landen.”

In de conclusie wordt ingegaan of de hypothese is aangetoond door het onderzoek of juist niet.

2. De moslim als migrant

Het is maandag 26 januari 2004. Op de website van de BBC staat onder het kopje 'nieuws' een opvallend bericht: *Teacher insulted Muslim pupil*. Een wiskundelerares heeft op een school in het Engelse Peterborough een moslimmeisje gedwongen haar hoofddoek af te doen. Daarna zei ze dat het geloof van het meisje één grote grap was.³³

Zes weken later: dinsdag 9 maart 2004. Op de website van het actualiteitenprogramma *Nova* is het volgende bericht geplaatst: *Moslimjongeren aangetrokken tot de jihad*. Steeds meer moslimjongeren in Nederland voelen zich onheus bejegend door opiniemakers, politici en de overheid. Daardoor voelt een nog kleine, maar groeiende groep zich aangetrokken tot de gewelddadige jihad. De Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst noemt de ontwikkeling een grote bedreiging voor de Nederlandse samenleving.³⁴

Twee voorbeelden van twee landen waaruit duidelijk wordt dat de islam een rol speelt in het dagelijkse leven. Zowel Engeland als Nederland kent vele aanhangers van de islam; het is één van de grootste religies geworden. Deze religie heeft een grote impact op het dagelijkse leven in beide landen. In dit hoofdstuk staat de komst van de islam in Groot-Brittannië en Nederland centraal.

Deze thesis gaat over Engeland, maar migratiegegevens over dit land afzonderlijk zijn niet of nauwelijks voor handen. Om die reden worden de landen Wales, Schotland en Noord-Ierland in dit hoofdstuk erbij betrokken. Later in dit hoofdstuk wordt echter duidelijk dat de moslimpopulatie zich vooral in Engeland heeft gevestigd.

Het is belangrijk om de migratiestroom van dichtbij te bekijken. Verschillen in aantal, de reden van migratie, de achtergrond van de migranten en de ontvangst kunnen belangrijk zijn voor het daadwerkelijke onderzoek. De uiteenzetting over de migratie start vanaf de Tweede Wereldoorlog. Vanaf die tijd is migreren een dagelijks verschijnsel geworden. Voor die tijd kwamen er ook migranten naar Engeland en Nederland, maar gezien het geringe aantal is dit feit niet relevant voor mijn onderzoek.

Dit hoofdstuk bestaat uit een uitgebreide beschrijving van de migratie die vanaf de jaren vijftig van de twintigste eeuw in Groot-Brittannië en Nederland heeft plaatsgevonden. De grote migratiestroom naar deze landen duurde tot de jaren tachtig, daarna probeerden overheden de stroom te stoppen. Dit lukte niet altijd, anno 2004 zoeken nog steeds migranten hun geluk in Groot-Brittannië en Engeland.

De migratiebeschrijving in dit hoofdstuk is toegespitst op de moslims onder de migranten. In aparte paragrafen wordt de komst, ontvangst en integratie van deze nieuwe Britten en Nederlanders beschreven. Daarnaast wordt er ook aandacht besteed aan de relevantie van de informatie in dit hoofdstuk voor het onderzoek.

2.1. Migratie naar Groot-Brittannië

Het tamelijk soepele proces in Groot-Brittannië naar het verlenen van nationale soevereiniteit aan de koloniën leidde tot onafhankelijkheid van deze gebiedsdelen van het koninkrijk. Bijna alle koloniën hebben hun band met Groot-Brittannië behouden via het Britse Gemenebest. Deze band komt niet alleen tot uitdrukking tijdens activiteiten zoals de *Commonwealth Games*. Duizenden vroegere inwoners van de koloniën hebben hun plek gevonden in de Britse maatschappij.

³³ 'Teacher insulted Muslim pupil', 26 januari 2004:

<http://news.bbc.co.uk/1/hi/england/cambridgeshire/3430673.stm>

³⁴ Dossier Integratie: 'Moslimjongeren aangetrokken tot de jihad', 9 oktober 2004: www.novativ.nl

Ze kwamen als gevolg van de klassieke krachten die migratie veroorzaken, sommigen vanwege politieke of religieuze redenen, anderen vanwege honger of armoede.³⁵ Migranten uit Bangladesh, India en Pakistan vormden het grootste gedeelte van de immigratiestroom. De Indiase migratie in Groot-Brittannië bestond voor een groot gedeelte uit sikhs.³⁶ Vaak worden sikhs gezien als aanhangers van de islam. Zelf zien de sikhs zich als een aparte religieuze groep. Ook door *National Statistics* –het Britse CBS- wordt het aantal sikhs als aparte religieuze groep berekend. De religie kan omschreven worden als een vermenging van het hindoeïsme en islam. De religie komt uit India en heeft wereldwijd ongeveer 13 miljoen aanhangers.³⁷

Groot-Brittannië heeft een lange geschiedenis met onder meer India. Van 1858 tot 1947 werd India geregeerd als een onderdeel van het Britse koninkrijk. Bijna honderd jaar stond ongeveer 60 procent van het Indiase grondgebied onder directe Britse controle. De rest van het land werd bestuurd door lokale vorsten die wel de soevereiniteit moesten erkennen van de overheerser.

In 1857 brak een grote opstand uit in India, die door de Britten hard werd neergeslagen. Groot-Brittannië heerste tot na de Tweede Wereldoorlog over India. Na de oorlog kwamen de Britten tot de conclusie dat de koloniale status van India niet langer te handhaven was en er volgde een soevereiniteitsoverdracht.³⁸

Het land India werd opgesplitst in twee landen: het hindoeïstische India en de moslimstaat Pakistan. De onafhankelijkheid was het sein voor grote volksverhuizingen. Pakistan werd overspoeld door islamitische vluchtelingen uit India en India door hindoes uit Pakistan. Vooral de provincie Punjab in India zorgde voor veel problemen, omdat hier vele moslims woonden. Velen verhuisden naar Pakistan, maar anderen migreerden naar Westerse landen, bijvoorbeeld Engeland.

The massamigratie van Pakistanen en Bengalen naar Groot-Brittannië kwam voort uit het vroegere koloniale imperium. Veel soldaten uit deze koloniën dienden het Britse leger en waren gelegerd in het Britse Small Isles. Na afloop van hun dienstitijd vestigden velen zich in Groot-Brittannië.

Een andere belangrijke reden om te migreren naar Groot-Brittannië was de bouw van de *Mangla Dam* in Pakistan. Door de bouw van deze dam werden 100.000 mensen werkloos. Er ging namelijk veel landbouwgrond verloren, door de aanleg van het Manglameer. Velen trokken naar andere delen van Pakistan, anderen zochten hun geluk in Groot-Brittannië. De bedoeling van deze migranten was om geld te verdienen voor hun families in Pakistan en uiteindelijk terug te keren naar hun vaderland.³⁹

Toch waren er ook vele migranten uit de Gemenebestlanden die migreerden naar Groot-Brittannië op zoek naar een beter bestaan. In hoofdstuk 1 is al vermeld dat deze migranten een Brits paspoort hadden en dus zonder problemen het land in kwamen. Door het Britse paspoort hadden zij een andere status dan de gastarbeiders die in de jaren zestig naar Groot-Brittannië kwamen. Over deze groep later in dit hoofdstuk meer.

De Gemenebest-migranten hadden door hun Britse paspoort dezelfde politieke en wettelijke rechten als de inheemse bevolking. Doordat zij afkomstig waren van vroegere Britse koloniën beheersten zij de Engelse taal en de cultuur van hun nieuwe thuis. Al gauw waren ze geen immigranten meer, maar vestigden ze zich als etnische minderheid in de Britse samenleving.

³⁵ E. Rose, *Colour and Citizenship: a report on British Race relations* (Institute of Race Relations, Londen 1969), 43

³⁶ idem, 52

³⁷ Winkler Prins, *Encyclopedie Deel 16* (Elsevier, Amsterdam 1998), 4888

³⁸ <http://www landenweb.com>

³⁹ A. Siddiqui, 'Muslims in Britain: past and present', *The Bulletin, organ of the Henry Martyn Institute of Islamic Studies* (1995), 3

Ze probeerden hier een nieuw bestaan op te bouwen, zodat de rest van het gezin later zonder problemen naar Groot-Brittannië kon overkomen.⁴⁰

Naast de migratie vanuit de koloniën vond in de jaren zestig ook de migratie van de gastarbeiders plaats. De groeiende vraag naar werknemers voor ongeschoold werk in Groot-Brittannië in de jaren zestig van de twintigste eeuw zorgde voor een enorme trek van migranten naar dit land. Ook in andere West-Europese landen vond deze migratie van gastarbeiders plaats.

De economie veranderde echter snel. Er waren minder banen en mogelijkheden voor werknemers vergeleken met de jaren vijftig. De overheid probeerde al snel de stroom migranten naar haar land te beperken. In 1962 werd de *Commonwealth Immigration Act* ingevoerd.

Door deze wet konden migranten niet meer zomaar voor een paar jaar wat geld bijverdienen voor hun familie thuis, er moest gekozen worden: of naar hun vaderland of een bestaan opbouwen in Groot-Brittannië. Velen kozen voor de laatste optie. Voor vele moslims betekende een bestaan opbouwen niet dat zij integreerden in de Britse samenleving. Zij richtten hun eigen instituten en instellingen op: scholen, gebedsruimtes en religieuze slagerijen.⁴¹

Behalve gastarbeiders kwamen er in de jaren zestig ook veel studenten uit moslimlanden de Britse grens over. Studenten uit Maleisië, Iran, Pakistan, Irak, Saudië Arabië en de Golflanden bevolkten de Britse universiteiten. Behalve studeren richtten ze ook vele verenigingen op: *the UK Islamic Mission, the Muslim Student's Society, Young Muslims* en *The Muslim Parliament*.

Tot dan toe beschikten inwoners van de Gemenebesten over een Brits paspoort. Op die manier konden zij zonder veel moeilijkheden het land binnenkomen. Dit veranderde in 1968, toen de tweede *Commonwealth Immigration Act* werd ingevoerd. Dit gebeurde naar aanleiding van de golf van migranten uit de Oost-Afrikaanse landen naar Groot-Brittannië. Na de invoering van deze wet verviel het recht voor inwoners van de vroegere koloniën om het land zomaar binnen te komen.

2.2. Islam in Groot-Brittannië

Onder de migranten waren vele moslims. Tussen 1945 en 1951 hadden zich 23.000 moslims in Groot-Brittannië gevestigd, in 1971 was dit aantal al gestegen tot 369.000 moslims. Deze enorme stijging werd voornamelijk veroorzaakt door gezinshereniging. De moslims kwamen uit allerlei gebieden: India, Oost- en Noord-Afrika, Somalië, Bosnië, Iran, Irak, Maleisië, Turkije en Sudan. Meer dan de helft van de moslims in Groot-Brittannië komt echter uit Pakistan en Bangladesh.

Het aantal moslims is anno 2004 voornamelijk door de geboorte van de tweede en derde generatie minimaal verdriedubbeld sinds 1971. Minimaal omdat de schattingen uiteenlopen van bijna één miljoen tot twee miljoen.⁴² Elizabeth Poole heeft het in haar boek *Reporting Islam* (2002) over anderhalf miljoen aanhangers van de islam.⁴³ Ook de BBC noemt op haar website het aantal van anderhalf miljoen, al sluit zij niet uit dat het ook twee miljoen kan zijn.⁴⁴ Op de site van *National Statistics* –het CBS van Groot-Brittannië- staat de volgende tabel van het aantal aanhangers per religie.⁴⁵ Deze telling is in 2001 gedaan.

⁴⁰ J. Wrench, 'British Unions and Racism: organisational dilemma's in an unsympathetic climate', in: R. Penninx en J. Roosblad, *Trade Unions, Immigration and Immigrants in Europe 1960-1993* (Berghahn Books, New York/Oxford 2000), 134

⁴¹ A. Siddiqui, 'Muslims in Britain: past and present', 3

⁴² P. Lewis, *Islamic Britain: religion, politics and identity among British Muslims: Bradford in the 1990s* (I.B. Tauris, Londen 2002), 13

⁴³ E. Poole, *Reporting Islam*, 19

⁴⁴ http://news.bbc.co.uk/1/hi/special_report/1997/religion/33539.stm

⁴⁵ Rapport National Statistics: Census 2001:

<http://www.statistics.gov.uk/CCI/nugget.asp?ID=293&Pos=6&ColRank=1&Rank=176>

Alle cijfers moeten vermenigvuldigd worden met 1000. Uit de tabel blijkt dat er ruim anderhalf miljoen moslims in Groot-Brittannië zijn.

	Thousands	%
Christian	42079	71.6
Buddhist	152	0.3
Hindu	559	1.0
Jewish	267	0.5
Muslim	1591	2.7
Sikh	336	0.6
Other religion	179	0.3
<i>All religions</i>	<i>45163</i>	<i>76.8</i>
No religion	9104	15.5
Not stated	4289	7.3
<i>All no religion/not stated¹</i>	<i>13626</i>	<i>23.2</i>
<i>Base</i>	<i>58789</i>	<i>100</i>

Ook uit de landelijke volkstelling van 2001 blijkt dat er iets meer dan anderhalf miljoen moslims in Groot-Brittannië zijn. Overigens was het de eerste keer dat de overheid in haar volkstellingenquête vroeg naar de religie van de inwoner. Na vele verzoeken van de moslimgemeenschap en andere religieuze gemeenschappen, wordt dit vanaf 2001 wel gedaan. Door aan te tonen hoe groot de moslimgemeenschap is, verwacht deze groep meer erkenning te krijgen als één van de grootste religieuze groeperingen van Groot-Brittannië.

Van de anderhalf miljoen moslims in Groot-Brittannië bidden er anno 2004 minimaal 930.000 moslims één keer per week. Dit betekent dat de moslims hiermee het aantal kerkgangers van de Engelse staatskerk (anglicaanse geloof) voorbij gaat. Deze godsdienst telt 916.000 anglicanen die wekelijks naar de kerk gaan.⁴⁶ Deze uitkomst wordt bevestigd in het boek *Ethnic minorities in Britain* van Tariq Modood. Op de vraag hoe vaak moslims en anglicanen naar de moskee of kerk gaan, gaf 62 procent van de moslims aan dat zij één of meer keer per week naar de moskee gaat. Van de anglicanen zei 39 procent de kerk één of meer keer per week te bezoeken.⁴⁷

De cijfers in de bovenstaande alinea moeten echter volgens velen als een indicatie worden gezien. Zowel aartsbisschop David Hope van York als Tariq Modood zelf meende naar aanleiding van de volkstelling dat het aantal aanhangers van beide religies veel hoger ligt dan het aantal kerk- of moskeegangers.

Geografisch is de islam niet verspreid over heel Groot-Brittannië, zij is vooral geconcentreerd in de industriesteden. De meeste moslims wonen in Londen, Birmingham, Liverpool, Manchester, Sheffield en Bradford. Vooral deze laatste plaats staat bekend om haar grote moslimpopulatie en wordt in de volksmond ook wel de islamitische getto van Groot-Brittannië genoemd.⁴⁸

Ondanks het feit dat de islam al in de Tweede Wereldoorlog in Groot-Brittannië aanwezig was, werd het pas vanaf de jaren tachtig zichtbaar. Verschillende gebeurtenissen vonden vanaf dit decennia plaats in Groot-Brittannië rondom de islam. Eén van de bekendste is de Rushdie-affaire.

De Brits-Indiase schrijver Rushdie publiceerde in 1989 het boek *De Duivelsverzen*, waarin hij de islam bekritiseerde. Dit veroorzaakte een storm van kritiek in de islamitische wereld. De Iraanse leider Khomeini sprak met een fatwa een doodvonnis uit over de schrijver. Rushdie

⁴⁶ N. Hellen, 'Muslims outpace Anglicans in UK' in de *Sunday Times* van 25 januari 2004

⁴⁷ T. Modood, *Ethnic minorities in Britain: diversity and disadvantage* (Policy Studies Institute, Londen 1997), 303

⁴⁸ A. Köse, *Conversion to islam: a study of native British converts* (Kegan Paul international, Londen, Londen 1996), 7

moest onderduiken. Het gevolg van deze affaire was dat er plotseling veel negatieve aandacht voor de islam kwam.⁴⁹

Na deze affaire is de verhouding tussen de Britse overheid en moslimgroepen ongemakkelijk gebleven. Dit heeft enerzijds te maken met het feit dat de overheid een aantal wensen/eisen van de moslims (uitbreiding van de wet op godslastering, staatsfinanciering voor moslimscholen) niet heeft ingewilligd.

Anderzijds hebben internationale conflicten in de jaren negentig zoals de Golfoorlog en de Bosnië-crisis veel Britse moslims een gevoel gegeven van de moslim 'as the world's persecuted people'.⁵⁰ De *Honeyford affaire*⁵¹ en de kwesties rondom halalvlees op scholen bracht de islam nog verder in de 'nationale arena'.

In de zomer van 2001 werd Engeland opgeschrikt door grootschalige rellen waarbij blanke en Aziatische jongeren afwisselend met elkaar en met de politie op de vuist gingen. De rellen vonden plaats in voormalige industriesteden in het noorden van Engeland als Bradford, Oldham en Burnley, waar de werkloosheid zowel onder immigranten als onder autochtonen enorm hoog is. Hierbij waren ook veel moslims betrokken, wat de beeldvorming over hen in de Britse maatschappij niet verbeterde.⁵²

Deze gebeurtenissen zorgden voor de vraag van Britten of moslims wel op een vredige manier konden assimileren.⁵³ In het boek *British Muslims: loyalty and belonging* wordt als oorzaak van deze moeilijke assimilatie onder meer naar de Britten gewezen. Volgens Muhammad Anwar, schrijver van het eerste hoofdstuk in het boek, komt dit door de ongelijke behandeling van Britse instituten in de samenleving. Volgens Anwar maken de media zich ook schuldig aan een negatief beeld van de moslimsamenleving:

„*The images presented by the media often reinforce stereotyping and they contribute what we call Islamophobia. The situation after September 11 obviously has not helped, if anything things have got worse.*”⁵⁴

In 2002 hield de Britse overheid een enquête over rassenrelaties onder haar inwoners. Uit de enquête bleek dat de meningen verdeeld zijn in Groot-Brittannië. Aan de ene kant dacht 59 procent van de ondervraagden dat de relatie tussen verschillende rassen in hun land goed was. Slechts 9 procent dacht dat Groot-Brittannië niet multicultureel was. Meer dan 78 procent vond het belangrijk om minderheidsgroepen te respecteren en 59 procent zei dat er meer gedaan moest worden aan het leren van het systeem en de culturen van de verschillende etnische groepen.

Aan de andere kant dachten steeds meer ondervraagden dat de raciale vooroordelen de afgelopen tien jaar waren toegenomen. Meer dan 51 procent vond dat Groot-Brittannië een 'racist society' was geworden. Van de Aziatische en andere ondervraagden met een donkere huidskleur gaf 60 procent aan dat ze wel eens gediscrimineerd of mishandeld waren

⁴⁹ S. Vertovec, e.a., *Islam in Europe: the politics of religion and community* (Macmillan Press, London 1997), 6

⁵⁰ D. Broeders, *Werkdocument: Migratie- en integratieregimes in vier Europese landen, Hfd. 4. Verenigd Koninkrijk: imperial heritage en Race relations* (Wetenschappelijke Raad voor overheidsbeleid, Den Haag 2001)

⁵¹ Honeyford was het hoofd van een school. Zijn ideeën waren de tijd vooruit. Hij zei dat meer dan 20 procent van de inwoners van Bradford van islamitische afkomst was. Voor eigen bestwil moesten ze integreren in de Britse samenleving. Ze moesten voelen dat ze echt Brits waren en dat ze zouden participeren in het dagelijkse leven. Wanneer ze dit niet zouden doen, zou dit ten koste gaan van hun kansen in de maatschappij. Honeyford zei ook dat de slechte prestaties van deze islamitische kinderen ten koste gingen van de prestaties van de Britse kinderen, waarmee zij samen in één klas zaten.

⁵² D. Broeders, *Werkdocument: Migratie- en integratieregimes in vier Europese landen, Hfd. 4. Verenigd Koninkrijk: imperial heritage en Race relations* (Wetenschappelijke Raad voor overheidsbeleid, Den Haag 2001)

⁵³ E. Poole, *Reporting Islam*, 22

⁵⁴ S. Seddon, *British Muslims: loyalty and belonging* (Islamic Foundation, Leicester 2002), 65

vanwege hun etniciteit. Tot slot vond 44 procent dat de immigratie van de afgelopen vijftig jaar de Britse samenleving had beschadigd.⁵⁵

In deze enquête werd niet specifiek gevraagd naar de mening over moslims in Groot-Brittannië. Eén van de weinige enquêtes die wel naar de publieke mening over moslims vroegen, werd door de BBC in 2001 gehouden naar aanleiding van haar programma's over de islam. Uit deze enquête kwam het volgende naar voren:

- De meerderheid van de ondervraagden vindt het niet moeilijk te accepteren wanneer één van zijn familieleden zich zou bekeren tot de islam.
- Vele Britten vinden de positie van de vrouw in moslimgemeenschappen verontrustend.
- Meer dan 20 procent van de ondervraagden denkt dat de islam terrorisme door de vingers ziet.⁵⁶

Deze laatste opvatting is in zeer grote mate versterkt door de aanslagen van 11 september 2001 op de Verenigde Staten door moslimterroristen. Groot-Brittannië heeft de VS altijd gesteund in haar oorlog tegen het terrorisme. Door deze steun was de kans dat Groot-Brittannië zelf een doelwit van de terroristen zou worden groot.

Door deze vergrote kans ontstond er angst onder de bevolking. Het gevolg hiervan is dat vele Britse moslims plotseling argwanend werden bekeken en geassocieerd werden met het terrorisme.⁵⁷

In een periode van iets meer dan dertig jaar zijn moslims van een verborgen minderheid in de Britse samenleving veranderd in een duidelijk zichtbare groep met een toegenomen publiek leven.

Het is echter nog onduidelijk wie de islam voor het grote publiek kan en wil vertegenwoordigen. Dit hangt in grote mate af hoe de overheid, media en andere nationale instituten reageren op moslims en of ze zich veilig en geaccepteerd kunnen voelen.⁵⁸

Belangrijk is ook in welke mate de moslims zich openstellen voor andere culturen en godsdiensten en of zij de moeite nemen om de elementen van hun religie uit te leggen.

2.3. Migratie naar Nederland

Moskeeën, meisjes met hoofddoekjes en de islamitische slager, het is een vrij normaal verschijnsel geworden in het Nederlandse straatbeeld. Dit is niet altijd zo geweest. Tot de jaren zestig van de twintigste eeuw waren de meeste Nederlanders nog nooit met de islam en moslims in aanraking geweest. Dit veranderde halverwege de jaren zestig heel snel.

In de jaren zestig raakte de Nederlandse arbeidsmarkt oververhit. Er was veel werk, vooral in de zware industrie. Door een groot tekort aan personeel werven veel bedrijven arbeidskrachten in landen rondom de Middellandse Zee.

In 1964 sloot de Nederlandse overheid een wervingsovereenkomst met Turkije, na eerdere overeenkomsten met Italië, Spanje en Portugal afgesloten te hebben. Daarna nam het aantal Turkse arbeiders in Nederland snel toe. Omdat het verblijf van de zogenaamde gastarbeiders maar tijdelijk was, werden ze ondergebracht in pensions en barakken. In 1968 begon een nieuwe wervingsperiode die tot 1974 duurde, deze periode wordt beschouwd als de piek van de Turkse arbeidsmigratie.

In 1974 werd een wervingstop afgekondigd, op dat moment verbleven er al meer dan 50.000 Turken in Nederland. Maar de Turkse immigratie stopte niet, want nu was de tijd aangebroken voor de volgmigratie, de gezinshereniging. Bovendien werden door de Turkse ouders geschikte partners voor hun kinderen uit Turkije gehaald.

⁵⁵ T. Choudhury, *The situation of Muslims in the UK*, 372

⁵⁶ T. Choudhury, *The situation of Muslims in the UK*, 373

⁵⁷ Elizabeth Poole, *Reporting Islam*, 4

⁵⁸ P. Lewis, *Islamic Britain*, 209

Vanaf 1965 kwamen er jaarlijks ongeveer 3.000 Marokkanen naar Nederland.⁵⁹ Het merendeel van de Marokkaanse arbeidsmigranten wilde alleen tijdelijk in Nederland blijven. Zij dachten na een paar jaar weer terug te keren en hun spaargeld in een bedrijfje te steken. In de jaren zeventig steeg de migratie uit Suriname naar Nederland met grote aantallen, na de opgelegde onafhankelijkheid in 1975. Minister-president Den Uyl tekende in dat jaar de Akte van erkenning waarmee het bestaan van de Republiek Suriname erkend werd. Uit onzekerheid over de toekomst emigreren vele Surinamers naar Nederland. Er ontstond een emigratieklimaat naar Nederland, die nog zeker twintig jaar zou duren.⁶⁰

Iedereen veronderstelde dat de buitenlanders in korte tijd zoveel mogelijk geld wilden verdienen en uiteindelijk weer terug zouden keren naar hun vaderland. Tot ver in de jaren zeventig ontwikkelde de overheid dan ook geen beleid om de integratie van de nieuwkomers te bevorderen. Alles was gericht op huisvesting, werkverschaffing en terugkeer.

Ook de meeste migranten dachten aan een tijdelijk verblijf en om die reden waren ze niet van plan om te integreren in de Nederlandse samenleving. Het liep echter niet op deze manier, want het salaris dat de arbeidsmigranten verdienden, bleek tegen te vallen en het verblijf in Nederland duurde langer dan gepland. Vele migranten hadden inmiddels hun draai in de Nederlandse samenleving gevonden en besloten het land dan ook niet meer te verruilen voor het vaderland.

Halverwege de jaren zeventig ging de economie achteruit en nam de werkloosheid toe. De nieuwkomers keerden niet terug naar hun land, omdat daar de economische situatie vaak nog slechter was. De gastarbeiders bleken geen gasten meer te zijn, maar blijvers; ze kozen voor een permanent verblijf in Nederland en lieten hun gezinnen overkomen. In 1975 werd de werving van gastarbeiders stop gezet en werden de toelatingseisen voor nieuwkomers aangescherpt.

De strengere toelatingseisen ten spijt, kwamen ook veel buitenlanders illegaal naar Nederland. Ze waren een gemakkelijke prooi voor werkgevers: ze 'bestonden' niet en hadden dus geen rechten. In de jaren tachtig en negentig maakte de democratisering van het luchtvervoer het voor velen gemakkelijker om het vaderland te ontvluchten. Daardoor kwamen er jaarlijks duizenden asielzoekers naar Nederland. Het wegvallen van het IJzeren Gordijn, de slechte economische situatie in Oost-Europa en etnische oorlogen op de Balkan zorgden opnieuw voor de komst van grote groepen vluchtelingen. Bij hen, en vooral bij Afrikanen en Aziaten, was het vaak moeilijk vast te stellen wat de werkelijke reden van hun komst was.

Sommige illegalen vonden desondanks werk, kregen een sofi-nummer en betaalden belasting en premies. In 1998 maakte de Koppelingswet dat onmogelijk. Voor ingeburgerde illegalen die zes jaar onafgebroken hadden gewerkt en belasting hadden betaald, kwam er een witwasregeling: ze kregen alsnog een werk- en verblijfsvergunning.⁶¹

Integratie werd vanaf eind jaren zeventig een politiek agendapunt. Een deel van de nieuwkomers, zoals de Spanjaarden en de Italianen, bleek allang geïntegreerd. Turken, Marokkanen en de Surinamers hadden echter al eigen gemeenschappen gevormd buiten de bestaande Nederlandse sociale structuren. Ondertussen was de burger zich nog maar nauwelijks bewust van de nieuwe Nederlanders.

Toch zag Nederland, vergeleken met bijvoorbeeld Duitsland, relatief vroeg dat de migranten niet meer teruggingen naar hun vaderland. In 1983 kwam de overheid met de Minderhedennota. Deze nota hield in dat etnische minderheden moesten integreren, maar met behoud van hun identiteit.

In Nederland werd gedacht dat de integratie succesvol zou zijn wanneer er zelfverzekerde subculturen van etnische minderheden werden gecreëerd, die samen een samenleving vormden. Deze zelfverzekerdheid zou voort komen uit het onderhoud van de minderheidsculturen, dus door het toestaan van een eigen gemeenschap en instituten. De

⁵⁹ A. van Eekelen., *Islamitische basisscholen in Nederland* (werkstuk bachelor, maart 2002), 3

⁶⁰ *ibidem*

⁶¹ Dossier Integratie: Integratie in Nederland: www.novatv.nl

Nederlandse overheid hielp hen hierbij, omdat het een belangrijk deel van de integratie in de Nederlandse samenleving vormde.⁶²

Vanaf 1990 stopte Nederland met dit idealistisch multicultureel beleid en werd er overgegaan naar een beleid dat leek op het Britse systeem; sociaal-economische gelijkheid. Toch bleef de Nederlandse aanpak karakteristiek voor haar samenleving met als resultaat dat het tegenwoordig een groter aanbod heeft voor culturele mogelijkheden dan in Groot-Brittannië het geval is. Deze Nederlandse aanpak moedigt het onderhouden van de banden met het vaderland aan.⁶³

De verschillende aanpak van beide landen geeft tevens het verschil van de positie van etnische minderheden in de samenleving aan. De Nederlandse aanpak is het gevolg van de verzuiling. De aanpak wordt ook wel de '*consociational democratie*' genoemd, een bestuursvorm waarin burgers niet als individuen, maar als leden van een groep worden beschouwd. Voor elke groep zijn er rechten en plichten, de groepen zijn vaak opgedeeld aan de hand van de verschillende religies.

2.4. Islam in Nederland

Lange tijd was menigeen zich er niet van bewust dat zich met de komst van gastarbeiders ook een 'nieuwe' religie in Europa aandiende. Wat de islam inhield, bleef voor de meeste Nederlanders onbekend.⁶⁴ Over de achtergronden van deze immigranten wist men over het algemeen weinig, niet in de laatste plaats omdat hun cultuur en religie zich aan de openbaarheid onttrok. De religieuze gebruiken bleven aanvankelijk achter de muren van de pensions waar zij woonden.

Daar kwam in de jaren zeventig verandering in. Steeds meer arbeidsmigranten gingen ertoe over hun gezinnen naar Nederland te halen. Zij vestigden zich in goedkope woningen in de oude wijken van de grote steden. Daar ontstonden de eerste permanente gebedsruimten. Tegenwoordig telt Nederland ruim 380 moskeeën en dit aantal is nog steeds groeiende.⁶⁵ Aandacht vanuit de samenleving voor de islam ontstond pas eind jaren tachtig na de commotie rond Salman Rushdie. Door de publicatie van een aantal rapporten over het twijfelachtige karakter van een aantal islamitische scholen in Nederland was niet alleen de islam in het nieuws, maar ook haar instituten.

Incidenten die op een slechte integratie van moslimmigranten in de Nederlandse samenleving duiden, deden de beeldvorming geen goed. Een voorbeeld van een incident is het interview met de ouders van de jongen die René Steegmans in 2002 in Venlo doodschopte. Zij vertelden dat Allah de dood van de jongen had gewild en dat hun zoon daar het instrument voor was. De ouders konden na een verblijf van 25 jaar in Nederland nog geen woord Nederlands spreken.

Door deze affaires was de interesse gewekt voor de islamitische gemeenschap in Nederland. De toon was ook meteen gezet; de islam werd en wordt geassocieerd met geweld en extremisme en boezemt veel Nederlanders angst in.

De aanslagen van 11 september 2001 en de recente bedreigingen aan het adres van de Somalische politicus Ayaan Hirsi Ali, die de onderdanige positie van vrouwen binnen de islam bekritiseert, hebben het beeld van de islam als intolerante religie bij veel Nederlanders versterkt. Ook politicus Pim Fortuyn bracht het debat over de betekenis van de islam in de politiek door het een 'achterlijke cultuur' te noemen.

⁶² P. Statman en R. Koopmans, *Resilient or Adaptable Islam? Migrants' Claims-Making for Group Specific Demands in Britain, France, Germany and the Netherlands* (Conference of Europeanists, Chicago 2004), 12

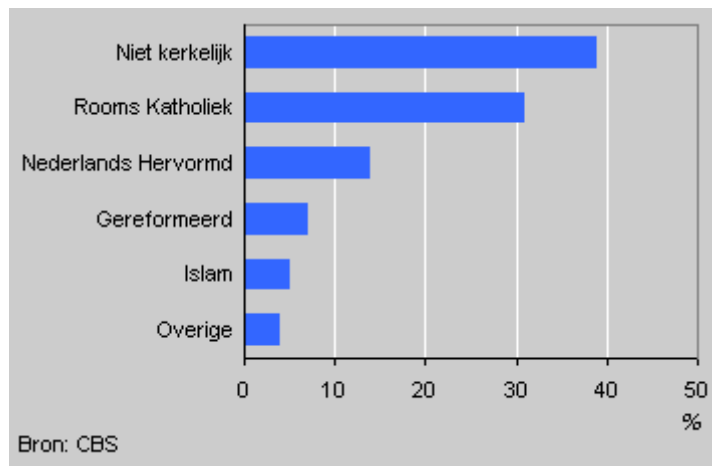
⁶³ P. Statman en R. Koopmans, *Resilient or Adaptable Islam?*, 13

⁶⁴ Dossier Integratie: Integratie in Nederland: www.novatv.nl

⁶⁵ T. Sunier, *Islam in beweging: Turkse jongeren en islamitische organisaties* (Het Spinhuis, Amsterdam 1996),

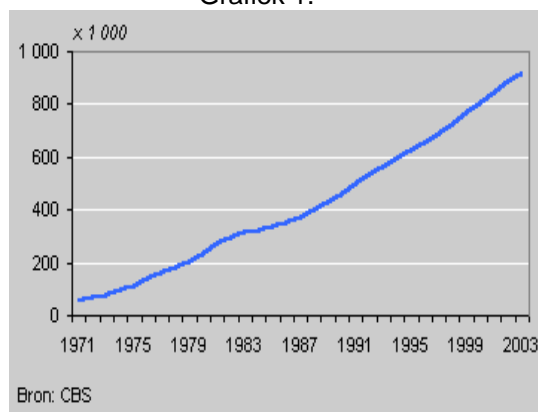
Toch kan men in Nederland niet om de islam heen, het aantal aanhangers groeit nog steeds. Het Centraal Bureau van Statistiek en Sociaal en Cultureel Planbureau deed in 2003 onderzoek naar de secularisatie van Nederland. Op 1 januari 2003 woonden er in totaal bijna 920 duizend moslims in Nederland, 33 duizend meer dan een jaar eerder en 294 duizend meer dan in 1995. Dit komt overeen met 5,7 procent van de totale bevolking van Nederland tegen 4,1 in 1995.⁶⁶

Uit onderstaand diagram blijkt dat de islam in Nederland op dit moment de vierde religie is. Volgens voorspellingen van het Sociaal en Cultureel Planbureau zal de islam in 2010 de gereformeerden en Nederlands hervormden voorbij gaan, zodat het qua omvang de tweede plaats inneemt.

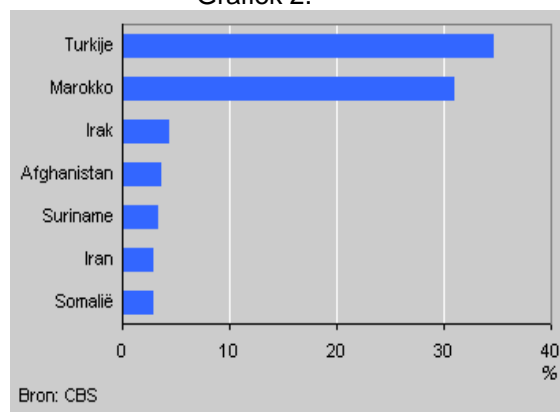

Het aantal moslims in Nederland is sinds de jaren zestig sterk toegenomen, dit blijkt uit grafiek 1. Het aantal moslims groeit niet alleen door immigratie van niet-westerse allochtonen, maar ook doordat in Nederland wonende allochtonen relatief veel kinderen krijgen. Van de niet-westerse moslims op 1 januari 2003 behoort 38 procent tot de tweede generatie.⁶⁷ Grafiek 2 geeft aan dat Turken en Marokkanen anno 2004 de twee grootste etnische groepen in Nederland vormen die de islam aanhangen.

Grafiek 1.

Grafiek 2.

⁶⁶ Webmagazine CBS, 13 oktober 2003: <http://www.cbs.nl/nl/publicaties/artikelen/algemeen/webmagazine/artikelen/archive/artikel.asp?jr=2003&id=1298k&dt=13-10-2003>

⁶⁷ ibidem

2.5. Samenvatting

In hoofdstuk 1 zijn de verschillen tussen de Engelse en Nederlandse samenleving op religieus niveau met elkaar vergeleken. Zaken als de scheiding tussen kerk en staat en de populariteit van de kerk in de maatschappij kwamen aan de orde. In dit hoofdstuk is de migratie van moslims in beide samenlevingen besproken. Er is een schets van Groot-Brittannië gemaakt, omdat de gegevens van Engeland apart niet beschikbaar zijn.

Na de uiteenzetting van beide migratiestromen, zetten we een aantal punten op een rij:

- De voornaamste reden voor migratie naar Nederland was de economische situatie in de jaren zestig. Er werden vele gastarbeiders aangetrokken in deze jaren, in de jaren tachtig volgde de gezinshereniging. In Groot-Brittannië was dit ook een belangrijke reden, maar hier speelde de geschiedenis van Groot-Brittannië ook een rol. Banden met een aantal moslimlanden, dat vroeger als kolonie onderdeel uitmaakte van Groot-Brittannië, zorgden voor extra migratie.
- Groot-Brittannië was beter voorbereid op deze migratie en kwam eerder met beleid dan Nederland. Tegen het einde van de jaren zestig kwam de overheid al met wetten die de migratie aan banden moest leggen. Op die manier verliep de migratie meer gestroomlijnd dan in Nederland.
In Nederland werd het migratie- en integratiebeleid pas later vastgesteld. Dit had voornamelijk met de gedachte te maken dat de gastarbeiders zouden terugkeren. Bijna elk West-Europees land had dit ingecalculeerd. In Groot-Brittannië was de band met de gastarbeiders echter anders: zij kwamen uit voormalige koloniën en hadden een Brits paspoort. Het was al snel duidelijk dat velen kwamen om een bestaan in hun nieuwe land op te bouwen.
- Nederland pakte het probleem van de migranten aan op een manier die heel kenmerkend was voor het verzuild systeem, ondanks dat Nederland in die periode – we spreken nu over de jaren tachtig- al goeddeels ontzuild was. Etnische minderheden werden in religieuze groepen benaderd, niet per persoon. Ze moesten integreren met behoud van hun eigen identiteit, omdat volgens de Nederlandse overheid alleen op die manier zelfverzekerde etnische groepen ontstonden. Om die identiteit te kunnen bewaren, werden allerlei instituten voor deze minderheden gecreëerd.
In Groot-Brittannië werd elk individu van een etnische minderheid alleen gezien als een allochtoon en niet als bijvoorbeeld moslim. Er waren regels voor allochtonen en niet voor aparte religies. Allochtonen moesten integreren in de Britse samenleving en niet teveel vasthouden aan de waarden en normen van het vaderland. Dit bevorderde de integratie, maar stuitte tevens op onbegrip bij onder andere de moslims. Zij voelden zich niet begrepen en gerespecteerd.
- In Nederland zijn er op dit moment verhoudingsgewijs meer moslims. Nederland telt bijna één miljoen. Als percentage van het totale aantal inwoners van het land uitgedrukt, betekent dit dat ongeveer 6 procent van de Nederlandse bevolking moslim is. Groot-Brittannië telt ongeveer anderhalf miljoen moslims, dit is 2,5 procent van het totale aantal inwoners. Zelfs als alleen de bevolking van Engeland wordt gerekend als het totale aantal inwoners, ligt dit nog lager dan dat in Nederland (3 procent). Slaan we de officiële cijfers van het Centraal Bureau van Statistiek erop na, dan komen we tot de conclusie dat 4,4 procent van de Nederlandse bevolking moslim is

tegen 1 procent in Groot-Brittannië.⁶⁸ Vergelijken we dit met het aantal moskeeën en islamitische scholen, dan zien we het volgende: in Groot-Brittannië zijn er 49 scholen en 414 moskeeën tegenover 42 scholen en 456 moskeeën in Nederland.⁶⁹ Dit zijn alle geregistreerde scholen en moskeeën. Per moslim heeft de Nederlandse moslim meer scholen en moskeeën ter beschikking.

- In Groot-Brittannië gaat het voornamelijk om Pakistanen en Bengalen, in Nederland komen de meeste moslims uit Turkije en Marokko. Het is moeilijk aan te geven of deze verschillende achtergronden ook een oorzaak kunnen zijn voor de verschillende wijze van integratie.
Het duidelijkste verschil is de kennis van de taal: Pakistanen en Bengalen beheersten de Engelse taal al voordat zij migreerden, doordat zij in vroegere tijden gekoloniseerd waren door de Engelsen. Door de kolonisatie delen de Pakistanen, Bengalen en Britten ook dezelfde geschiedenis. Er bestaat al eeuwenlang een relatie tussen de bevolkingsgroepen en hun achtergrond.
De Turken en Marokkanen kenden de Nederlandse geschiedenis en taal niet, dit zorgde voor een langzame integratie.

Nu het migratieverloop van de moslims naar Nederland en Groot-Brittannië geschetst is, kunnen we ons afvragen wat de rol van de migratiegeschiedenis en de media is in het onderzoek van deze thesis. In hoofdstuk 3 en 4 zal duidelijk worden hoe groot de impact van de migratiegeschiedenis op het onderzoek is. Punten die belangrijk zijn om de relatie tussen het onderzoek en de geschiedenis te bepalen, zijn:

1.) Gelijkenissen:

- Zijn er op de University of Essex onder de moslims veel Pakistanen en Bengalen en bestaat de moslimgroep op de Erasmus Universiteit uit veel Turken en Marokkanen?
- Zien de Engelse niet-moslimstudenten de moslims eerder als 'gelijken' dan Nederlandse autochtone studenten?
- Zijn Engelse moslimstudenten meer geïntegreerd in de Engelse samenleving dan de Nederlandse moslimstudenten in de Nederlandse samenleving?
- Volgens de statistieken zijn er in Nederland verhoudingsgewijs meer moslims dan in Engeland. Is deze verhouding ook het geval op de Erasmus Universiteit en de University of Essex?
- In Nederland zijn er meer faciliteiten per moslim dan in Engeland het geval is. Zijn er op de Erasmus Universiteit ook meer faciliteiten per moslim dan op de University of Essex?

2.) Invloeden

- Heeft de verschillende migratiegeschiedenis van Nederland en Engeland invloed op de denkwijze van moslims of niet-moslims?

De rol van de media komt in hoofdstuk 4 uitgebreid aan de orde; in welke mate beïnvloeden deze media de mening over moslims én het gevoel van 'geaccepteerd zijn' bij moslims? Uit antwoorden op verschillende enquêtevragen blijkt dat de rol van de media niet vergeten mag worden; de media hebben wel degelijk invloed op het denkbeeld van de ondervraagde (niet-) moslims. Meer hierover in hoofdstuk 4.

⁶⁸ Alle cijfers afkomstig uit: Winkler Prins Almanak 2002, 267 en 289. Totaal aantal inwoners Nederland was op 1 augustus 2001 16.062.000. Het aantal inwoners van Groot-Brittannië is 59.631.000, het aantal inwoners van Engeland 49.558.000.

⁶⁹ Britse gegevens: T. Choudhury, The situation of Muslims in the UK, overzichtskaartje
Nederlandse gegevens: C. Mureau, 'Geen trek in moslimscholen', 3 en www.moskeedatabase.com

Tot slot nog een opmerking. In dit hoofdstuk heb ik al een aantal maal kort over de gebeurtenissen op 11 september 2001 gesproken. Het is duidelijk dat deze dag veel invloed heeft gehad op de wijze waarop er naar de islam en haar volgelingen wordt gekeken. De religie wordt geassocieerd met onder andere terrorisme.

In het volgende hoofdstuk komen interviews en enquêtes die ik heb gehouden aan de orde, waar ook 11 september ter sprake komt. Juist door middel van persoonlijke verhalen en opvattingen probeer ik achter de mediaberichten te 'kijken'. Deze berichten zijn sinds de terroristische aanslag steeds negatiever geworden.⁷⁰

In plaats van een analyse van de mediaberichten, lijkt het mij interessanter om te onderzoeken hoe een niet-moslim uit Nederland/Engeland en een moslim uit Nederland/Engeland de situatie in zijn/haar land ervaart sinds 11 september. Om die reden is de bespreking van deze dag in dit hoofdstuk beperkt gebleven.

⁷⁰ A. van Eekelen, *De moslim in Nederland*, 6

3. Universiteiten op de weegschaal

Voor een vergelijkend onderzoek van twee universiteiten op het gebied van islam, moeten verschillende zaken onderzocht worden. In dit hoofdstuk staan de faciliteiten voor moslimsstudenten op de Erasmus Universiteit en de University of Essex centraal. Voorbeelden van faciliteiten zijn een islamitische vereniging, een gebedsruimte en de verkoop van halalproducten op het universiteitsterrein. Maar ook folders en artikelen over de islam in het universiteitsmagazine en andere informatie over de islam zijn van belang in dit onderzoek.

3.1. Schets van bestudeerde universiteiten

In deze paragraaf staan de bestudeerde universiteiten en de bijbehorende steden centraal. De Erasmus Universiteit ligt in Rotterdam en in Colchester ligt de University of Essex. Door de karakteristieken van beide universiteiten en steden te schetsen, ontstaat er een beeld van de omvang en het aanbod van beide universiteiten en hun omgeving. Tevens wordt de relatie tussen de universiteit, universiteitsstad en de islam geschetst. Dit overzicht blijft beperkt tot algemene informatie, in de tweede paragraaf wordt er namelijk in detail ingegaan op de faciliteiten voor islamitische studenten op de universiteit.

3.1.1. De Erasmus Universiteit en de University of Essex

De Erasmus Universiteit Rotterdam in haar huidige vorm bestaat sinds 1973. De geschiedenis grijpt terug tot 1913: het jaar waarin het particulier initiatief tot oprichting van de Nederlandsche Handels-Hoogeschool op brede steun van het Rotterdamse bedrijfsleven mocht rekenen. De wettelijke erkenning van het hoger handels- en economieonderwijs als wetenschappelijke discipline, leidde in 1939 tot naamsverandering. De NHH maakte plaats voor de NEH ofwel de Nederlandse Economische Hogeschool.

De toenemende complexiteit van de samenleving leidde in de jaren zestig van de twintigste eeuw tot de komst van de faculteiten Rechtsgeleerdheid en Sociale Wetenschappen, in latere decennia gevolgd door Wijsbegeerte, Historische en Kunstwetenschappen en Bedrijfskunde.⁷¹

De universiteit heeft zeven faculteiten: van Geschiedenis tot Business Administration. De Erasmus Universiteit biedt aan 3.695 mensen werk en aan 16.306 studenten onderwijs.⁷² De samenstelling van de studenten is divers: naar vooropleiding, leeftijd, herkomst en studiedoel. Studenten van allochtone herkomst zijn een specifieke doelgroep. Vele studenten komen uit Azië, maar ook Europese landen zijn vertegenwoordigd op de universiteit.

De Erasmus Universiteit heeft twee vestigingen: Woudestein in het oosten van Rotterdam en Hoboken in het centrum van Rotterdam. Op de locatie Hoboken zit de faculteit Geneeskunde en op de locatie in het oosten zitten alle overige faculteiten. Op beide locaties bevinden zich faculteitsgebouwen, collegezalen, een bibliotheek en eetgelegenheden. Ook is er een sportcomplex met aangrenzende tennisbanen.

De universiteit wil allochtone ouders en vwo-leerlingen bekend maken met de kansen en mogelijkheden die een academische studie biedt. Voor vwo-leerlingen van Turkse en Marokkaanse afkomst en hun ouders werd vorig jaar een extra voorlichtingsmiddag georganiseerd. Ouders en leerlingen kregen in de eigen taal voorlichting over studeren aan de universiteit.

⁷¹ Geschiedenis Eur: <http://web.eur.nl/eur/historie>

⁷² Erasmus Universiteit Rotterdam, *Jaarverslag 2002* (Erasmus Universiteit, Rotterdam juni 2003), 14

Er zijn geen speciale reglementen met betrekking tot moslimstudenten. Ze zijn vrij om hun godsdienst in al haar facetten te belijden. De Erasmus Universiteit heeft ook geen kledingvoorschriften vastgesteld. Wel wordt er overwogen om kleding en attributen die het gezicht bedekken te verbieden waar het gaat om onderwijs (interactie) en tentamens en examens (identificatie). Overigens hanteert de opleiding geneeskunde voor de co-schappen wel kledingregels.⁷³

De University of Essex kreeg in 1965 de Royal Charter, het recht om te bestaan als universiteit. De universiteit heeft zeventien faculteiten: van History en Social Sciences tot Science en Engineering. Op dit moment zijn er 8.431 studenten aan de universiteit verbonden. Het is een internationale gemeenschap met studenten uit meer dan 120 landen.⁷⁴

Uit recente onderzoeken bleek dat de University of Essex zich bevindt in de top twaalf van Engelse universiteiten op het gebied van onderzoek.⁷⁵ De universiteit biedt aan 1.750 mensen werk, waarvan 700 voor onderzoek en onderwijs.

Het universiteitsterrein beslaat 80 hectare, hier bevinden zich alle faculteitsgebouwen, collegezalen, een bibliotheek, eetgelegenheden en verschillende woonaccommodaties voor studenten. Sport en kunst zijn belangrijke onderdelen van de University of Essex. Voor bijna elke sport is er een vereniging en de faciliteiten. Voor kunstliefhebbers is er het theater en de tentoonstellingsgalerie.

Er zijn geen speciale reglementen met betrekking tot moslimstudenten. Ze zijn vrij om hun godsdienst in alle facetten te belijden. Er zijn geen kledingvoorschriften, meisjes zijn vrij om een hoofddoek of burka (=gesluierd gezicht) te dragen

3.1.2. De universiteitssteden Rotterdam en Colchester

Rotterdam is één van de grootste steden van Nederland en behoort samen met Den Haag tot de grootste steden van de provincie Zuid-Holland. In 2001 was de stad Culturele Hoofdstad van Europa samen met Porto (Portugal). Het is een moderne havenstad met vele cultuur-, ontspannings- en uitgaansmogelijkheden. Bijna alle gebouwen in Rotterdam zijn naoorlogs, omdat een groot gedeelte van de stad tijdens de Tweede Wereldoorlog is verwoest door bombardementen. De stad wordt vaak omschreven als een werkstad, doelend op de haven, bedrijven en kantoorgebouwen.

De stad telt 599.544 inwoners. Het percentage allochtonen is 45,2 procent, wat dus betekent dat Rotterdam ruim 270.000 allochtonen heeft.⁷⁶ Ook kent de stad vele moslims, zoals uit de Leefbaarheidsenquête van 2002 bleek. Door middel van een tweetal vragen in deze enquête is nagegaan hoe het staat met de geloofsovertuiging van de Rotterdammers.

De eerste vraag was: '*Welke geloofsovertuiging heeft u?*' Op basis van deze vraag beschouwt 44 procent van de Rotterdammers zich als seculier, 32 procent zich als christen en 13 procent van de Rotterdamse bevolking als moslim.

Het absolute aantal moslims komt dan op circa 80.000 personen. Daarmee komt de islam na de christelijke religie op de tweede plaats in Rotterdam.⁷⁷ Voor deze moslims zijn er verschillende faciliteiten, moskeeën zijn hier het bekendste voorbeeld van.

⁷³ R. Liesker, email van 1 juni 2004

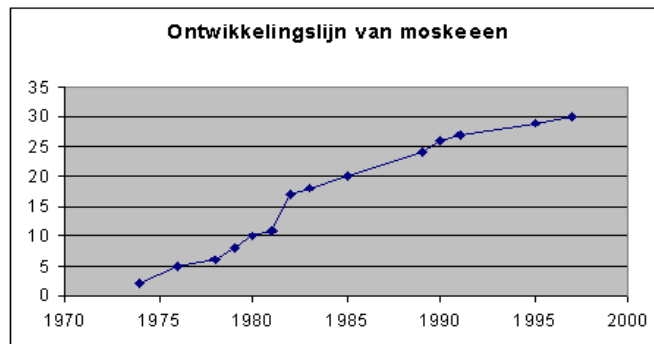
⁷⁴ G. Shanks, e-mail van 15 maart 2004

⁷⁵ <http://www.essex.ac.uk/about/profile/>

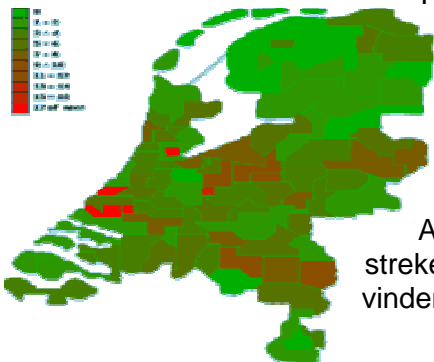
⁷⁶ <http://www.rotterdam.nl/smartsite225228.dws>

⁷⁷ BOOM en COS, *De leefbaarheidsenquête 2002* (Centrum voor Onderzoek en Statistiek, 2002)

In Rotterdam zijn er in totaal 31 moskeeën met een verschillende oorsprong. Hieronder een overzicht van de groei van de moskeeën in Rotterdam.⁷⁸

Wanneer je dit aantal moskeeën in Rotterdam vergelijkt met andere steden, blijkt dat Rotterdam samen met Den Haag en Amsterdam de meeste gebedsruimtes voor moslims in Nederland heeft, zoals het overzichtskaartje hiernaast duidelijk maakt.⁷⁹ De rode gebieden geven aan dat er meer dan 17 moskeeën in die regio gevestigd zijn.

De gebieden waar Rotterdam, Den Haag en Amsterdam liggen zijn roodgekleurd. Het gebied waarin Utrecht en Amersfoort liggen, kent 12 of meer moskeeën. In bepaalde streken van Nederland zijn geen islamitische gebedsruimtes te vinden, voorbeelden hiervan zijn Zeeland en Friesland.

De University of Essex ligt aan de rand van de plaats Colchester, de oudst genoteerde stad van Engeland. De plaats ligt een uur per auto of trein van Londen en ligt in de county Essex. Een county is te vergelijken met een Nederlandse provincie. Het is een historische stad omringd door authentieke Romeinse stadsmuren. Tevens is er een 18^e eeuwse kasteel en zijn er diverse musea, galleries, theater en een bioscoop. Daarnaast zijn er veel winkelfaciliteiten en is er een grote stadsbibliotheek.

De populatie van Essex telt 1.312.700 mensen.⁸⁰ Dit betekent een stijging van 5% gezien over de afgelopen tien jaar. De drie grootste gemeenten van Essex zijn Colchester, Basildon en Chelmsford. Colchester telt 156.000 inwoners. Vergeleken met andere gemeenten in Essex, zijn de inwoners van Colchester vrij jong; de stad kent weinig 65-plussers.⁸¹

In 2001 waren er 11.752 mensen in Colchester woonachtig die niet in Groot-Brittannië geboren waren, dit is 7,5 procent van het aantal inwoners in Colchester.⁸² Van de totale Engelse bevolking is bijna 13 procent niet uit Groot-Brittannië afkomstig.⁸³

De conclusie die we hieruit kunnen trekken is dat er in Colchester in verhouding minder buitenlanders zijn dan in heel Engeland. We zullen later zien of dit consequenties heeft voor de uitkomsten van dit onderzoek.

⁷⁸ K. Canatan en C. Oudijk, 'De maatschappelijke rol van moskeeën. casus: Rotterdam', *Markant* 3 (2002), onbekend

⁷⁹ www.moskeedatabase.com

⁸⁰ Essex County Council, *Essex trends 2003* (Essex County Council, Chelmsford 2003), 1

⁸¹ *ibidem*

⁸² Rapport National Statistics, Census 2001: <http://www.statistics.gov.uk/census2001/profiles/rank/eouteu.asp>

⁸³ Essex County Council, *Essex trends 2003*, 3

Uit een onderzoek van *National Statistics*, het onderzoeksbureau van Groot-Brittannië, blijkt het volgende. Van de 156.000 inwoners waren er in 2001 in Colchester⁸⁴:

- 111.501 christenen
- 1.181 moslims
- 759 hindoes
- 549 boedhisten
- 238 joden
- 117 sikhs
- 564 overige religies

De islam is qua aantal aanhangers de tweede godsdienst in Colchester met 0,8 procent van de totale bevolking. Met dit percentage moslims staat Colchester in de middenmoot van alle 48 steden in Essex. Opvallender in de statistiek van National Statistics is het aantal boedhisten in Colchester. Met een percentage van 0,4 procent staat de stad op een vierde plaats in de lijst, wat dus betekent dat het aantal boedhisten in Colchester vergeleken met het gemiddelde van Essex vrij hoog is.

Daarnaast blijkt dat 18,5 procent geen godsdienst aanhangt in Colchester. Dit wil zeggen dat het aantal aanhangers van een geloofsgemeenschap $100 - 18,5 - 7,8$ (niet-genoteerde godsdienst) = 73,9 procent is.

In Colchester is er sinds 1999 ook een gebedsruimte voor moslims. Deze ruimte –een eengezinswoning met drie verdiepingen- is betaald uit donaties van moslims uit Colchester en omgeving. De gemeente heeft toestemming verleend voor deze alternatieve gebedsruimte.

Op vrijdag en op speciale aangelegenheden kan de gebedsruimte rekenen op 200 moslims die samen komen bidden. Op andere dagen bidden er vijf keer op een dag ongeveer 20 moslims uit Colchester en omgeving. Er is een voorganger, die wordt gefinancierd uit de contributies die aan de moskee worden betaald. De ruimte wordt niet gesubsidieerd door een organisatie.

Volgens Sheik Ramode, één van de moslims uit Colchester, zijn er weinig faciliteiten voor moslims in Colchester. „Zelf vind ik het lekker om vis en groenten te eten en hoef ik daarom geen halalvlees te kopen. Dit kan ook niet in Colchester. Om die reden gaan de meeste moslims uit Colchester naar Londen of Ipswich voor halalproducten. Op de universiteit kunnen deze producten wel gekocht worden, maar dat is niet vers en het moet van tevoren besteld worden.”

Verder vertelt Ramode dat er veel contact is tussen de gebruikers van de gebedsruimte en de University of Essex. Hij vindt het fijn om met zijn ‘brothers’ van de universiteit af te spreken. De gebedsruimte op de universiteit wordt voornamelijk door studenten gebruikt en moslims die dicht bij de universiteit wonen. „Your intention which is important where ever you pray that doesn’t matter as you do things to please Allah only.”⁸⁵

3.2. Universitaire faciliteiten onder de loep

De schets van beide universiteiten en steden in de eerste paragraaf geeft een globaal overzicht van de overeenkomsten en verschillen tussen de universiteiten en de steden. Aan het einde van dit hoofdstuk worden alle (on)gelijkenissen samengevat. De informatie uit de vorige paragraaf is belangrijk om eventuele verschillen in de faciliteiten die de onderzochte universiteiten aan moslimstudenten aanbieden, te verklaren.

⁸⁴ Rapport National Statistics, Census 2001:

http://www.statistics.gov.uk/census2001/profiles/rank/rank_ethnic.asp

⁸⁵ S. Ramode, e-mail van 9 juni 2004

Voordat eventuele verschillen verklaard kunnen worden, moeten eerst alle faciliteiten die de University of Essex en de Erasmus Universiteit islamitische studenten aanbieden uiteengezet worden. Deze uiteenzetting en vergelijking komen in deze paragraaf aan bod. Per faciliteit wordt eerst de situatie aan de Erasmus beschreven, het aanbod van Essex volgt daarna. De volgende faciliteiten komen aan bod: islamitische vereniging, gebedsruimte, halalproducten, universiteitsmagazine, bibliotheek, mogelijkheid tot promotie/reclame en colleges.

3.2.1. Islamitische vereniging

De afgelopen jaren is het aantal allochtone studentenverenigingen in Nederland enorm toegenomen. Er zijn er meer dan tachtig actief. Universiteiten en hogescholen stimuleren dit en stellen soms een vergaderruimte en andere faciliteiten ter beschikking.

Uit onderzoek van de Universiteit van Utrecht blijkt dat deze studentenverenigingen hét middel zijn om een brug te slaan tussen de allochtone student en de universitaire gemeenschap.⁸⁶

Het biedt de mogelijkheid, om zonder dat zij in de positie van 'probleemgroep' worden geplaatst, toch hun wensen en eisen naar voren te brengen. Maurice Crul, onderzoeker aan de Universiteit van Amsterdam, toonde in zijn promotieonderzoek in 1999 het belang aan van ondersteuning vanuit de eigen etnische groep.⁸⁷

In Nederland hebben een aantal studentensteden ook een Islamitische vereniging. In Den Haag is er de studentenvereniging Massive, deze is verbonden aan de Haagse Hogeschool. Amsterdam kent twee islamitische verenigingen: HBO-Islam en Selsabiel (VU). In Nijmegen is er de Moslim Studentenvereniging. Tot slot is er in Rotterdam de studentenvereniging *Iqra*, deze is verbonden aan de Erasmus Universiteit.

Iqra is opgericht in 1996. De vereniging wordt gerund door vijf bestuursleden. Dit bestuur wordt voor een onbepaalde tijd aangesteld. De oprichting is voortgekomen na verschillende verzoeken van moslimstudenten aan de Erasmus Universiteit.

Er worden verschillende activiteiten georganiseerd, zoals lezingen, debatten en iftars (=gezamenlijk eten). Ook wordt er samen gebeden in de gebedsruimte, waar later in dit hoofdstuk op in wordt gaan.

De vereniging heeft ongeveer 250 leden. Je kunt je aanmelden door een inschrijfformulier in te vullen, dat je krijgt na afloop van een lezing van *Iqra*. Een lidmaatschap is gratis. Vrouwen zijn heel actief binnen de vereniging, het bestuur bestaat zelfs voornamelijk uit vrouwen. De president –Naima Kasmi- is ook een vrouw. Ook worden er verschillende commissietaken door vrouwen vervuld.

Iqra is nog geen officiële vereniging, dat wil zeggen: niet aangesloten bij de Kamer van Koophandel. Pas bij een wijziging van de statuten heeft zij juridisch bestaansrecht en kan zij aanspraak maken op subsidies. De vereniging is nu niet officieel en om die reden wordt zij ook niet vernoemd op de website en heeft ze weinig naamsbekendheid.

Iqra-president Naima vertelt dat de vereniging op dit moment niet heel actief is. „Een aantal jaren geleden was er een heel actief bestuur. Zij hebben allerlei dingen georganiseerd. Daarna is er een aantal jaar een bestuur geweest dat weinig heeft georganiseerd, behalve wat etentjes en bijeenkomsten.”

Het huidige bestuur wil volgens Naima veel bereiken, maar het is heel moeilijk. Eerst moeten de statuten gewijzigd worden, zodat de vereniging officieel kan worden. Dan kan er bijvoorbeeld ook contributie geheven worden. Naima: „Niemand hoeft nu wat te betalen, dus we hebben ook weinig geld om iets te kunnen organiseren.”⁸⁸

⁸⁶ Q. Danko, 'We komen eraan: Allochtone werknemers bestormen de arbeidsmarkt', *Intermediair* 9 (2001), 14-18

⁸⁷ ibidem

⁸⁸ Gesprek met N. Kasmi op 18 mei 2004 te Rotterdam

Naast de islamitische vereniging zijn vele moslimstudenten ook lid van een vereniging van KASEUR (Koepelorganisatie Allochtone Studentenverenigingen Erasmus Universiteit Rotterdam). Dit is een samenwerkingsverband van de studentenverenigingen Mozaïk (Turks), Eurabia (Marokkaans), Passaat (Antilliaans/Arubaans), PPI Rotterdam (Indonesisch), en Avi Cenna (multicultureel).

In 1998 heeft KASEUR de status van een universitaire commissie verkregen. Ze biedt de volgende projecten voor allochtone studenten:

- voorlichting aan aanstaande studenten en hun ouders
- begeleiding van scholieren door mentoren van allochtone herkomst ter voorbereiding op het maken van een studiekeuze
- informatie aan aanstaande studenten tijdens de Eureka-week
- studie-introductie in september voor de eerstejaars met cursusmogelijkheden in studie-intensivering, studievaardigheid, tentamentrainingen voor propedeuse studenten, etc.
- voorbereiding op de arbeidsmarkt via trainingen.

In Engeland heeft een aantal universiteiten en colleges een eigen islamitische vereniging. Universiteitssteden als Cambridge, Stanford, Manchester en Bradley hebben allen een eigen vereniging voor moslims.

De University of Essex heeft een actieve Islamitische studentenvereniging: the *Islamic Society*. De vereniging bestaat sinds ongeveer 1975⁸⁹ en wordt gerund door drie bestuursleden. De president van het studiejaar 2003-2004 is Najm Al-Hosiny. Het bestuur wordt elk jaar opnieuw gekozen.

David Capey, hoofd van de gebedsruimte van de University of Essex (zie volgende paragraaf) ervaart de jaarlijkse wisseling van de wacht als vervelend. „Bij de andere religieuze studentenverenigingen wordt een bestuur voor onbepaalde tijd aangesteld. Op die manier behoud je een bepaalde continuïteit. De jaarlijkse wisseling zorgt af en toe voor problemen.”⁹⁰

Het bestuur organiseert verschillende activiteiten. Er is een wekelijks vrijdagsgesbed en er wordt vijf keer per dag gebeden. Ze bidden in de *Chaplaincy Room*, meer hierover in de paragraaf Gebedsruimte.

Verder zijn er tijdens de ramadan verschillende activiteiten. Er wordt voor een nachtelijke maaltijd gezorgd. Aan het einde van de ramadan houdt de *Islamic Society* een groot feest. Ze huren een hal en daar wordt een diner gehouden en worden er spelletjes gedaan. Een grote activiteit is the *Islamic Awarnees Week*. Deze werd dit jaar van 8 tot 12 maart gehouden op de University. Meer over deze week later in dit hoofdstuk.

De vereniging kent ongeveer 150 actieve leden en 50 niet-actieve. Je wordt lid door een inschrijfformulier in te vullen bij de *Student Society* (de overkoepelende organisatie van alle societies). Wanneer je lid wordt van een vereniging, betaal je ongeveer 10 euro (7 pond) voor een jaarlijks lidmaatschap bij de *Student Society*. De *Islamic Society* heft zelf geen contributie.

Uiteraard kunnen er ook studenten geen lid zijn van de Islamitische vereniging. Het is echter niet na te gaan hoeveel moslims er in totaal aan de Universiteit studeren. De universiteit houdt namelijk geen aantallen studenten per godsdienst bij, maar kijkt naar het geboorteland.

Vrouwen zijn niet erg actief binnen de *Islamic Society*. Het is toegestaan om toe te treden tot commissies of het bestuur, maar er is hier weinig behoefte aan. Ze blijven liever op de achtergrond. Er wordt geholpen bij 'klusjes' en ze proberen ook de islam te 'promoten'.

⁸⁹ D. Capey, e-mail van 10 juni 2004

⁹⁰ ibidem

Ook in Engeland zijn er verenigingen voor allochtone studenten naast de islamitische vereniging. Voorbeelden zijn de *Indian Cultural Society*, *Pakistani Cultural Society*, *Sikh Society* en de *Turkish Society*. Door deze verschillende culturele verenigingen worden vele activiteiten en feesten georganiseerd.

3.2.2. Gebedsruimte

Onder de Aula in de Erasmus Universiteit op de locatie Woudestein bevindt zich een gebedsruimte voor moslimstudenten. Om hiervan gebruik te kunnen maken, kun je tegen inlevering van je studentenkaart een sleutel ophalen van deze ruimte.

De gebedsruimte is een kleine raamloze ruimte van ongeveer 12 vierkante meter. Er liggen een aantal Perzische kleedjes richting Mekka, aan de muur hangen Arabische spreuken en gebedskalenders. Per dag komen ongeveer tien islamitische studenten van de Erasmus bidden.⁹¹

De ruimte op Woudestein bestaat al ruim twintig jaar. Begin dit jaar maakte minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap Maria van der Hoeven duidelijk dat islamitische gebedsruimtes niet in het openbaar onderwijs thuishoren. Voor de Erasmus kan dit betekenen dat de toekomst van de islamitische gebedsruimte onder de aula op losse schroeven komt te staan.

Daardoor zouden de ongeveer 120 geregistreerde gebruikers geen plek meer hebben om te bidden. Deze moslimstudenten zijn zowel afkomstig van de Erasmus als van de HES en het Institute for Housing and Urban Development Studies, die zelf geen ruimte hebben.

Volgens de minister mag er geen sprake zijn van een ruimte die slechts toegankelijk is voor één specifieke groep studenten. Volgens directeur Onderwijs, Onderzoek en Studentenzaken van de Erasmus Universiteit, Ton van der Pijl, kunnen alle religies van de ruimte gebruik maken, ondanks het bordje 'islamitische gebedsruimte' op de deur.

Het gezamenlijk bidden geeft echter problemen. Gemengd bidden mag binnen de islam niet, mannen en vrouwen bidden na elkaar. Meer religies in dezelfde ruimte zou de boel behoorlijk compliceren.⁹² Hierbij moet wel worden vermeld dat in Turkse moskeeën wel samen wordt gebeden, maar de ruimte is hier vele malen groter dan in de gebedsruimte van de universiteit. In de moskee bidden de vrouwen achter de mannen of aan de andere zijde van de moskee, met een bepaalde tussenruimte. Dat is niet mogelijk in deze ruimte. Er zijn dus praktische bezwaren om gemengd en met andere religies te bidden.

Jong Rechts Rotterdam stuurde op 5 februari 2004 een brief naar de universiteit met de vraag of het beleid inzake de gebedsruimte aangepast zou worden. Namens Jong Rechts vraagt J. Reijnders de Erasmus Universiteit waar de scheiding tussen kerk en staat gebleven is.

'De Erasmus Universiteit is een openbare instelling, toegankelijk voor alle culturen en geloven. Ik heb nu sterk het idee dat er gediscrimineerd wordt door de Erasmus Universiteit en wel om het feit dat de Islamitische studenten kunnen beschikken over een gebedsruimte en de andere gelovigen niet. Zo beschikt de Erasmus niet over een gebedsruimte voor het Joodse, Christelijke of Boedistische geloof.'

(...)

*'Ik hoop dat u uw beleid herziet en dan ook inziet dat Nederland gelukkig nog een scheiding kent tussen kerk en staat en dat u zich verder bezighoudt met waar een school mee bezig moet houden: het geven van onderwijs.'*⁹³

⁹¹ Gesprek met N. Kasmi op 18 mei 2004 te Rotterdam

⁹² M. Stikkelorum, 'Islamitische gebedsruimte EUR vooralsnog gehandhaafd', *Erasmus Magazine* 7;13 (2004),10

⁹³ <http://www.jongrechts.nl/weergavepersberichten.php?datum=1075998638>

De Erasmus biedt de moslims echter nog steeds de mogelijkheid tot bidden aan. Zij heeft zelfs meerdere gebedsruimtes voor islamitische studenten. Ook de andere locatie van de Erasmus Universiteit, Hoboken, heeft een eigen ruimte beschikbaar gesteld voor moslims. Hoboken is gevestigd in het ziekenhuis Erasmus MC, waar op drie plaatsen stilte-ruimtes zijn gecreëerd.

Het stiltecentrum bevindt zich achter de Centrale Hal in de Tentoonstellingsgang, in het Sophia Kinder Ziekenhuis op de eerste etage van het ziekenhuis en in de Daniel den Hoed Kliniek op de vierde etage. Speciaal voor islamitische gelovigen is er een naar het oosten gerichte gebedsruimte en is er de mogelijkheid zich te reinigen voor het gebed.

Mevrouw Imalahi van het secretariaat van de Erasmus MC meldt dat de islamitische gebedsruimte niet als een aparte ruimte gezien moet worden. „Er is één ruimte die afgescheiden kan worden door gordijnen. Zo is er voor ieder geloof een apart hoekje. Het hoekje voor moslims is naar het oosten gericht.”

Volgens Imalahi maken behalve patiënten van het ziekenhuis ook alle medewerkers en studenten van Hoboken gebruik van deze speciale faciliteit.⁹⁴

Op de derde verdieping van één van de faculteitsgebouwen van de University of Essex is de *Multifaith Chaplaincy Room* gevestigd. In het begin van de jaren zeventig van de twintigste eeuw was er voor de anglicaanse gemeenschap een stilte-ruimte. In 1981 werd er door de gemeenschap geld ingezameld voor *The Chaplaincy Centre*, wat door verschillende kerkgenootschappen gebruikt werd.

In de beginjaren negentig maakte de universiteit meer plaats beschikbaar. De gebedsruimte werd op kosten van de universiteit opnieuw ingedeeld, dit keer was er ook een aparte ruimte voor faciliteiten (wasruimte en een kantoor en een ontmoetingsruimte) voor de moslimstudenten.⁹⁵ Op dat moment werd de nieuwe naam van de gebedsruimte: *The Multifaith Chaplaincy Centre*.

De *Multifaith Chaplaincy Centre* bestaat uit twee gebedsruimtes, een ontmoetingsruimte, drie kantoren, een islamitische waskamer en een bibliotheek. De grootste gebedsruimte is beschikbaar voor gebed en meditatie en kan door alle leden van de universiteit gebruikt worden. De tweede ruimte is over het algemeen ook openbaar, maar wordt voornamelijk gebruikt door moslima's. Zij bidden op hetzelfde tijdstip als de mannen, maar gescheiden van elkaar.

Op vrijdagmiddag om 13.00 uur is de grootste ruimte gereserveerd voor de moslims. Op dat tijdstip begint het vrijdaggebed, voor de moslims een belangrijk moment. Er wordt dan voorgebeden; op die dag is er dus een gezamenlijk gebed. Na de dienst is er een samenzijn en worden er halalmaaltijden uitgedeeld. Meer hierover in dit hoofdstuk in de paragraaf 'halal-producten'. Tijdens het vrijdaggebed zijn er rond de negentig moslims aanwezig. Dit zijn niet alleen studenten van de universiteit, maar ook inwoners van Colchester.

Naast de *Islamic Society* maken nog dertien geloofsovertuigingen gebruik van de ruimte, bijvoorbeeld de anglicaanse, katholieke, christelijke, grieks orthodoxe en joodse gemeenschap. Volgens Pat Mossop van de anglicaanse kerkgemeenschap werkt het delen van één ruimte met verschillende overtuigingen heel goed.

Op korte termijn wordt er een comité opgericht, waar de christelijke, joodse en islamitische gemeenschap in zijn vertegenwoordigd. Op die manier kan er nog een betere samenwerking plaatsvinden. De studenten zijn zelf al begonnen met deze samenwerking. Na 11 september 2001 wilden de christelijke studenten meer over de Islam weten, om te weten te komen of de islam met de aanslagen te maken had.

⁹⁴ Telefoongesprek met mevrouw Imalahi op 16 juni 2004

⁹⁵ Deze moslimstudenten kwamen vaak alleen in Engeland om te studeren. Vanaf de jaren zeventig werden deze studenten toegelaten op de University of Essex. Informatie: e-mail David Capey van 10 juni 2004

De moslims waren op hun beurt weer geïnteresseerd in het christendom. Ze wilden weten tegen welke religie de radicale moslims zich afzetten. Tegenwoordig zijn er gezamenlijke bijeenkomsten, om bijvoorbeeld de slachtoffers van 11 september te herdenken.⁹⁶

De ruimte begint te klein te worden om alle studenten te huisvesten. Er is aan de universiteit gevraagd om een grotere ruimte, maar er zijn alleen mogelijkheden buiten de campus. Het bestuur van de *Chaplaincy Centre* wil echter graag de mogelijkheid om te kunnen bidden op de universiteit behouden. Op dit moment zijn er dus geen mogelijkheden om uit te breiden.

3.2.3. Bibliotheken

Wanneer je een onderzoek naar twee universiteiten doet, is het ook van belang om naar het aanbod van de universiteitsbibliotheken te kijken. Allereerst is er naar het aantal boeken gekeken. Hoeveel gaat er nu eigenlijk over de islam en verwante onderwerpen?

Hieronder een staatje waar in aantallen is aangegeven hoeveel boeken over die onderwerpen gaan. De procenten geven aan hoeveel dat aantal dan van het totale boekenaanbod is. Op die manier kun je het aanbod van beide bibliotheken met elkaar vergelijken. De bibliotheek van de University of Essex –the Albert Sloman Library- heeft ongeveer 900.000 boeken, de Erasmus bibliotheek telt 660.000 boeken.

	Engeland	Procentueel	Nederland	Procentueel
Islam*	501	0,05	1367	0,20
Moslims	111	0,01	145	0,02
Moslims en Islam	37	0,004	144	0,02
Fundamentalisme	52	0,005	57	0,008
11 september 2001 en islam	4	0,0004	2	0,0003
Arabische wereld	224	0,02	198	0,03

NB: het sterretje achter Islam betekent dat op alle uitgangen van Islam wordt gezocht, bijvoorbeeld op het woord islamitisch.

Wanneer je deze percentages bij elkaar optelt, blijkt dat bijna 0,09 procent van de boeken uit de Albert Sloman Library over de islam of een aanverwant onderwerp gaan. In de bibliotheek van de Erasmus Universiteit heeft bijna 0,28 procent van de boeken als trefwoord islam of een relevant onderwerp.

Er zijn uiteraard nog veel meer trefwoorden te onderzoeken, de bovenstaande zijn een aantal voorbeelden. De procenten 0,09 en 0,28 kunnen dus niet als dé uitkomsten gezien worden, maar als een indicatie. Het trefwoord Islam* alleen is echter wel een zeer relevante uitkomst: 0,05 tegenover 0,20 procent. Uit deze uitkomsten kunnen we concluderen dat de bibliotheek van de Rotterdamse universiteit meer boeken heeft over islam en verwante onderwerpen dan de University of Essex.

De boeken in de Albert Sloman Library zijn voornamelijk geschiedenisboeken, case-studies en boeken die de regels van de islam uitleggen (bijvoorbeeld de Koran). Daarnaast is er een aantal boeken dat ingaat op de relatie tussen de islam en Groot-Brittannië. Tot slot zijn er een paar boeken opgenomen in de bibliotheek die ingaan op de gevolgen van 11 september op onder andere de moslims. Alle boeken over de islam zijn gepubliceerd tussen 1950 en 2004.

De boeken in de Erasmus Universiteit hebben veelal dezelfde onderwerpen als in de Engelse bibliotheek met de volgende verschillen: a) veel boeken gaan in op de relatie tussen verschillende instituten en de islam in Nederland (scholen bijvoorbeeld). b) Er is meer te vinden over de integratie en assimilatie van de moslims in onze samenleving. c) Er zijn

⁹⁶ Gesprek met P. Mossop op 30 januari 2004 te Colchester

boeken opgenomen in de bibliotheek die al in 1818 zijn gepubliceerd, het laatste boek is gepubliceerd in 2004.

In de *Chaplaincy Room* van de University of Essex is een apart kamertje waar een kleine bibliotheek is aangelegd met boeken over de Islam. Dit zijn boeken waar de verschillende rechten en plichten van de islam worden uitgelegd. Ook staan er verschillende exemplaren van de koran en andere gebedsboeken. Boeken over de religie in de Engelse samenleving staan hier niet. In de ontmoetingsruimte van de *Chaplaincy Room* is ook nog een algemene bibliotheek, ook hier is een aantal boeken te vinden over de islam.

Behalve boeken zijn er ook tijdschriften in de bibliotheek. Zowel in de bibliotheek van de Erasmus als in de bibliotheek van Essex is er geen specifiek tijdschrift over de religie islam. Een islamitisch tijdschrift is bijvoorbeeld *Expliciet of Al-Islam*.

Tijdschriften zijn gesorteerd op vak- en studiegebied en niet zozeer op sociaal of religieus gebied. Geen van beide universiteiten heeft een faculteit godsdienst- wetenschappen. Wel zijn er tijdschriften met verwante onderwerpen als etniciteit, allochtone groepen, integratie, minderheden en racisme.

3.2.4. Universiteitsmagazine

Zowel de Erasmus Universiteit als de University of Essex heeft een universiteitsmagazine; geschreven voor en door (voornamelijk) studenten. Het Nederlandse tijdschrift heet *Erasmus Magazine*. De Engelse variant is vernoemd naar de mascotte van de universiteit: *The Rabbit*. *Erasmus Magazine* wordt elke veertien dagen uitgegeven en heeft een oplage van 13.000 exemplaren. Het is gratis verkrijgbaar. Het blad wordt verspreid via de daarvoor bestemde bakken die overal op de universiteit staan. In het magazine staan artikelen over studenten, activiteiten en gebeurtenissen op de Erasmus, politieke en sociale gebeurtenissen die van invloed zijn op de universiteit en haar studenten en overige mededelingen.

The Rabbit wordt ook elke veertien dagen uitgegeven op de University of Essex en heeft een oplage van 3000 exemplaren. Het tijdschrift is gratis verkrijgbaar in de *common rooms* (ontspan- en leesruimtes) van de faculteiten en wordt verspreid over alle woonaccommodaties. *The Rabbit* informeert de studenten over nieuws, sport, muziek en activiteiten en gebeurtenissen op de campus en in Colchester. Net zoals bij *Erasmus Magazine* is er aandacht voor politieke en sociale gebeurtenissen die van invloed zijn op de universiteit en haar studenten.⁹⁷

De universiteitsmagazines zijn een goede indicatie van wat er speelt op een universiteit. Om die reden zijn alle uitgaven van het afgelopen jaar in beide magazines bekeken, gelet op artikelen over geloof, allochtonen en voornamelijk de islam.

Het afgelopen jaar is niets in *The Rabbit* verschenen over deze onderwerpen. De artikelen gaan voornamelijk over activiteiten op de campus; sportuitslagen⁹⁸, feesten, verkiezingen en lezingen. Ook tijdens de *Islamic Awareness Week* verscheen er geen artikel over deze gebeurtenissen.

In *Erasmus Magazine* verschenen echter wel een aantal artikelen over deze onderwerpen. Zo werd een artikel gepubliceerd over Turkse meisjes die in hun vrije tijd vrouwen de Nederlandse taal en cultuur onderwezen. In een ander nummer werd er in een artikel aandacht besteed aan het vijfjarige bestaan van KASEUR, het overkoepelende orgaan van de allochtone studentenverenigingen.

⁹⁷ <http://su.essex.ac.uk/Rabbit>

⁹⁸ Sport is op de University of Essex heel belangrijk. Universiteitsteams strijden tegen elkaar om de eer van de universiteit. Het is vergelijkbaar met de Verenigde Staten; sommige studenten laten de keuze van een universiteit zelfs afhangen van het niveau van een universiteitsteam. In Nederland zijn sportteams niet verbonden aan een universiteit, maar aan een sportvereniging; er wordt dus niet voor de eer van de universiteit gestreden, maar voor de sportvereniging en soms ook voor de stad waar de universiteit is gelegen.

Eind februari stond er in nummer 13 van *Erasmus Magazine* een artikel over de ophef rond de islamitische gebedsruimte onder de Aula. Eerder in dit hoofdstuk heb ik het hier al over gehad. In het artikel wordt ingegaan op de discussie en de situatie op de Erasmus. In het opiniestuk van Ad Hofstede in hetzelfde nummer van *Erasmus Magazine* wordt ook aandacht aan de discussie besteed. Hij meent dat een gebedsruimte voor alleen moslims niet klopt, dat er dan een ruimte voor alle geloven moet zijn. Aan de andere kant vindt hij ook dat niemand anders er last van heeft en de ruimte dus niet in de 'weg' zit. Verder worden in het februari-nummer een aantal studenten naar hun mening gevraagd over de situatie. Twee studenten vinden dat wanneer niemand er last van heeft, de ruimte gewoon kan blijven. Twee andere studenten vinden dat de gebedsruimte weg moet, omdat er a) ook geen ruimte voor andere gelovigen is b) de universiteit niet verantwoordelijk is voor het bieden van een religieuze faciliteit.

3.2.5. Halalproducten

Volgens de islamitische wet is alleen vlees toegestaan voor consumptie dat door een moslim persoonlijk in naam van God is geslacht door middel van een snede in de hals met een scherp mes. Het dier dient te sterven aan de halssnede. Het beste is als in een keer de luchtpijp, slokdarm en de tweehalsslagers doorgesneden worden. Dit omdat vloeibaar bloed verboden is. Een geslacht dier kan alleen halal worden indien al het bloed eruit gevloeid is.

Het rituele slachten houdt in dat de islamitische man die de dieren snijdt bij ieder dier de volgende heilige woorden uitspreekt: " Bismillah, Allah akbar " (in naam van Allah de aller machtigste).⁹⁹ Het vlees dat ritueel geslacht is wordt halalvlees genoemd. Halal betekent toegestaan, geoorloofd.

Het dier dat geslacht wordt, moet een gezond dier zijn. Runderen, kalveren, geiten, schapen en pluimvee komen hiervoor in aanmerking. Varkensvlees is verboden en wordt als onrein ervaren. Volgens S. Ozturk, woordvoerder van de Delftse Sultan Ahmet moskee, is het varken onrein omdat het zijn eigen ontlasting opeet en omdat bewezen is dat het vlees van het varken het minst gezonde vlees is voor het lichaam.¹⁰⁰

Holland Catering Specialisten verzorgt de restauratieve voorzieningen op de complexen Woudestein en Hoboken van de Erasmus Universiteit voor studenten en medewerkers. Er zijn in totaal drie zelfbedieningsrestaurants en een aantal koffiebars. Verspreid over de complexen zijn ook koffie-, limonade- en snoepautomaten geplaatst. Het assortiment in de restaurants is uitgebreid; snacks, soep, broodjes, salade en complete maaltijden. Er wordt rekening gehouden met vegetariërs; hier zijn soms speciale maaltijden voor.

Drie jaar geleden werden er ook voor moslimstudenten speciale maaltijden aangeboden. Naast de dagelijks te verkrijgen halalmaaltijden en -snacks stond er in het restaurant van de locatie Woudestein ook een grote vitrinekast met andere halalproducten. Dit werd gedaan op verzoek van een aantal moslimstudenten.

Hoewel er via *Erasmus Magazine* door de Holland Catering Specialisten en *Iqra* campagne is gevoerd voor deze halalarikelen, is het project na drie maanden stopgezet. De afname bleek nihil te zijn. Dit had volgens Holland Catering niets te maken met de prijs van de producten, maar met het feit dat er naast de halalvoeding nog voldoende andere keuzemogelijkheden waren.¹⁰¹

De moslimstudent kan in de restaurants ook vegetarische gerechten en bijvoorbeeld kip eten. Volgens de Holland Catering nemen moslimstudenten alleen maar halalvoeding wanneer er geen andere keuzes meer zijn.

⁹⁹ Meer informatie over halalvlees op: <http://www.halalfood.nl>

¹⁰⁰ Gesprek met S. Ozturk op 6 juni 2004 te Delft

¹⁰¹ J. Eijkelenburg, e-mail van 10 mei 2004

Het project heeft de Holland Catering een schadepost van 4500 euro bezorgd. Dit komt doordat de maaltijden en snacks vanaf een aparte counter moest worden aangeboden (extra personeelsinzet) en derving van de maaltijden. De Erasmus Universiteit heeft zelf geen schade geleden.¹⁰²

Navraag onder moslimsstudenten leverde de volgende reacties op:

- a) ik wist niet dat er halalproducten verkocht werden
- b) dit is niet noodzakelijk, ik heb nog zoveel keuze uit andere producten
- c) op de universiteit hoef ik deze faciliteit niet persé te hebben, ik ben wel blij dat ik het overal in Rotterdam kan kopen bij de islamitische slager¹⁰³

De University of Essex heeft geen mensa. Er zijn op de campus wel acht eetgelegenheden en een campusshop. Er zijn mogelijkheden om te ontbijten, lunchen en dineren in deze gelegenheden. Aangezien een groot deel van de studenten op de campus woont, zijn de openingstijden van de restaurants lang. Vele restaurants dienen 's avonds als pub. Op de campus is het mogelijk om halalproducten te verkrijgen. In de SX Express –de snackbar van de campus- kun je bijvoorbeeld kiphamburgers, kofte kebab en rundvleeshamburgers bestellen. Op de deur van de snackbar staat aangeplakt dat je er halal-producten kunt kopen.

De SX Express verkoopt sinds twee jaar deze producten op verzoek van de *Islamic Society*. Volgens de werknemers van de snackbar is de halalsnack heel populair, het wordt veel verkocht. Najm, de president van de *Islamic Society*, vertelt dat er verder op de universiteit en in Colchester geen halalvoeding wordt verkocht. De studenten zijn daarom heel blij dat de SX Express die mogelijkheid wel biedt.

Najm plaatst hier wel een kanttekening bij. „Bij de Express kunnen we alleen maar bereide producten krijgen. Bovendien zijn het alleen maar snacks. Het is voor ons dus eigenlijk alleen maar een noodoplossing”. Bij de *Islamic Society* hebben ze om die reden gezocht naar een beter alternatief. Elke week rijdt er een lid van de vereniging naar Londen en haalt dan bij de islamitische slager allerlei producten. De producten worden na afloop van het vrijdaggebed verkocht tegen kostprijs.

3.2.6. Mogelijkheid tot promotie/reclame

Er zijn verschillende mogelijkheden om een activiteit of een vereniging te promoten op de Erasmus Universiteit. Posters kunnen opgehangen worden op de prikborden of op verschillende plaatsen in de faculteitsgebouwen. Het is toegestaan om te flyeren onder de studenten.

Daarnaast kan *Erasmus Magazine* aangeschreven worden. Er is een bladzijde in het magazine gereserveerd voor mededelingen van verenigingen. Daarnaast wordt er in artikelen aandacht besteed aan verenigingen en haar activiteiten. Ook op de website van de Erasmus is informatie te vinden over de verschillende studentenverenigingen.

Iqra moet het voornamelijk hebben van mond-tot-mondreclame. Iedereen die een keer op een lezing komt, vult een inschrijfformulier in. Op die manier verzamelt *Iqra* alle emailadressen. Wanneer er een nieuwe lezing is, wordt er een e-mail gestuurd naar al deze adressen. Er worden geen affiches opgehangen. Aangezien de vereniging (nog) niet officieel is en geen contributie heft, is er voor dergelijke promotieacties geen geld.

Op de University of Essex is het heel gebruikelijk om voor alles veel reclame te maken. Overal worden flyers uitgedeeld, alle evenementen worden via de universiteitsemail bekend gemaakt en evenementkalenders worden bij alle woonaccommodaties verspreid. Verder hangen er overal posters op. Voor grote themafeesten is het niet ongebruikelijk om een poster te laten ontwerpen.

¹⁰² J. Eijkelenburg, e-mail van 10 mei 2004

¹⁰³ Navraag bij tien studenten na het invullen van de enquête tussen 4 mei en 18 mei te Rotterdam

Vele societies hebben een eigen website. De *Islamic Society* is gemakkelijk te vinden via de *Student Society*-site van de universiteit. Ze hebben geen website, maar er is wel een emailadres van de president van de *Islamic Society* vermeld. Tevens kun je informatie bij de Student Society-balie over de vereniging verkrijgen.

De *Islamic Society* is erg actief. Zij hebben veel activiteiten en maken dit ook via flyers en posters bekend.

Van 8 tot en met 12 maart 2004 werd de *Islamic Awareness Week* (IAW) gehouden. Het thema van de week was: *Let's Talk*. Hiermee werd bedoeld: laten we als moslim open zijn en praten over ons geloof. Het doel van deze week was om aan niet-moslimstudenten uit te leggen wat de islam is en om de moslimstudenten extra te informeren over hun geloof en de mogelijkheid te bieden om hierover discussiëren.

Op de volgende bladzijde het programma van de IAW. Dit schema laat zien dat er verschillende colleges werden gehouden. Deze werden druk bezocht en er werd ook veel met de gastspreker en door de studenten onderling gediscussieerd over verschillende onderwerpen. Tijdens deze colleges werd voortdurend benadrukt dat islam en terrorisme niet samengaan en dat iedereen respect verdient.

Ali Manwar zei tijdens zijn college wel dat homoseksualiteit niet getolereerd kan worden. Mensen zijn vrij om homoseksueel te zijn, maar ze zijn dan geen goede moslim. Op mijn vraag aan Manwar of hij denkt dat de Britse overheid op een goede manier met de islam omgaat, zei hij het volgende: „Niet slecht, maar er wordt nog wel gediscrimineerd. We moeten niet iedere keer vooraan staan dat we gediscrimineerd worden, dat wekt irritatie op. Bovendien is de relatie tussen de Britse overheid en de Britse moslims goed; we worden door de overheid gerespecteerd.”¹⁰⁴

Week Schedule

	Exhibition	Lectures	General Activities	Notes
Monday 8 th March	10am-3pm <u>LTB Foyer</u>	Dr. Azam Tamimi <i>Human rights in Islam</i> LTB5 5-7pm	- Opening session 12.15 pm LTB Foyer - Sport tournament 7-10pm at sport center (synthetic turf pitch)	
Tuesday 9 th March	<u>10am-3pm LTB Foyer</u>	Dr. Abdullah Yaseen <u>The big bang!!!!</u> LTB5 5-7pm		
Wednesday 10 th March	<u>10am-3pm LTB Foyer</u>	Yusuf Chambers Open Discussion 5N.3.2 3-5pm	The contest should be distributed and activated throughout the whole week	Discussion for teaching staff only
Thursday 11 th March	<u>10am-3pm LTB Foyer</u>	Ali Manwar Living our faith loving our neighbours LTB5 6-8pm		
Friday 12 th March	<u>10am-3pm LTB Foyer</u>		- Closing ceremony 6-8 pm At LTB10	

¹⁰⁴ A. Manwar, college 'Living our faith, loving our neighbours' op 11 maart 2004 te Colchester

Yusuf Chambers, de lezer van een dag eerder, vertelde dat hij erg blij was dat er een dergelijke week als die op de University of Essex werd gehouden. Volgens hem is er veel negatieve publiciteit rondom de islam en is een week als de IAW noodzakelijk om deze negativiteit weg te nemen.

Ik vroeg hem of er veel veranderd was sinds 11 september voor moslims in Groot-Brittannië. Hij antwoordde: „Ja, sommige moslims zijn in elkaar geslagen, anderen werden nageroepen sinds de aanslagen op Amerika. Maar het is niet de fout van de islam, we haten mensen die anderen uitmoorden. Alles is nu een beetje tot rust aan het komen, maar er zitten nog steeds veel mensen onschuldig vast. Zij worden beschuldigd van fundamentalistische praktijken, terwijl ze niets gedaan hebben.”¹⁰⁵

Voor dit college van Chambers waren door moslimstudenten ook veel docenten uitgenodigd, moslim en niet-moslim. De opzet van de open discussie was om 'buitenstaanders' uit te leggen wat de islam inhoudt. Uiteindelijk kwamen er maar drie docenten, waarvan één niet-moslim. Een lage opkomst, waar de moslims erg teleurgesteld over waren.

Naast de colleges en de open discussie waren er sportactiviteiten en een tentoonstelling in de collegezalenhal. De tentoonstelling bestond uit een aantal kraampjes die elk een ander thema hadden. Voorbeelden van thema's: de koran, de islam in Engeland en vrouwen in de islam. Het kraampje met dit laatste thema werd bemand door een aantal moslimmeisjes. Hier was informatie te verkrijgen over de positie van vrouwen in de islam, de hoofddoek en het huwelijk. Ook kon je een hennaversiering op je hand laten zetten.

Op de tentoonstelling was heel veel gratis informatie over de islam te verkrijgen. Folders over de rechten en plichten van de islam, de vooroordelen, Mohammed en Jezus, de koran vertaald in het Engels, cassettebandjes over Allah, de hoofddoek, het huwelijk en het doel van het leven voor een moslim. Ook waren er boekjes over de rechten van niet-moslims in de islamitische wereld.

Voor deze week werd veel reclame gemaakt. Er werden overal flyers uitgedeeld en elke dag hingen posters op met het programma van die dag. Verder waren er T-shirts, petten, pennen, wekkers, mappen en bekertjes bedrukt met *Let's talk: Islamic Awareness Week*. Dit alles werd overal gratis uitgedeeld. Alle leden van de *Islamic Society* liepen met een T-shirt en een pet op, waardoor zij reclame maakten voor de week.

Om de niet-moslimstudenten bij de week te betrekken, werd er – behalve via het uitdelen van gratis gadgets- ook een quiz gehouden. Door middel van het beantwoorden van een aantal vragen over de islam, kon je 20, 30 of 50 pond verdienen. Opvallend was dat aan het einde van de week vele niet-moslimstudenten met een gratis gadget rondliepen; in de colleges schreef iedereen met een IAW-pen en op tassen hadden vele studenten een IAW-button geprikt.

Volgens president Najm was de IAW zeer geslaagd. „Er waren veel mensen geïnteresseerd in de colleges en de tentoonstelling. We hebben ons best gedaan om het beeld van de islam te zuiveren en we denken dat dit gelukt is.”

Dat moslims het idee hebben dat zij het beeld van de islam moeten zuiveren, wordt bevestigd in het boek *Conversion to Islam* van Ali Köse:

‘Facilities such as seminars, lectures and the like are arranged in British mosques, schools and Islamic organisations to draw different kinds of people. On these occasions Muslims have the chance of engaging in conversation with non-muslims during refreshments which are often made available following such gatherings. Islamic societies in universities make use of this type of gathering more successfully than any other kind of organisation.’¹⁰⁶

¹⁰⁵ Y. Chambers, ‘Open discussion’ op 10 maart 2004 te Colchester

¹⁰⁶ A. Köse, *Conversion to islam: a study of native British converts*, 28

Wat uit dit citaat naar voren komt, is dat Britse moslims –en dan vooral studenten- elke mogelijkheid aanpakken om met niet-moslims in contact te komen. Ze willen deze contacten leggen om anderen uit te kunnen leggen wat de islam nu precies inhoudt. Wat Köse in zijn boek zegt, zie je terug bij de moslimstudenten van de Essex of University.

3.2.7. Colleges en lezingen

Hiervoor is al gesproken over de reclame en promotie die de islamitische vereniging maakt voor de islam en haar eigen vereniging. Maar hoeveel informatie verschaft de universiteit zelf over dit geloof? Biedt zij colleges of lezingen aan over dit onderwerp?

Na een inventarisatie met behulp van de onderwijscatalogus blijkt dat de Erasmus Universiteit dit jaar drie vakken heeft aangeboden over de Islam:

- Educational Systems
- Foundations of intercultural philosophy
- Interculturele filosofie: inleiding

De vakken worden door de faculteit der Sociale Wetenschappen en de faculteit der Wijsbegeerte aangeboden. Het eerste vak gaat over de globalisering van de wereld, de andere twee vakken over de filosofie van Zuid-Oost-Azië. Via de onderwijscatalogus van de University of Essex zijn geen vakken over de islam te vinden.

Wel zijn er aan beide universiteiten vakken over bijvoorbeeld religie, fundamentalisme en terrorisme. Het zoekstelsel van de onderwijscatalogus is uiteraard niet volledig dekkend. Dit mag dan ook niet als bewijs opgevoerd worden, maar wel als een indicatie.

Wat ook vermeld moet worden is dat de catalogus alleen zoekt in het jaar 2004-2005. Het is mogelijk dat een college ieder jaar een ander thema heeft en dat het thema 'islam en andere religies' al geweest is. Een voorbeeld hiervan is het vak 'Migratie en multiculturaliteit in wereldperspectief' dat in het studiejaar 2001-2002 door Mira van Kuijeren aan de Erasmus werd gegeven. Hierbij kwam de islam uitgebreid aan bod.

Op de Erasmus Universiteit worden zo nu en dan lezingen gehouden over thema's als integratie, globalisering, fundamentalisme, terrorisme en islam. Aan de Engelse universiteit is dit minder het geval. Mijn inziens wordt dit meer aan de *Islamic Society* overgelaten. Voor lezingen wordt door de *Islamic Society* vaak reclame gemaakt door middel van posters en niet door een reclame op een internetsite.

3.3. Samenvatting

Nu beide universiteiten, steden en alle faciliteiten voor moslims op beide universiteiten besproken zijn, kan het volgende opgemerkt worden.

De stad:

- De University of Essex is gelegen in Colchester, een stad met 156.000 inwoners, dat een aantal keer lager is dan het inwonertal van Rotterdam.
- Rotterdam is één van de grootste en meest multiculturele steden van Nederland, zij telt 45 procent allochtonen. In Colchester is 7,5 procent van de bevolking allochtoon.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Hierbij moet vermeld worden dat het niet bekend is welke definitie van een allochtoon de gemeente Rotterdam gehanteerd heeft bij het vaststellen van het aantal allochtonen. Maar ook als zij het aantal EU-allochtonen niet heeft meegerekend, wordt het getal 45 nog hoger.

- 0,8 procent van het aantal inwoners in Colchester is moslim, tegen 13,3 procent in Rotterdam.
- Rotterdam heeft veel meer faciliteiten voor moslims; 31 moskeeën tegenover 1 gebedsruimte in Colchester. Ook faciliteiten als een slager waar je halalvlees kunt kopen, zijn er talrijk in Rotterdam. In Colchester is het niet mogelijk om halalproducten te kopen.

De universiteit:

- De Erasmus universiteit telt twee keer zoveel studenten. De collegezalen zijn dan over het algemeen ook veel groter in Rotterdam. Er zijn zalen voor 800 studenten, terwijl in Engeland de zalen niet meer dan 250 studenten kunnen bergen.
- De Erasmus heeft minder faculteiten dan de University of Essex. Binnen de Rotterdamse faculteiten vallen soms echter meerdere studies, de Engelse faculteiten staan vaak voor één studie. Bovendien zijn binnen het faculteitssysteem van Essex ook College(HBO)-studies opgenomen.
- Er zijn geen woonmogelijkheden op de campus van de Erasmus Universiteit. Verspreid over heel Rotterdam zijn daarom verschillende studentencomplexen en studentenhuizen. De band met de universiteit en de studenten onderling lijkt hierdoor minder te zijn, omdat studenten na het college direct weer naar huis gaan. Studenten zoeken de gezelligheid op bij een studentenvereniging of in een café.
- Op beide universiteiten is niet bekend hoeveel moslimstudenten er studeren. Er wordt wel een nationaliteit van de student geregistreerd, maar van verschillende religies wordt geen tabel gemaakt.¹⁰⁸ Daarnaast wordt er door de Erasmus Universiteit ook niet geregistreerd wat het geboorteland is of dat van de ouders. Het is dus niet te achterhalen hoeveel allochtonen er studeren, want velen van hen hebben de Nederlandse nationaliteit.¹⁰⁹
- De meeste Nederlandse universiteiten kunnen een redelijke inschatting maken van het aantal niet-westerse allochtonen dat bij hen studeert. De Erasmus Universiteit in Rotterdam is vergeleken met andere universiteiten een uitschieter met zo'n vijftien procent. Bij de meeste universiteiten ligt dit getal tussen de vier en zeven procent.¹¹⁰ Bij de University of Essex zijn deze procentuele getallen niet bekend.

De faciliteiten:

- *Islamitische vereniging:* de University of Essex heeft een veel beter georganiseerde islamitische vereniging dan de Erasmus Universiteit. De *Islamic Society* is daarnaast ook actiever en maakt meer reclame voor haar activiteiten dan het Nederlandse *Iqra*.
- *Gebedsruimte:* de moslims op de University of Essex hebben veel meer ruimte om te bidden. Er is een aantal ruimtes, waarvan een paar worden gedeeld met andere religies. Daarnaast is er een gelegenheid om te reinigen voor het gebed. In Nederland hebben de moslims op de locatie Woudestein de beschikking over een kamer van 12 vierkante meter. Op de locatie Hoboken zijn er drie stilleruimtes, waar ook plaats is voor een islamitisch gedeelte, die door patiënten, medewerkers en studenten worden gebruikt.
- *Bibliotheken:* in de bibliotheek van de Erasmus Universiteit zijn veel meer boeken te vinden die direct of indirect over de islam gaan dan in die van de University of Essex. De inhoud van de boeken is in Nederland vaker gericht op de relatie Nederland-islam dan de Engelse boeken over de relatie Engeland-islam gaan. Daarnaast kun je in de

¹⁰⁸ G. Shanks, e-mail van 15 maart 2004

¹⁰⁹ Q. Danko, 'We komen eraan', 14-18

¹¹⁰ ibidem

Erasmus bibliotheek boeken opvragen uit de 19^e eeuw, de boeken in de Albert Sloman Library gaan terug tot ongeveer 1950.

- *Universiteitsmagazine*: Er wordt in het magazine van de Erasmus Universiteit meer aandacht besteed aan moslimstudenten. De ruimte in *The Rabbit* wordt opgevuld met sportuitslagen en aankondigingen/sfeerverslagen van feesten en evenementen. Er is in het jaar 2003-2004 niets verschenen over de islam of de moslimstudenten. In *Erasmus Magazine* is een aantal artikelen gepubliceerd over moslims aan de universiteit.
- *Halalproducten*: Op de Erasmus Universiteit is drie jaar geleden geprobeerd om de verkoop van halalproducten van de grond te krijgen. Dit project is mislukt en sindsdien kan er geen halalvlees meer gekocht worden. Op de University of Essex worden er in de snackbar halal snacks verkocht en via de *Islamic Society* kan er eens per week halalvoeding besteld worden.
- *Mogelijkheid tot reclame/promotie*: Aan de Engelse universiteit is het gebruikelijk om alle evenementen en feesten aan te plakken op muren, ramen en posterwanden. Aan de Erasmus Universiteit worden er wel flyers uitgedeeld, een aantal posters opgehangen en wordt er op internet een vermelding van een festiviteit gemaakt, maar het is minder zichtbaar. De Engelsen –en daarmee ook de Engelse moslims- zijn veel beter bedreven in het maken van reclame of het promoten van evenementen.
- *Colleges en lezingen*: Op beide universiteiten is er door middel van lezingen en colleges aandacht voor andere culturen en landen. Lezingen op de Erasmus Universiteit zijn gemakkelijk terug te vinden op de website. De Engelse universiteit maakt hier minder gebruik van en dit is dan ook niet goed na te zoeken. Ook specifieke vakken over de islam zijn lastig te vinden in de onderwijscatalogus. Uit eigen ervaring weet ik dat op beide universiteiten tijdens colleges aandacht is voor andere culturen en landen. Of de studenten zelf ook interesse tonen voor andere culturen wordt in het volgende hoofdstuk behandeld.

4. Door de ogen van een ander

In het vorige hoofdstuk zijn de faciliteiten besproken van de Erasmus Universiteit Rotterdam en de University of Essex. Om de positie van moslims op beide universiteiten te kunnen bepalen, is behalve een onderzoek naar de faciliteiten ook de beeldvorming van belang. De beeldvorming kan worden onderzocht aan de hand van enquêtes onder en gesprekken met (niet-)moslimstudenten.

De beeldvorming bij niet-moslimstudenten over moslimstudenten kan beïnvloed worden door berichten in de media. Moslimstudenten kunnen zich aan de andere kant weer aangesproken voelen door deze berichten. Het is om die reden belangrijk om aandacht te besteden wat er door de media worden geschreven, gezegd en vertoond.

4.1. Islam in beeld

De islam geniet sinds de twintigste eeuw in Nederland en Engeland steeds meer belangstelling. De koloniale periode heeft een uitgebreide islamliteratuur opgeleverd, vooral gericht op de situatie in voormalig Nederlands-Indië (voor Nederland) en India, Pakistan en Bangladesh (voor Engeland). De laatste dertig jaar staat de islam nog meer dan anders in de schijnwerpers, hier zijn verschillende oorzaken voor te noemen.

Ten eerste zijn er de politieke ontwikkelingen in de islamitische wereld en de gevolgen daarvan voor de westerse wereld. Hierbij valt te denken aan bijvoorbeeld de islamitische revolutie in Iran van 1979, de burgeroorlog in Libanon, de beleidsontwikkelingen binnen de OPEC en het recentste voorbeeld is de aanslag van 11 september 2001 op New York en Washington.

Een tweede oorzaak voor de vergrote belangstelling voor de islam is de blijvende aanwezigheid van de islam in West-Europa. In de afgelopen periode, met name in de tweede helft van de twintigste eeuw, hebben islamitische migranten zich in West-Europese landen gevestigd. De komst van deze migranten zou tijdelijk zijn, maar bij de overheid en de bevolking in vele landen drong meer en meer het besef door, dat de islam een blijvende plaats in de samenlevingen innam.¹¹¹

De aanslagen op 11 september, de moord op Pim Fortuyn, de affaire Hirsi Ali: brandpunten in de Nederlandse media waarbij telkens de islam in het middelpunt stond. Ook uitspraken van oud-minister Bolkestein waren het begin van vele discussies. Volgens Bolkestein vormde de islam een bedreiging voor de fundamentele politieke beginselen van de Europese beschaving. Ook belemmerde de islam de integratie van islamitische immigranten in de West-Europese samenleving.¹¹²

Door de media wordt de islam soms afgeschilderd als een irrationele, op hysterie gestoelde godsdienst. Verschillende relaties werden gelegd, waarvan die tussen de islam en terrorisme het vaakst werd gebruikt. Maar de link die Bolkestein gebruikte werd na 11 september ook door de media snel opgepikt: de relatie tussen de islam en de slechte integratie van moslims en het falende migratiebeleid.

De wending in het publieke debat over immigratie is geen uniek Nederlands verschijnsel. In andere West-Europese landen hebben zich vergelijkbare ontwikkelingen voorgedaan. De gevolgen van 11 september hebben namelijk een globaliserend karakter, dit betekent dat de aanslag gevolgen had en nog steeds heeft voor velen en voor bijna elk land.¹¹³

¹¹¹ W. Shadid en P. van Koningsveld, *Discussies over de Islam in Nederland; vooroordelen, onbegrip en paternalisme* (Uitgeverij De Ploeg, Utrecht 1990), 24

¹¹² H. van den Berg en G. Pas, *In de greep van de angst: het immigratiedebat na 11 september* (Wetenschappelijk Bureau GroenLinks, plaats onbekend, 2002), 13

¹¹³ H. van den Berg en G. Pas, *In de greep van de angst*, 5

De terroristische aanslagen hebben het imago van de islam weinig goeds gedaan. In de westerse wereld hielden velen moslims verantwoordelijk voor de gebeurtenissen van die dag. Onder invloed van beroering in de media en de publieke opinie, leidde het anti-islamgevoel tot extreme uitingen en geweld. In Amerika en Engeland vonden anti-islamitische wraakacties plaats; ruiten werden ingegooid en mensen in elkaar geslagen.¹¹⁴ Maar ook in Nederland vonden een aantal anti-islamitische incidenten plaats. Het *Dutch Monitoring Centre* rapporteerde voor de periode van 11 september tot en met 31 december 2001 een totaal van 80 incidenten waarvan het bureau vaststelde dat zij aan 11 september gerelateerd waren. Het betrof vooral beledigingen, graffiti en bedreigingen en geweld, waarvan 9 maal brandstichting.¹¹⁵

Volgens Edward Said is het westerse beeld van de islam onder andere het resultaat van mediaberichtgeving. Hij stelt dat vooral de Amerikaanse media de islam zien als een bakermat van terrorisme en religieuze hysterie. Maar ook in de rest van de westerse wereld wordt de islam sinds lange tijd afgeschilderd als het grote kwaad.

Volgens Said komt de historische botsing tussen het westen en de islam voort uit een westers ongenoegen met de invloedrijke positie van de islam in de wereld.¹¹⁶ Deze positie is bemachtigd door de vele volgelingen van de islam, maar ook door de sterke economische positie van sommige islamitische landen. Een voorbeeld is Koeweit, een land met een invloedrijke rol in de Westerse wereld vanwege haar oliebronnen.

Na 11 september tekenden ook in Nederland en Engeland de tegenstellingen tussen moslims en niet-moslims zich duidelijk af. De media berichtten bijvoorbeeld uitgebreid over feestvierende moslimjongeren vlak na de aanslagen. Later werden er vraagtekens bij de juistheid van dit verhaal gezet.¹¹⁷

Vanuit de islamitische gemeenschap in Nederland is herhaaldelijk verontwaardigd gereageerd op de wijze waarop de media omgingen met de kwestie islam en 11 september. Volgens de moslims werden onderzoeken en enquêtes over 11 september door de media verkeerd geïnterpreteerd, waardoor er een negatief stempel op de islamitische gemeenschap werd gedrukt.

De media benadrukken door deze negatieve schets de onderbuikgevoelens van vele inwoners in West-Europa. Een voorbeeld: uit een opiniepeiling in september 2002 van het NIPO bleek dat meer dan 60 procent van de Nederlanders bang is voor gewelddadige acties van moslims in Nederland.

Uit een ander onderzoek van NFO Trendbox bleek dat veel Nederlanders het aantal vluchtelingen dat naar ons land komt schromelijk overschat. Bijna 40 procent van de Nederlanders dacht dat er in 2001 tussen de 75.000 en 200.000 vluchtelingen naar Nederland kwamen. Het werkelijke aantal asielzoekers bedroeg 32.000.¹¹⁸

Het is deze combinatie van overschatting van de aantallen immigranten en de angst voor de islam als potentiële bron van geweld, die zowel in de alledaagse belevingswereld als in het publieke debat een belangrijke rol speelt. De gedachte van de Nederlanders is echter begrijpelijk.

Volgens prognoses van het Centrum Onderzoek en Statistiek bestaat de bevolking van Amsterdam en Rotterdam in 2017 voor 57,8 procent uit allochtonen.¹¹⁹ Dit betekent dus dat er tegen die tijd in Rotterdam meer allochtonen zijn dan autochtonen. Het beeld dat de Nederlander van de bevolkingsamenstelling heeft is dus niet vreemd.

¹¹⁴ P. van den Bos, 'Dagbladen en de islam na 11 september', *Zebra Magazine* 2;4, (2002), 2

¹¹⁵ Site van Landelijk Bureau ter bestrijding van Rassendiscriminatie: <http://www.lbr.nl/racismerapportage/2a-anti-islamisme.html>

¹¹⁶ E. Said, *Covering Islam: how the media and experts determine how we see the rest of the world* (Pantheon Books, New York 1981), x

¹¹⁷ P. van den Bos, 'Dagbladen en de islam na 11 september', 1

¹¹⁸ H. van den Berg en G. Pas, *In de greep van de angst*, 7

¹¹⁹ Factsheet- Prognose bevolkingsontwikkeling Rotterdam 2003-2017: <http://www.cos.nl/html/factsheet2017.pdf>

Uit een onderzoek van actualiteitenprogramma *Zembla* (NPS/VARA) en onderzoeksbureau *Foquz Etnomarketing* kwam naar voren dat niet alleen niet-moslims bang zijn. Ook de moslims zelf zijn sinds 11 september bang voor wraakacties, 33,7 procent voelt zich minder gewenst in Nederland sinds deze dag. Van de ondervraagden heeft 13,5 procent er wel eens over nagedacht Nederland te verlaten en terug te keren naar Turkije of Marokko.¹²⁰

De angst van niet-moslims komt naar voren in verschillende krantenkoppen. In de Amerikaanse krant *Boston Globe* stond op 27 december 2001 de volgende kop: 'London Mosque is called magnet for extremist recruiters bomb suspect said to embrace views', *The Herald* kopte op 28 mei 2002 'Time to take a stand: Britain must act against those who preach violence'.

In de Britse krant *The Herald* stond op 4 oktober 2001 een artikel met als kop: 'Thatcher dismisses British Muslim leaders with criticism of their response'. Het artikel ging over de beschuldiging van Thatcher aan het adres van de islamitische gemeenschap dat zij volgens haar nog niet voldoende excuses hadden gemaakt voor de gebeurtenissen op 11 september. Ook Nederlandse kranten hebben vaak negatieve koppen: 'Buurtbewoners geloven niet in de goede bedoelingen van bestuur El Tawheed-moskee' (Het Parool, 30 april 2004), *Turkse zenders houden Turk in Nederland Turks* (Het Parool, 7 maart 1996) en 'Ruzie over seksuele intimidatie verscheurt moslimoproep' (De Volkskrant, 30 april 1999).

Toch zijn er ook veel journalisten die in hun artikelen de islam en haar gebruiken proberen 'uit te leggen' of zelfs de vooroordelen over de religie proberen weg te nemen. Een goed voorbeeld van een dergelijk krantenartikel is: 'Justice for Europe's forgotten parent: A new television series on Islam should sweep away old prejudices' over het televisieprogramma van de BBC over moslims.¹²¹

Een ander voorbeeld is het artikel: 'Haat van Adelmund mist onderbouwing' over de uitspraak van Adelmund naar aanleiding van het BVD-rapport. Op 20 februari 2002 presenteerde de Binnenlandse Veiligheidsdienst een onderzoek dat de geruchten bevestigde dat enkele islamitische basisscholen banden hadden met radicale buitenlandse organisaties. Op de meeste scholen deden zich echter geen zaken voor die schadelijk zouden zijn voor de 'democratische rechtsorde'.

Staatssecretaris Adelmund (onderwijs) kondigde in de NOVA-uitzending van 18 februari aan maatregelen te nemen tegen de scholen. In de uitzending van NOVA gaf zij aan dat zij 'dit soort onderwijs haat.' Twee dagen na deze uitzending kwam het BVD-rapport uit, waaruit weinig zorgwekkende resultaten naar voren kwamen. Adelmund bleek te vroeg en te voorbarig haar commentaar gegeven te hebben.

In het artikel *Islamophobia* in het linkse tijdschrift *Newstatesman* van 19 januari 2004 zette schrijver William Dalrymple zijn stelling uiteen dat Britten erg weinig van de islam af weten en deze toch bevooroordeelen. In de Engelse kranten *The Times*, *the Sunday Herald* en *the Daily Telegraph* verschenen soortgelijke artikelen. Deze artikelen waren geschreven naar aanleiding van de BBC-serie over moslims half augustus 2001. Door middel van deze serie probeerde de BBC uit te leggen wat de islam inhoudt en ook werd er getracht om een aantal vooroordelen weg te nemen.

Kritiek op deze serie was er in ingezonden brieven aan de kranten veelvuldig.

De BBC zou door het uitzenden van deze serie haar rol als publieke omroep verliezen.

Volgens de BBC was de serie niet partijdig, maar waren het een vijftal uitzendingen waar geprobeerd werd de Britten inzicht te geven in de tweede religie van het land. Volgens uitvoerend producer Ruth Pitt van de BBC kon de serie de mening over moslims van menig Brit veranderen. De intentie van de BBC werd echter anders uitgelegd.¹²²

¹²⁰ NPS/Vara Zembla en Foquz Etnomarketing, *Veiligheidsgevoel Turken en Marokkanen* (september 2002)

¹²¹ H. Williams and V. Mahlouji, 'Justice for Europe's forgotten parent: A new television series on Islam should sweep away old prejudices' in *The Guardian* van 11 augustus 2001

¹²² Auteur onbekend, 'David Chater's television choice' in *The Times* van 11 augustus 2001

Behalve de BBC heeft ook Channel 4 aandacht aan de islam besteed. Op 17 augustus 2003 werd op deze zender het programma 'Some of my best friends are Muslim' uitgezonden. Columniste Yasmin Alibhai vroeg in het programma aan verschillende moslimmeisjes waarom zij een hoofddoek dragen. Alibhai vroeg zich af waarom "meisjes zich opofferen voor de islamitische man."

Een ander programma is de *Jonathan Dimbleby Special: Understanding Islam* van 23 september 2001 waarin presentator Dimbleby op een zelfde wijze als de BBC-serie de vooroordelen en onbekendheden over de islam probeerde bloot te leggen. Met verschillende gasten werd er gesproken om meer duidelijkheid over de islam te verkrijgen. Ook in Nederland zijn er soortgelijke programma's gemaakt. Het verschil met Engeland is dat de Nederlandse moslims hun eigen moslimomroep hebben, waarin duidelijkheid over de islam verschaft kan worden. Deze omroep, de Nederlandse Moslim Omroep (NMO), heeft per uitzending 50.000 tot 80.000 kijkers.¹²³ Hoeveel niet-moslims er onder de kijkers zijn is niet bekend.

Regels van de islam worden in het wekelijkse NMO-programma 'Islam Magazine' en 'Meetingpoint' uitgelegd door moslims. Naast de NMO besteden actualiteitenprogramma's regelmatig aandacht aan de islam in Nederland. Vaak gaat het over terrorisme, maar zo nu en dan is er ook aandacht voor een moslim in Nederland die de vooroordelen over de islam juist teniet doet.

Vele moslims vinden het jammer dat de media islamieten generaliseren, dit komt in de volgende paragraaf naar voren. Maurits Berger legt deze generalisering in zijn boek 'Kruistocht en Jihad' uit met de volgende alinea:

„Waar ik bang voor ben is dat wij onze angst voor de islam gaan botvieren op de moslim. En andersom, dat wij gedrag van een moslim toerekenen aan de islam. Als een moslimman uit de binnenlanden van Turkije of Marokko verwacht dat zijn vrouw twee passen achter hem loopt en dat zijn kinderen hem blindelings gehoorzamen, is dat dan een voorschrift van de islam?

Moeten bloedwraak en vrouwenbesnijdenis tot de islam gerekend worden simpelweg omdat het toevallig in moslimlanden als Turkije en Egypte plaatsvindt? We noemen de Italiaanse maffia immers ook geen christelijk verschijnsel.”¹²⁴

In de volgende paragraaf wordt duidelijk wat er op een universiteit te zien is van de landelijke relatie tussen niet-moslims en moslims: de beeldvorming over en de acceptatie van moslims op de Erasmus Universiteit Rotterdam en de Essex University. Er wordt ook aandacht besteed aan de impact van 11 september 2001 op de universiteiten.

¹²³ <http://www.kijkonderzoek.nl/>

¹²⁴ M. Berger, *Kruistocht en jihad: de aanslagen in de Verenigde Staten en de dreiging van de islam* (Uitgeverij Contact, Amsterdam 2001), 78

4.2. Beeldvorming en acceptatie: moslimstudenten op de universiteit

Na een inleiding over de plaats van de media inzake de beeldvorming van moslims in het algemeen, is het nu tijd voor de bespreking van de beeldvorming over moslimstudenten op de Erasmus Universiteit en de University of Essex. Al eerder is gezegd dat de beeldvorming wordt onderzocht aan de hand van enquêtes en gesprekken. Eerst vindt de bespreking van de enquêtes plaats.

4.2.1. Enquêtes: meerkeuzevragen

Er werden vier maal twintig enquêtes uitgedeeld onder studenten:

- twintig Engelse moslimstudenten
- twintig Engelse niet-moslimsstudenten
- twintig Nederlandse moslimstudenten
- twintig Nederlandse niet-moslimstudenten

Aan de moslimstudenten werden zeven meerkeuzevragen en vier open vragen voorgelegd. De niet-moslimstudenten werden ook gevraagd zeven meerkeuzevragen in te vullen en twee open vragen. Daarnaast was er een vraag (vraag 1) in alle enquêtes waarin om persoonlijke informatie werd gevraagd. De enquête is grotendeels kwantitatief opgezet.

De vragen hebben het volgende doel:

- moslimstudenten: achterhalen wat zij van de faciliteiten op de universiteit vinden en of zij zich geaccepteerd voelen
- niet-moslimstudenten: achterhalen wat zij van de 'behandeling' van de moslimstudenten door de universiteit vinden en of zij de moslims accepteren en als geaccepteerd zien

Het eerste deel van de enquête is een steekproef uit een groep van moslimstudenten aan een universiteit. Hoe groot de groep exact is, is niet te achterhalen. Schattingen lopen uiteen van 150 tot 250 studenten. De steekproef bevat 20 moslimstudenten, wat ongeveer 10 procent is van de totale groep. Aangezien de enquête een deel van het onderzoek is, is 10 procent een goede indicatie van de mening van alle moslimstudenten.

Het tweede deel van de enquête is de steekproef onder niet-moslimstudenten. De steekproef bevat 20 niet-moslimstudenten, wat op een aantal van minimaal 8.000 studenten weinig lijkt. Deze enquête is daarom ook alleen bedoeld als een 'greep uit de meningen van studenten'. Op die manier kunnen we zien of de meningen die heersen in Nederland en Engeland ook voorkomen op de universiteit.

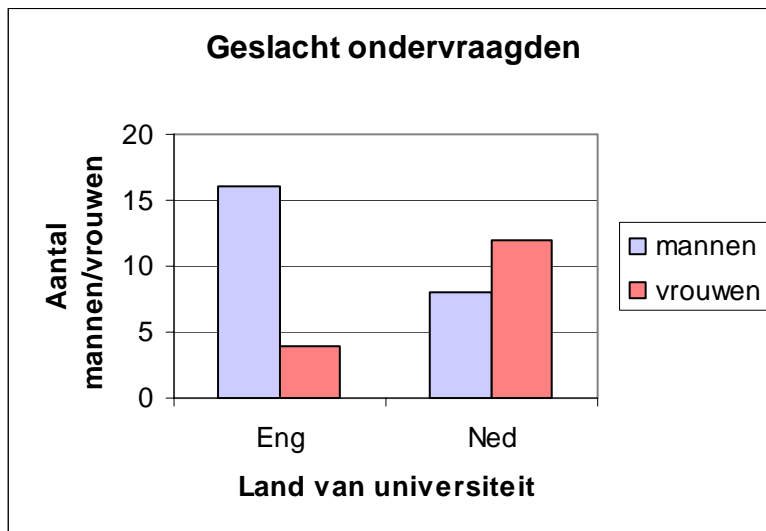
Beide steekproeven zijn aselekt getrokken. De enquêtes zijn willekeurig uitgedeeld onder studenten. De enige factoren waar op is gelet, zijn a) het feit dat de student geen of wel moslim is b) geslacht. Er is gelet op geslacht om een evenwichtige verhouding te verkrijgen tussen mannen en vrouwen. Vooral bij moslimstudenten was dit niet gemakkelijk, zoals uit de grafiek blijkt.

Doordat de steekproef aselekt is getrokken, kunnen de uitkomsten gegeneraliseerd worden. Dit is echter niet de bedoeling van deze enquête. Aan de hand van de resultaten wordt niet aangenomen dat dit resultaat op alle universiteiten geldt, maar er wordt juist gekeken of de uitkomsten overeenkomen met het beeld dat in Nederland en Engeland heerst over moslims. Kortom: is de universiteit representatief voor de situatie in het land van de universiteit?

Alle antwoorden op de meerkeuzevragen zijn hieronder te vinden in een aantal grafieken. Boven elke grafiek staat de vraag en onder de grafiek worden opvallende uitkomsten besproken.

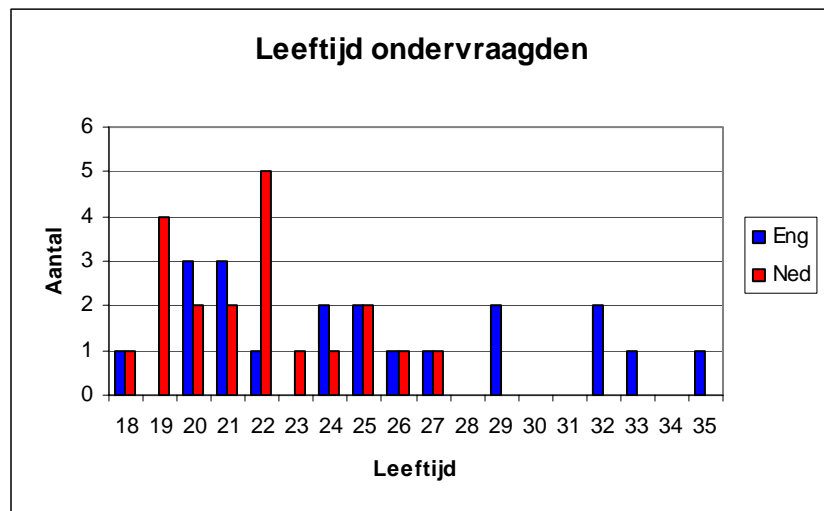
Deel 1. Moslimstudenten

Vraag 1. Persoonlijke informatie: geslacht, leeftijd, vaderland en studie

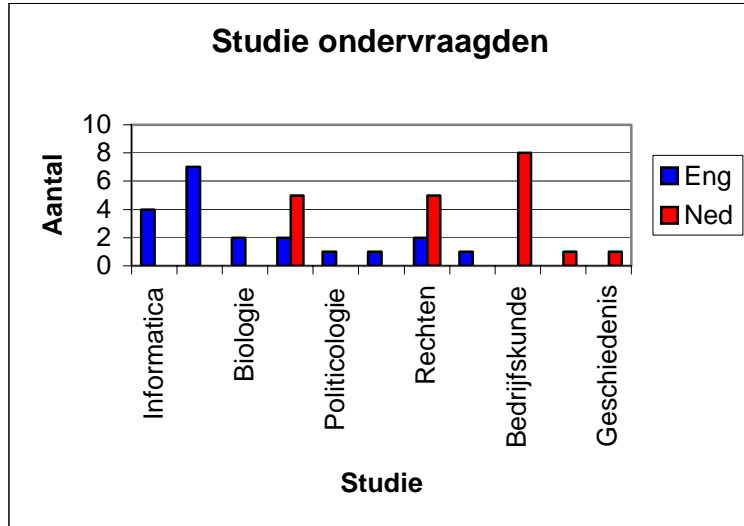
In Engeland hebben veel meer mannen dan vrouwen de enquête ingevuld. In Nederland is het juist andersom, maar de verhouding is minder scheef. In Engeland hielden de vrouwen zich meer op de achtergrond, zij waren wantrouwend en wilden veelal de enquête niet invullen. In Nederland waren de vrouwen heel behulpzaam en waren geïnteresseerd in het onderzoek. De mannen gaven vaak aan geen tijd te hebben.

De ondervraagden uit Nederland zijn jonger dan in Engeland. De verklaring hiervoor is dat vele Engelse moslimstudenten alleen voor hun studie naar Engeland zijn gekomen. Vaak beginnen zij niet direct met hun studie wanneer ze de middelbare school hebben afgerond, zoals bij Nederlandse studenten en autochtone Engelse studenten wel gebruikelijk is.

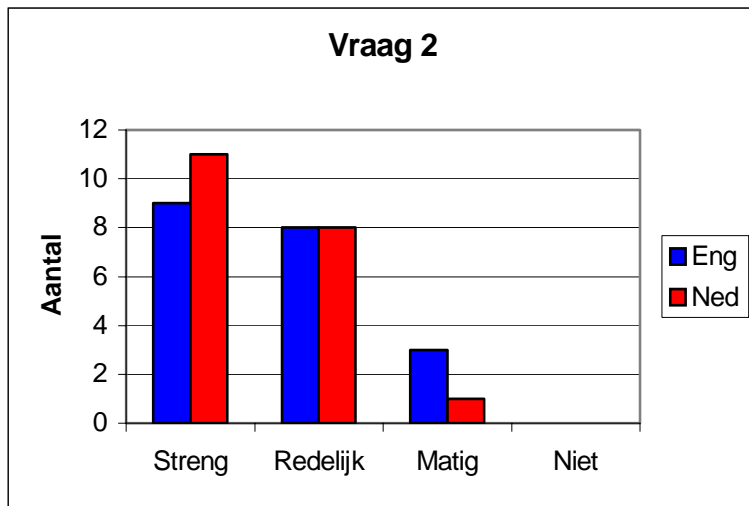

Van de Nederlandse moslimstudenten zijn 15 ondervraagden in Nederland geboren. De anderen zijn geboren in Turkije of Marokko. Uit hoofdstuk 2 werd duidelijk dat de meeste moslimmigranten in Nederland uit Turkije of Marokko komen. Van de Engelse moslimstudenten komt er maar 1 oorspronkelijk uit Engeland. De anderen zijn verdeeld over tien landen. Opvallend is dat geen enkele Engelse moslimstudent uit Pakistan komt, terwijl dit één van grootste groepen moslimmigranten in Engeland is.

De studies van de ondervraagden lopen ver uiteen. Er zijn 2 studies die zowel door Engelse moslims als door Nederlandse moslims worden gevolgd: Economie en Rechten. Bij de Engelsen wordt Electronic System Engineering het meest gevolgd, bij de Nederlanders is Bedrijfskunde het populairst.

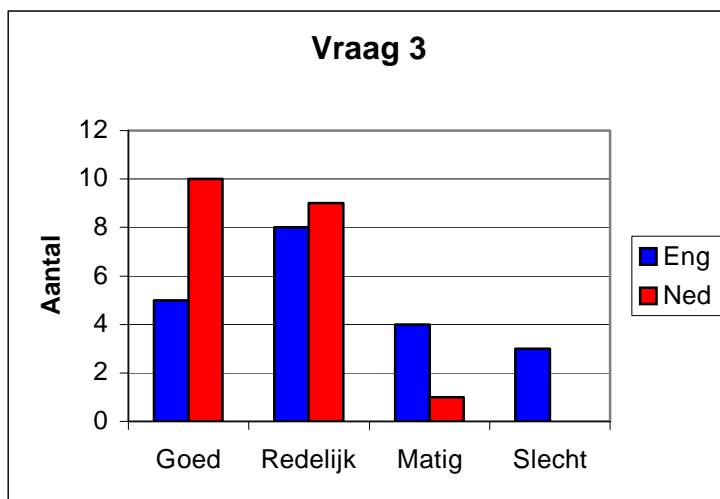

Vraag 2. Hoe beschrijf je jouw band met de islam?

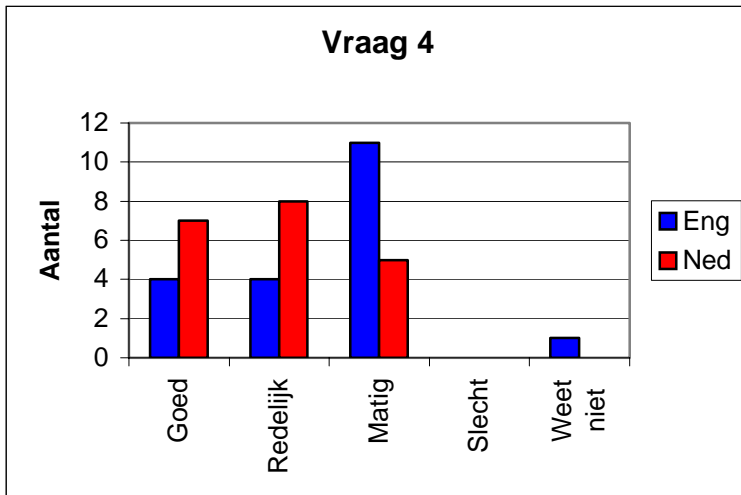
In Nederland beschrijven meer moslims hun band met de islam als sterk dan in Engeland: 9 tegen 11. Hierdoor ligt het aantal Engelse moslims dat hun band met de islam als matig aanduidt hoger.

Vraag 3. Wat vind je van jouw universiteit in het algemeen?

Nederlandse moslims vinden hun universiteit beduidend beter dan de Engelse moslims hun universiteit beoordelen. Bij de Nederlandse moslims vindt geen enkele student zijn of haar universiteit slecht, bij de Engelsen zijn dit er 3.

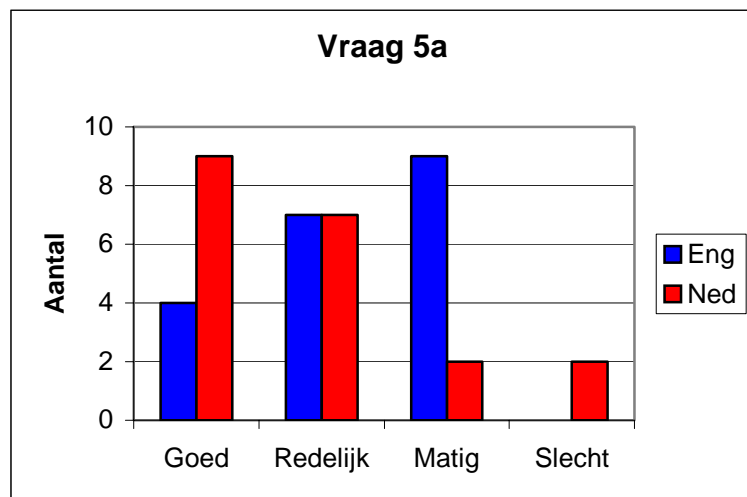
Vraag 4. Hoe denk je over de relatie tussen de universiteit en de islam (denk aan de faciliteiten die de universiteit biedt aan moslims)?

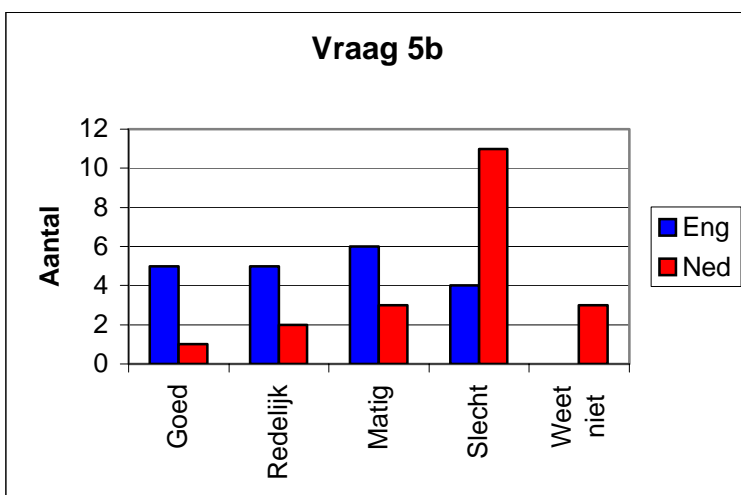
Ook nu zijn de Nederlandse moslims veel positiever dan de Engelse. 11 Engelsen vinden de relatie tussen de universiteit en de islam matig, terwijl 15 Nederlandse moslimstudenten deze relatie goed of redelijk beoordelen. 1 Engelse moslim wist niet hoe hij deze relatie moest beoordelen.

Vraag 5a. Wat vind je van de faciliteit 'gebedsruimte' op de universiteit?

De meningen van de Nederlandse moslims zijn verdeeld. Van de 20 ondervraagden beoordelen 16 van hen de gebedsruimte goed of redelijk, 4 beoordeelden het matig tot slecht. Bij de Engelsen vindt iets meer dan de helft de gebedsruimte goed of redelijk, de anderen beoordelen deze als matig.

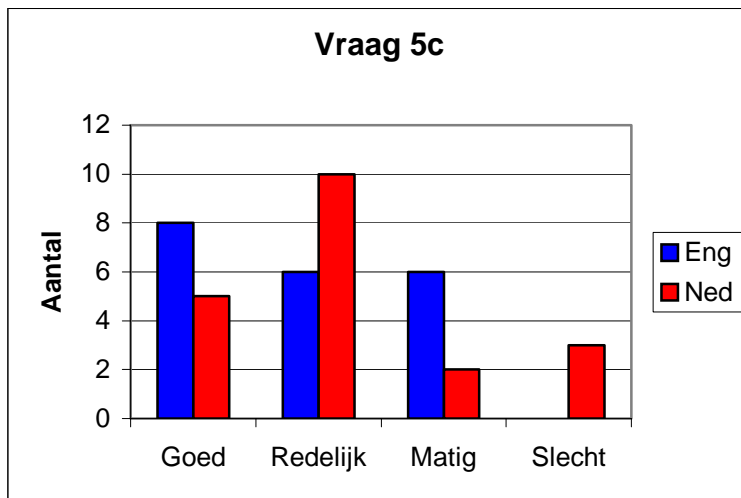

Vraag 5b. Wat vind je van de faciliteit 'halalproduct' op de universiteit?

De meningen van de Engelse moslimstudenten zijn zeer verdeeld. De 20 ondervraagden zijn verdeeld in groepjes van 4 tot 6 die de faciliteit goed tot slecht beoordelen. Meer dan de helft van de Nederlandse moslims geeft als antwoord slecht. Verder zijn er 3 Nederlandse studenten die geen antwoord weten.

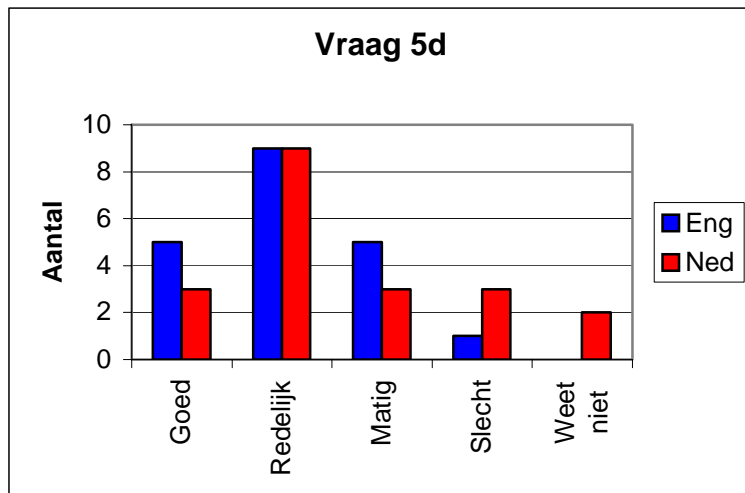
Vraag 5c. Vind je dat de universiteit de hoofddoek accepteert?

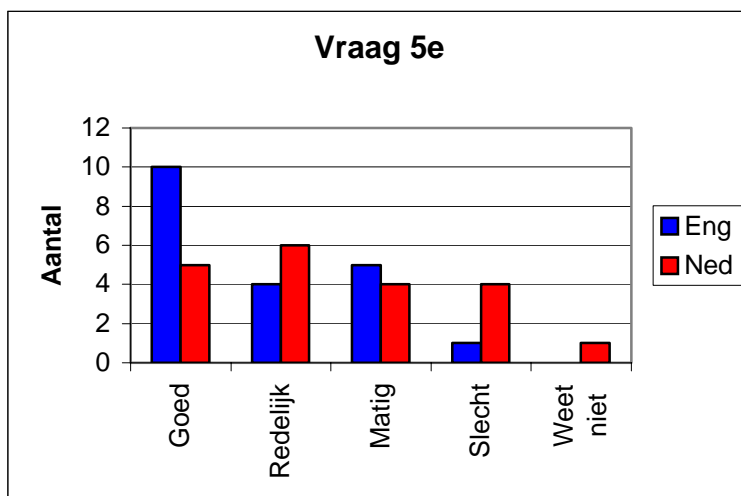
De helft van de Nederlandse moslimstudenten vindt dat de hoofddoek redelijk geaccepteerd is door de universiteit. Bij de Engelsen variëren de antwoorden van goed tot matig. Een kleine meerderheid van de Engelse moslims beoordeelt deze vraag met goed. Bij de Nederlandse studenten zijn er 3 studenten die vinden dat er een slechte acceptatie is.

Vraag 5d. Vind je dat de universiteit de islamitische festivals accepteert of begrijpt?

Bij zowel de Engelse als de Nederlandse moslims is het meest gekozen antwoord redelijk. Uit de andere antwoorden blijkt dat de Engelsen positiever zijn, zij oordelen vaker goed en matig, terwijl de Nederlanders vaker met slecht hebben geantwoord. Ook zijn er 2 Nederlandse moslims die geen antwoord weten.

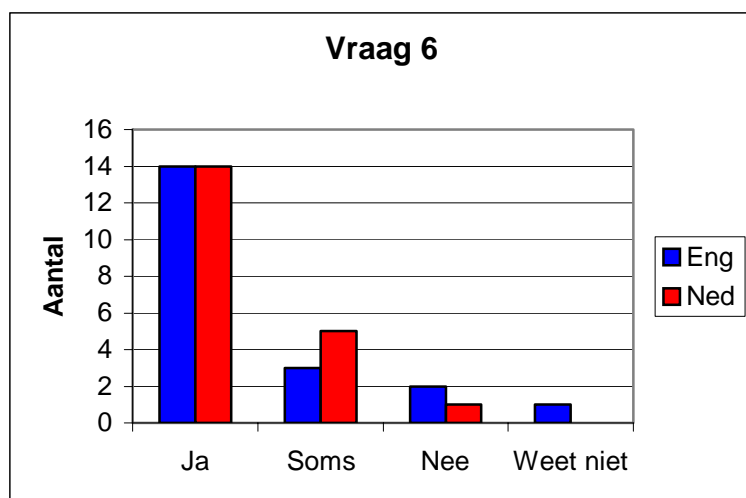

Vraag 5e. Vind je dat de universiteit de gebedstijden accepteert?

De helft van de Engelsen vindt dat de universiteit rekening houdt met de gebedstijden. De meningen van de Nederlanders zijn verdeeld over alle mogelijke antwoorden. De meeste vinden de acceptatie redelijk, maar ook de antwoorden goed, matig en slecht zijn vertegenwoordigd in de uitkomst.

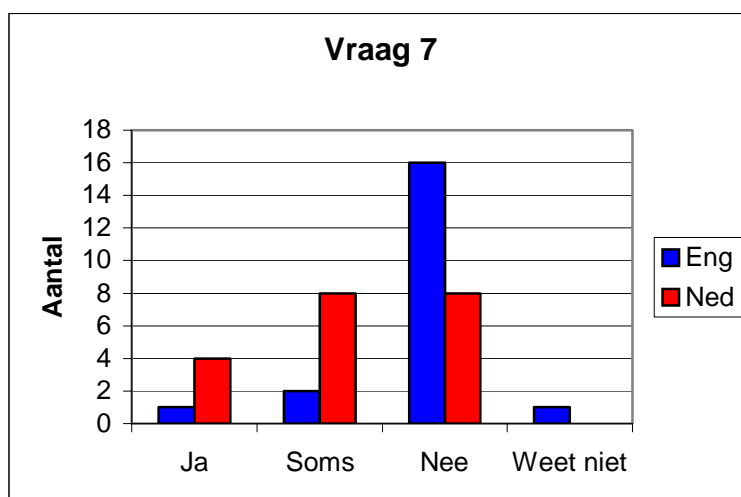
Vraag 6. Voel je je geaccepteerd op de universiteit als moslim?

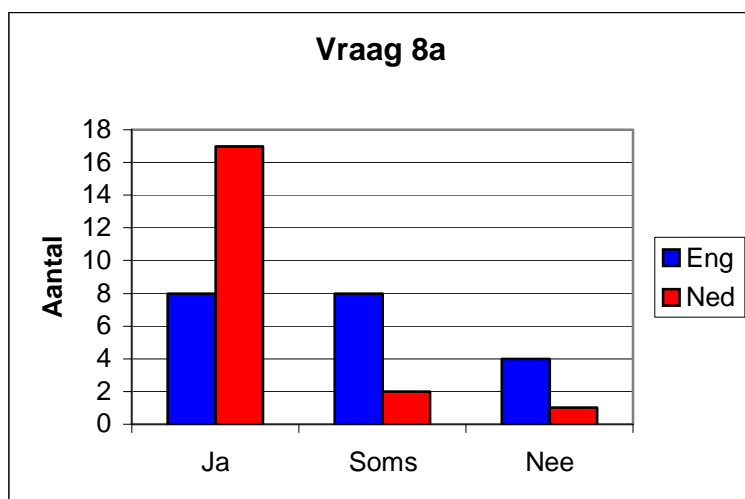
De Engelse en de Nederlandse moslims zijn het op dit punt redelijk eens. Beide groepen zeggen 14 keer ja. 5 Nederlandse moslims hebben dit gevoel soms tegen 3 in Engeland. Bij de Engelsen zijn er 2 ondervraagden die zich niet geaccepteerd voelen. 1 Engelse moslim weet geen antwoord op de vraag.

Vraag 7. Heb je ooit het gevoel gehad dat je bent gediscrimineerd op grond van je religieuze achtergrond?

Een grote meerderheid Engelse moslims antwoordt nee, maar liefst 16 geven dit antwoord. Nederlandse moslims zijn hier minder van overtuigd, 8 antwoorden nee. 8 andere Nederlandse moslims voelen zich soms gediscrimineerd, 4 anderen wel vaker; zij vulden ja in. Van de Engelse moslims voelen slechts 3 personen zich wel eens gediscrimineerd op grond van de religie.

Vraag 8a. Ga je om met niet-moslims?

Maar liefst 17 Nederlandse studenten gaven aan dat zij omgaan met niet-moslims. Dit aantal ligt veel lager bij de Engelse moslims: 8. Van deze groep geven er 8 aan dat zij soms met niet-moslims omgaan. Bij de Engelse moslims is het aantal hoger dat nooit met niet-moslims omgaat dan bij de Nederlanders.

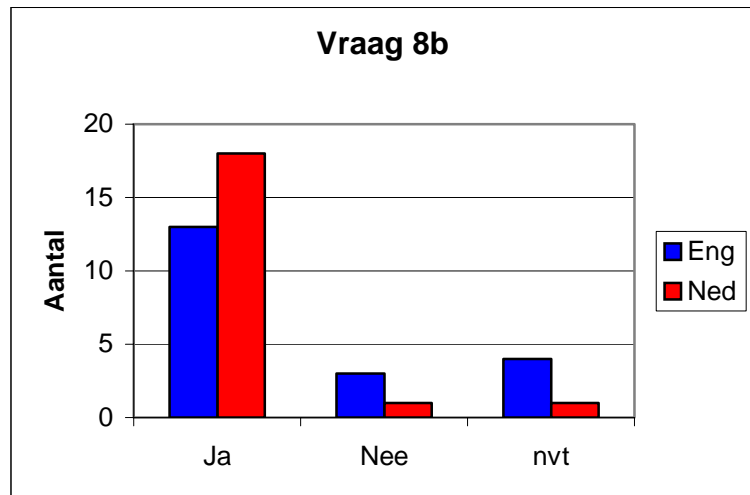
Vraag 8b. Zijn deze niet-moslims vrienden van je?

Deze vraag moest alleen beantwoord worden door de ondervraagden die ja of soms bij vraag 8a hadden ingevuld, aangezien zij met niet-moslims omgaan. Om die reden staat er in deze grafiek nvt: niet van toepassing. Dit zijn de ondervraagden die nee hebben ingevuld bij vraag 8a.

De meeste Nederlandse moslims zien de niet-moslims waar zij mee omgaan vaak ook als hun vrienden. Van de Engelse moslims zien 13 ondervraagden de niet-moslims waar zij mee omgaan als vrienden.

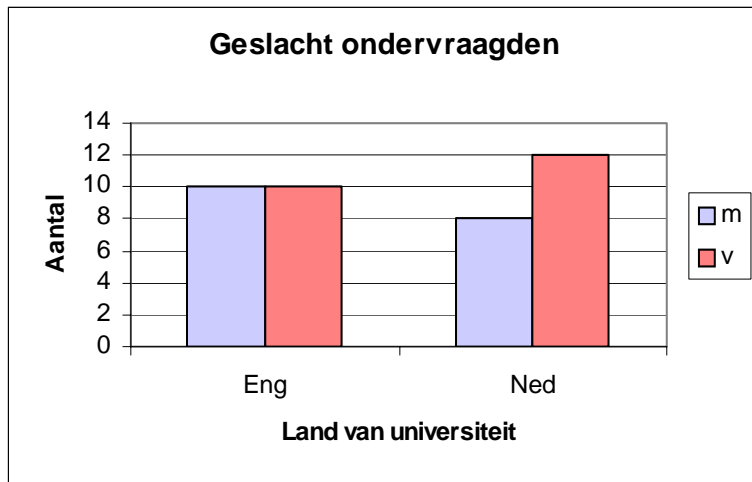
Wat door het maken van de grafiek is weggefallen is het feit of de 'ja-antwoorders' bij vraag 8a ook nu ja zeiden. Dit is interessant om te vermelden: gaan de moslims alleen uit noodzaak (door werkgroepjes bij de studie) met niet-moslims om of ook uit vriendschap?

Uit de enquêtes blijkt dat er slechts 1 Nederlandse moslim op vraag 8a ja zei en op vraag 8b nee. De andere 'ja en soms'-antwoorders gaven aan deze niet-moslims ook als hun vrienden te beschouwen. Bij de Engelsen was er ook 1 ondervraagde die bij vraag 8a ja invulde en bij vraag 8b nee. Hier waren ook 2 'soms'-antwoorders die op vraag 8b nee invulden. Dit betekent dus dat moslims niet alleen 'verplicht' met niet-moslims omgaan, maar hen ook als vrienden zien.

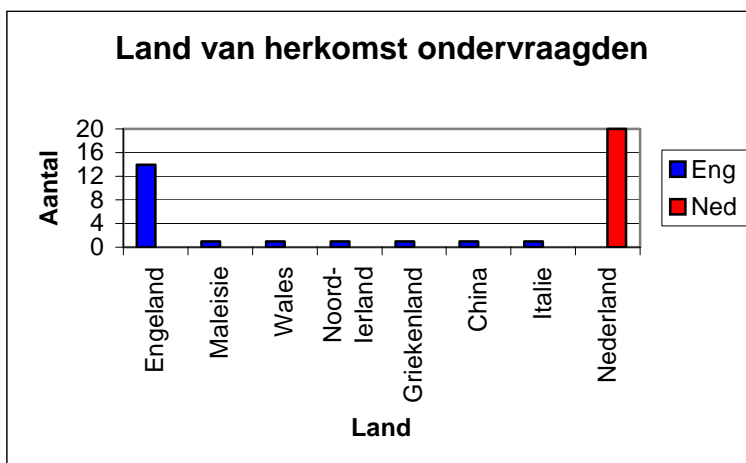
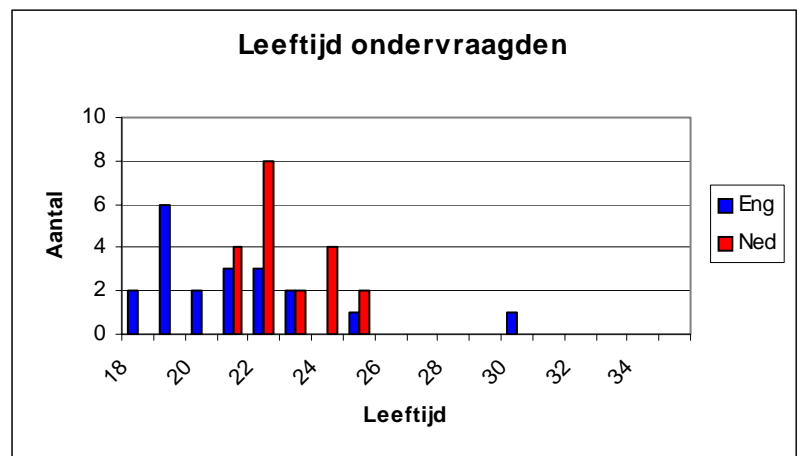
Deel 2. Niet-moslimstudenten

Vraag 1. Persoonlijke informatie: geslacht, leeftijd, vaderland en studie

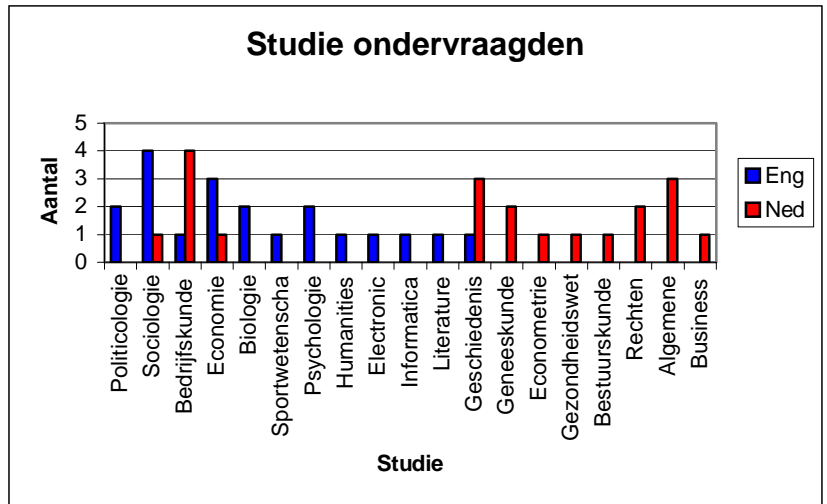
In Engeland zijn 10 vrouwelijke en 10 mannelijke niet-moslimstudenten ondervraagd. In Nederland lag de verhouding vrouwen-mannen iets anders: 12 vrouwen tegen 8 mannen.

De meeste Nederlandse ondervraagden zijn 22 jaar. De anderen zijn tussen de 21 en de 25 jaar oud. Bij de Engelse niet-moslims variëren de leeftijden meer: tussen de 18 en de 30 jaar. De gemiddelde leeftijd van de Engelsen is 21, de Nederlanders zijn gemiddeld 22,6 jaar oud.

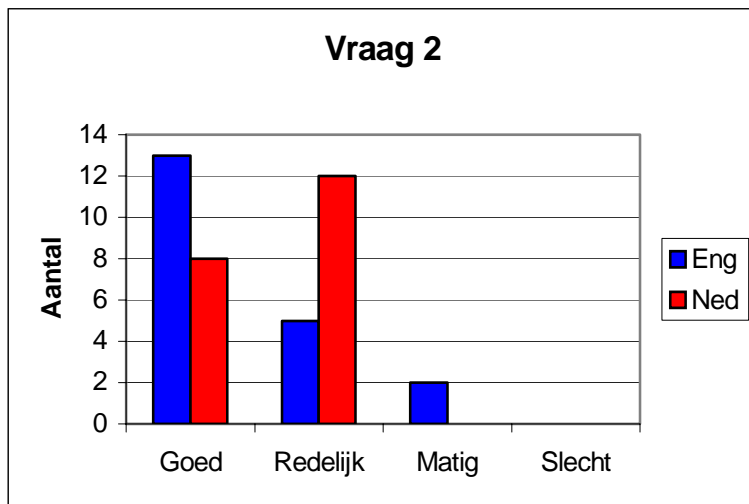

Alle Nederlandse ondervraagden komen oorspronkelijk uit Nederland. Van de Engelse ondervraagden zijn er 14 in Engeland geboren, de andere 6 ondervraagden komen uit andere Europese of Aziatische landen.

De studies lopen ver uiteen. Er zijn 3 studies die zowel door de Engelse als de Nederlandse niet-moslims worden gevolgd: sociologie, bedrijfskunde en economie. Van de Engelse ondervraagden studeren de meeste studenten sociologie, bij de Nederlandse studenten is bedrijfskunde het meest populair.

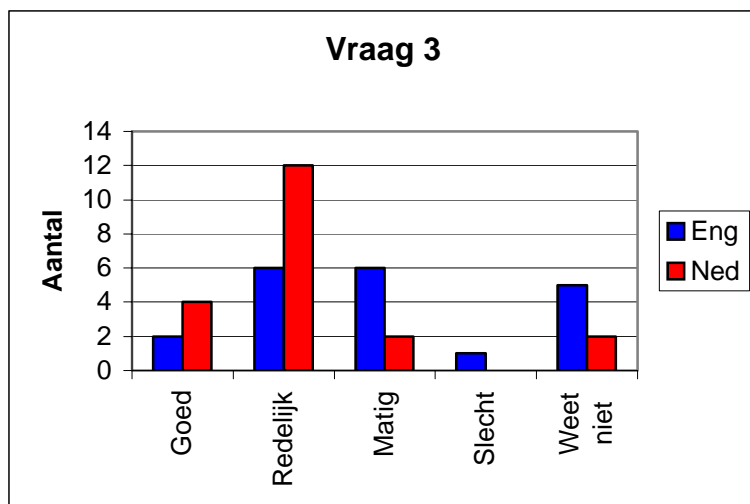
Vraag 2. Wat vind je van jouw universiteit in het algemeen?

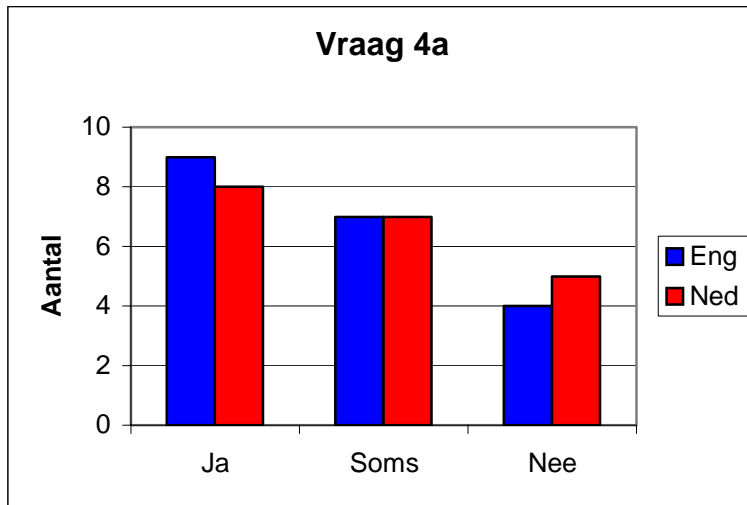
De Engelse niet-moslims zijn beter te spreken over hun universiteit. Meer dan de helft beoordeelt de universiteit als 'goed'. Bij de Nederlandse ondervraagden vindt het overgrote deel de universiteit 'redelijk'. 2 Engelse niet-moslims vinden de University of Essex matig.

Vraag 3. Hoe denk je over de relatie tussen de universiteit en de islam (denk aan de faciliteiten die de universiteit biedt aan moslims)?

De Nederlandse niet-moslims zijn positiever over de relatie universiteit en de islam. De meningen van de Engelse ondervraagden zijn wisselend, de meeste Nederlandse niet-moslims waarderen de relatie als 'redelijk'. 1 Engelse niet-moslim vindt de relatie slecht. 7 ondervraagden weten geen antwoord.

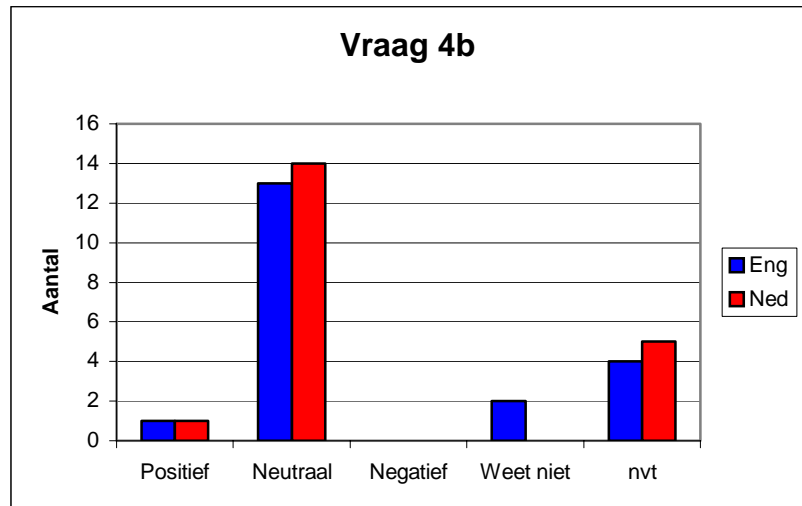
Vraag 4a. Bemerkt je de aanwezigheid van moslims op de universiteit?

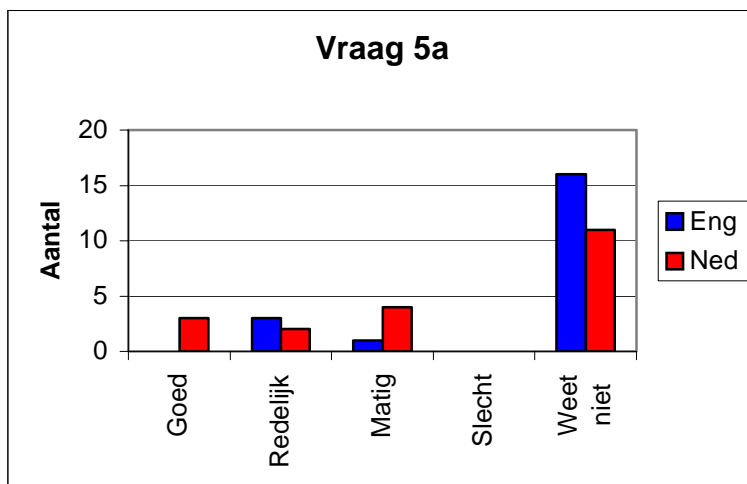
De meningen van de Engelse en de Nederlandse ondervraagden komen sterk overeen. Bijna de helft van de ondervraagden bemerkt de aanwezigheid van de moslims. Een vierde van het totaal aantal ondervraagden in zowel Engeland als Nederland merkt de aanwezigheid van moslims niet op.

Vraag 4b. Hoe ervaar je de aanwezigheid van moslimstudenten op de universiteit?

Deze vraag moest alleen beantwoord worden door de ondervraagden die ja of soms bij vraag 4a hadden ingevuld, aangezien zij de aanwezigheid bemerken. Om die reden staat er in deze grafiek nvt: niet van toepassing. Dit zijn de ondervraagden die nee hebben ingevuld bij vraag 4a. Verder komen de antwoorden van de Engelse en Nederlandse niet-moslims aardig overeen. De meeste ondervraagden staan neutraal tegenover de aanwezigheid van moslimstudenten op de universiteit.

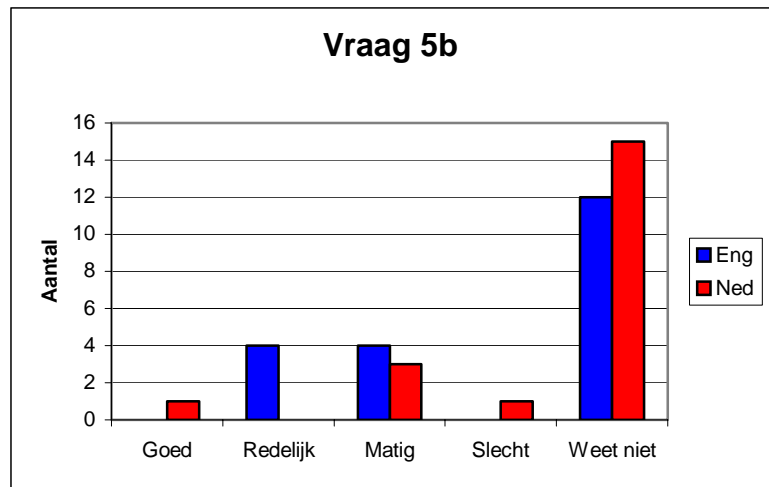
Vraag 5a. Wat vind je van de faciliteit 'gebedsruimte' op de universiteit?

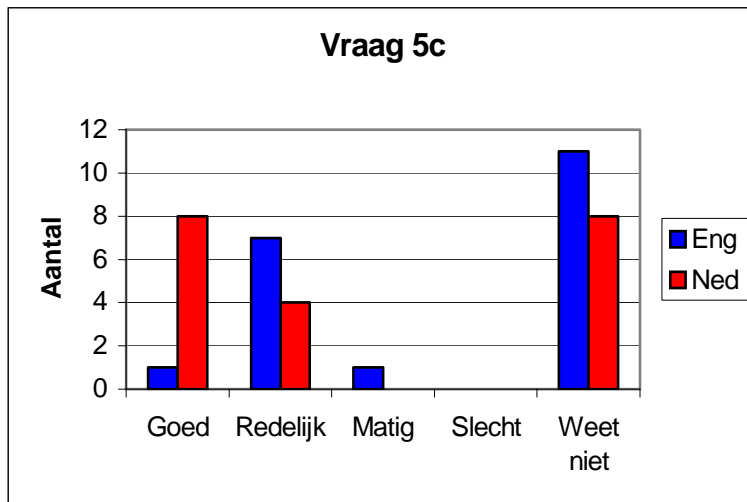
Vele ondervraagden weten geen antwoord op deze vraag: 16 Engelse ondervraagden en 11 Nederlanders. De overige antwoorden van de Nederlandse studenten zijn verdeeld, de Engelsen zijn negatiever dan de Nederlanders over de gebedsruimte.

Vraag 5b. Wat vind je van de faciliteit 'halalproduct' op de universiteit?

Van de Nederlandse ondervraagden weten er 15 geen antwoord op deze vraag. Ook van de Engelse ondervraagden weten er 12 geen antwoord op de vraag. De andere 8 ondervraagden vinden de faciliteit redelijk of matig. De meningen bij de 5 andere Nederlandse niet-moslims zijn verdeeld: 'goed', 'matig' en 'slecht'.

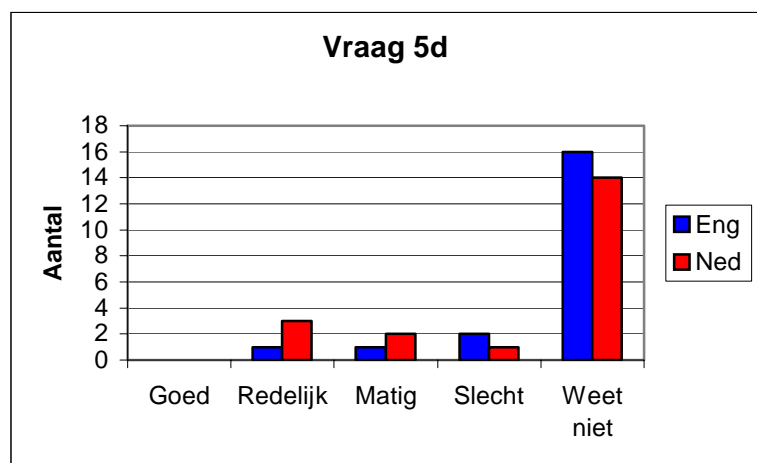
Vraag 5c. Vind je dat de universiteit de hoofddoek accepteert?

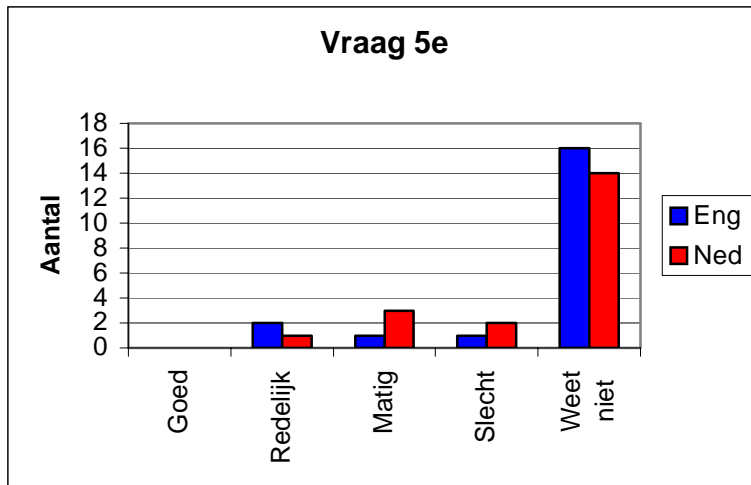
Opvallend is dat vergeleken met vraag 5a en 5b vele niet-moslims dit keer wel een keuze hebben gemaakt tussen goed, redelijk, matig of slecht. Toch weet meer dan de helft van de Engelse ondervraagden geen antwoord. De Nederlanders vinden de acceptatie van de hoofddoek goed of redelijk. De Engelsen vinden de acceptatie vaak redelijk.

Vraag 5d. Vind je dat de universiteit de islamitische festivals accepteert of begrijpt?

De meerderheid van de ondervraagden weet hierop geen antwoord. Verder variëren de antwoorden van redelijk tot slecht. Nederlandse niet-moslims zijn iets positiever dan de Engelse niet-moslimstudenten.

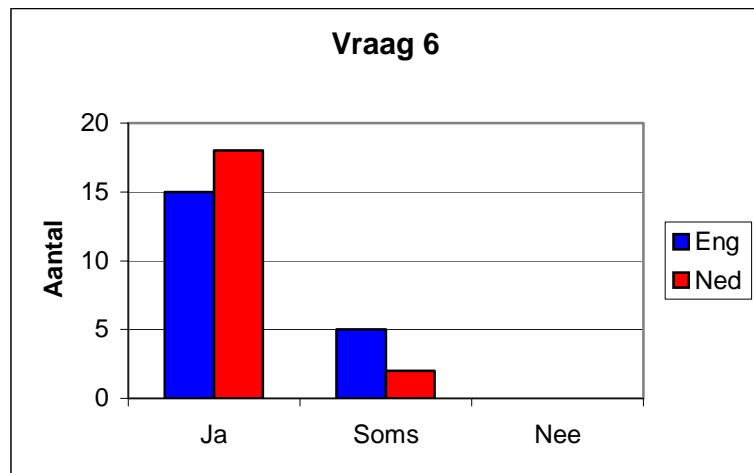
Vraag 5e. Vind je dat de universiteit de gebedstijden accepteert?

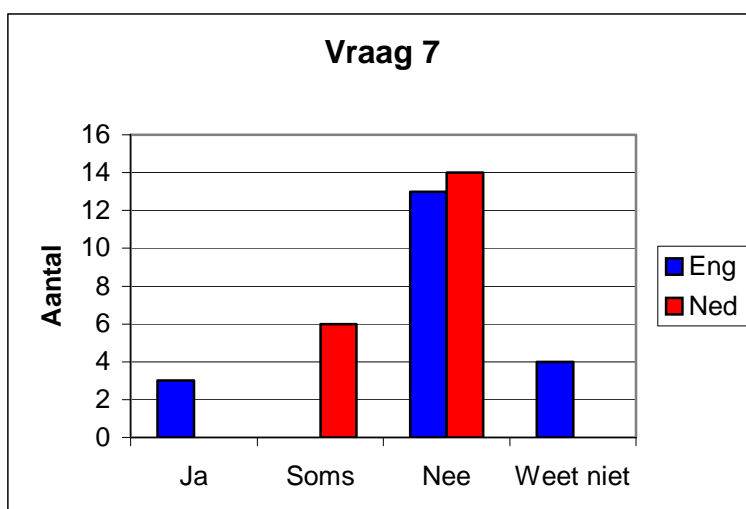
De uitslag is ongeveer gelijk als die van vraag 5d; vele ondervraagden geven 'weet niet' als antwoord. Het enige verschil tussen beide uitslagen is dat de Engelsen dit keer iets positiever zijn. Het verschil is echter nihil.

Vraag 6. Vind je dat moslims geaccepteerd zijn op de universiteit?

Geen van de ondervraagden vindt dat moslims niet geaccepteerd zijn op de universiteit. Bijna alle Nederlandse niet-moslims vinden dat moslims geaccepteerd zijn op de universiteit. De meerderheid van de Engelse niet-moslims vindt dat moslims geaccepteerd zijn, 5 zijn van mening dat ze soms geaccepteerd zijn, tegen 2 Nederlanders.

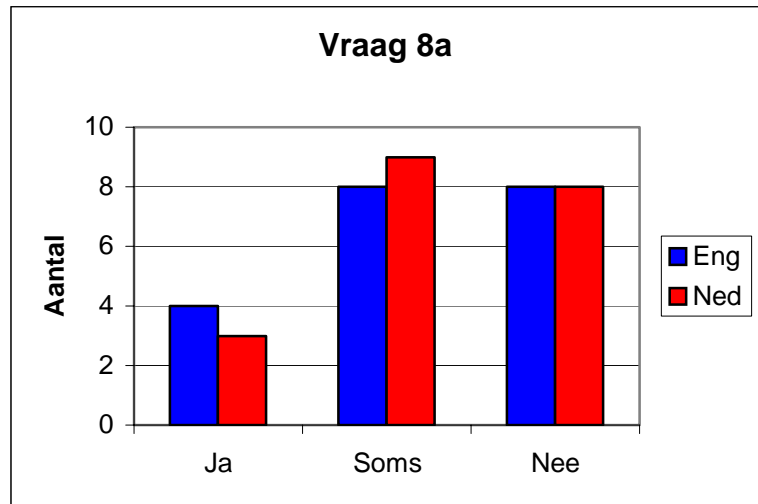
Vraag 7. Heb je ooit het gevoel gehad dat moslims worden gediscrimineerd op grond van hun religieuze achtergrond?

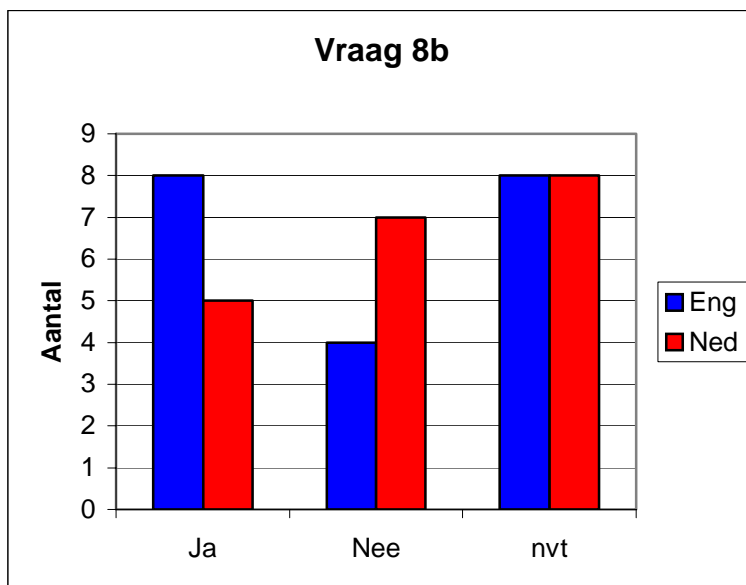
De meerderheid van de ondervraagden is van mening dat moslims niet worden gediscrimineerd op grond van hun religieuze achtergrond. Van de Nederlanders antwoorden er 6 met 'soms'. Van de Engelse niet-moslims vinden er 3 dat er wel sprake is van discriminatie, 4 anderen weten geen antwoord.

Vraag 8a. Ga je om met moslims?

De minderheid van de Engelse en Nederlandse ondervraagden gaat om met moslims. Zowel 8 Engelse als 8 Nederlandse niet-moslims gaan niet om met moslims. Evenveel Engelse niet-moslims gaat soms met moslims om tegen 9 Nederlandse ondervraagden.

Vraag 8b. Zijn deze moslims vrienden van je?

Deze vraag moest alleen beantwoord worden door de ondervraagden die ja of soms bij vraag 8a hadden ingevuld, aangezien zij met moslims omgaan. Om die reden staat er in deze grafiek nvt: niet van toepassing. Dit zijn de ondervraagden die nee hebben ingevuld bij vraag 8a. De meeste Engelse ondervraagden die met moslims omgaan zien hen meestal wel als vrienden. De meeste Nederlandse niet-moslims zien de moslims vaak niet als vrienden.

Wat door het maken van de grafiek is weggevallen is het feit of de 'ja-antwoorders' bij vraag 8a ook nu ja zeiden. Dit is interessant om te vermelden: gaan de niet-moslims alleen uit noodzaak (door werkgroepjes bij de studie) met moslims om of ook uit vriendschap? Uit de enquêtes blijkt dat er slechts 1 Nederlandse niet-moslim op vraag 8a ja zei en op vraag 8b nee. Van de 'soms'-antwoorders bij vraag 8a, gaven er 4 bij vraag 8b aan dat zij de moslims niet als hun vrienden beschouwen. De andere 'ja en soms'-antwoorders gaven aan deze moslims ook als hun vrienden te beschouwen. Bij de Engelsen was er ook 1 ondervraagde die bij vraag 8a ja invulde en bij vraag 8b nee. Hier waren ook 2 'soms'-antwoorders die op vraag 8b nee invulden. Dit betekent dus dat niet-moslims niet alleen 'verplicht' met moslims omgaan, maar hen ook als vrienden zien.

4.2.2. Enquêtes: open vragen

Nu de resultaten van de meerkeuzevragen uiteengezet zijn, kunnen de open vragen behandeld worden. Aangezien een open vraag zeer uiteenlopende antwoorden kan oproepen, zijn de antwoorden geordend in een aantal categorieën om het overzicht te behouden.

Op sommige open vragen is een antwoord als 'ja' of 'nee' voldoende en had de vraag ook in een meerkeuzevraag-vorm gesteld kunnen worden. Ik heb er voor gekozen deze vragen toch als open vraag te stellen, omdat je op die manier de ondervraagden de kans geeft om zijn antwoord nader te verklaren.

Deel 1. Moslimstudenten

Vraag 9. Zijn er dingen die je niet op de universiteit kunt doen op religieus gebied, die je thuis wel kunt doen?

Engelse moslimstudenten:

Frequentie	Antwoorden
10	Nee
3	Nee, ik kan zo gauw niets bedenken
1	Ja
2	Ja, mezelf zijn. Ik ben me er altijd van bewust dat ik anders ben dan de rest
1	Ja, bidden op de exacte tijden die de koran voorschrijft
1	Ja, het traditionele uniform dragen
2	Geen antwoord

Nederlandse moslimstudenten:

Frequentie	Antwoorden
11	Nee
2	Nee, ik doe weinig aan m'n geloof thuis
3	Ja, bidden op de exacte tijden die de koran voorschrijft
2	Ja, halalvlees eten
1	Ja, koran reciteren
1	Ja, na 6 uur bidden, omdat de receptie dan dicht is en we dus niet de sleutel van de gebedsruimte kunnen ophalen

Vraag 10. Ben je lid van een studie/studentenvereniging? Zoja, welke?

Engelse moslimstudenten:

Frequentie	Antwoorden
18	Islamic Society
1	Indian Cultural Society
1	studievereniging van Rechten
1	studievereniging van Electronic System Engineering
2	Geen antwoord

Nederlandse moslimstudenten:

Frequentie	Antwoorden
1	Nee
7	Iqra
5	Mozaik

5	Avi Cenna
3	Studievereniging van Rechten
1	Financiële Studievereniging Rotterdam
1	Studievereniging van Business Administration
3	Studievereniging van Bedrijfskunde
1	Studievereniging van Economie
3	Eurabia
2	Cosmicus ¹²⁵

Vraag 11. Wat vind je van de manier waarop Engeland/Nederland met de islam omgaat?

De antwoorden van de Engelse moslimstudenten lopen ver uiteen. Sommigen geven als antwoord 'ellendig', de meeste ondervraagden zijn minder negatief: 'acceptabel' of 'niet slecht' was hun antwoord. Drie Engelse moslims geven aan dat ze niet ontevreden zijn, maar dat er wel veel vooroordelen zijn over de islam. Volgens hen komen deze voort uit de media. Er wordt ook een andere oorzaak genoemd: „Some people who are muslim, destroy the picture of islam,” schreef een Engelse moslim op zijn enquêteformulier. Hij doelt hiermee op de moslims die in naam van de islam aanslagen plegen of andere wrede acties ondernemen.

Uit de antwoorden van de Nederlandse moslimstudenten komt duidelijk naar voren dat ze zich niet begrepen voelen. Vooroordelen, onwaarheden en beïnvloeding van publieke opinie door negatieve berichtgeving in de media zijn punten die vaak genoemd worden door de studenten. Uit de volgende citaten wordt duidelijk hoe de studenten over de manier waarop Nederland met de islam omgaat, denken:

“Er worden door de media uitspraken gedaan en eigenschappen aan de islam toegeschreven die de islam niet bezit. De islam wordt daardoor de laatste tijd ten onrechte als bedreigend ervaren en dat heeft te maken met het feit dat er eigenlijk niet veel bekend is over de inhoud van de islam.”

“Er is veel commotie over de islam. Ik ben bang dat we dezelfde kant uitgaan als Frankrijk en dat we dadelijk geen hoofddoek meer mogen dragen.”

“Ik heb het gevoel alsof de islam nu het pispaaltje van de hele wereld is geworden, dit helaas inclusief Nederland. Als een moslim iets goed doet, komt dat door haar/zijn persoonlijkheid, maar als hij iets fout doet komt dit door de religieuze achtergrond.”

Toch is er ook een aantal ondervraagden dat zich positief uitlaat: „Ondanks alle vooroordelen, zorgt Nederland er wel voor dat moslims hun geloof kunnen belijden. Er zijn bijvoorbeeld moskeeën en vrije dagen op islamitische feestdagen.”

Vraag 12. Waarom heb je voor de University of Essex/Erasmus Universiteit gekozen? Heeft dit iets te maken met de wijze waarop Essex/ Erasmus met de islam omgaat?

Van de 20 Engelse moslimstudenten gaven 7 aan dat faciliteiten voor moslimstudenten aan de University of Essex een rol speelden in de keuze om aan deze universiteit te studeren. Met dit antwoord geven zij aan dat de mogelijkheid om het geloof te belijden belangrijk voor hen is op een universiteit.

¹²⁵ Cosmicus is een landelijke organisatie die een bijdrage levert aan de opleiding, ontwikkeling en loopbaan van studenten en alumni middels educatieve, culturele, sociale en wetenschappelijke activiteiten en projecten. Stichting Cosmicus is anno 1995 opgericht en is momenteel actief met acht centra verspreid over het land.

Een aantal studenten gaf aan dat zij van te voren niet wist dat er faciliteiten voor moslimstudenten waren, maar dat ze daar wel heel blij mee was toen ze daarachter kwam. Tot slot waren er ook studenten die hadden gekozen voor de University of Essex vanwege de korte reisafstand naar hun ouders of de kwaliteit van het onderwijs.

Van de Nederlandse moslimstudenten heeft geen enkele student gekozen voor de Erasmus Universiteit, omdat het faciliteiten voor moslims zou bieden. Drie van de ondervraagden wisten wel dat er een gebedsruimte was en dit vonden ze fijn, maar de universiteitskeuze hing hier niet vanaf.

De redenen om voor de Erasmus Universiteit te kiezen, waren:

- dichtbij ouderlijk huis
- vriendinnen gingen hier ook studeren
- faculteit stond hoog aangeschreven
- gezellige universiteit met veel verschillende culturen

Van de 20 ondervraagden gaven 3 ondervraagden aan dat ze het achteraf fijn vonden om te horen dat er een gebedsruimte was op de universiteit.

Deel 2. Niet-moslimstudenten

Vraag 9. Wat vind je van de islam en haar gewoontes?

Bijna de helft van de Engelse studenten wisten geen antwoord op de vraag, zij vulden 'weet niet' of 'daar weet ik te weinig van' in. De andere 11 ondervraagden gaven verschillende antwoorden. De antwoorden zijn in twee categorieën onder te verdelen:

1. De islam is één van de vele religies en moet gerespecteerd worden. Zolang ze niet-moslims geen regels opleggen en respecteren, zijn ze vrij om te geloven wat ze willen.
2. Ik heb er geen problemen mee. Ik kan mij niet altijd vinden in hun opvattingen (te streng/orthodox, vrouwonvriendelijk), maar ik ben vrij om iets anders te geloven. Daarbij moeten moslims wel in hun waarde gelaten worden.

Alle Nederlandse studenten beantwoordden deze vraag. Woorden als integratie, respect, discriminatie en gesloten religie werden genoemd. De mening van de ondervraagden is in de volgende categorieën onder te verdelen:

1. Iedereen is vrij om te geloven wat hij/zij denkt, niemand mag hem daarin belemmeren. Wel moeten moslims andere religies en culturen respecteren, een ander mag geen hinder ondervinden van het belijden van de islam.
2. Ik respecteer de islam en haar gewoontes, maar ik vind het wel slecht dat de vrouwen zo weinig geëmancipeerd zijn.
3. Het is een gesloten godsdienst, weinig Nederlanders weten er iets vanaf. Op die manier ontstaan er vooroordelen.

Vraag 10. Wat vind je van de manier waarop Engeland/Nederland met de islam omgaat?

Van de Engelsen wisten er 8 geen antwoord op de vraag, zij vulden 'weet niet' in of schreven niets op. De andere antwoorden waren duidelijk in twee meningen in te delen:

1. Er is onbegrip, wat voortkomt uit te weinig kennis over de islam. Daarnaast laten vele Engelsen hun mening afhangen van kleine terroristische groepen, die hun gewelddadige acties plegen uit naam van Allah. Velen denken dat dit geweld een onderdeel van de islam is. Er is angst versus de islam, zeker na 11 september 2001.
2. Engeland heeft een lange historie met de islam, moslims zijn een bekend 'verschijnsel' in het land. Engeland en zijn inwoners gaan goed met moslims om, ze kunnen gewoon hun gang gaan. Er wordt weinig ophef over gemaakt, ze zijn gewoon een onderdeel van de samenleving.

De Nederlanders vulden allemaal een antwoord in op deze vraag. Ook hier is een splitsing te maken tussen drie opvattingen:

1. Ik heb soms het gevoel dat Nederlanders vrijer tegenover de islam staan dan de moslims tegenover ons land.
2. Er wordt in Nederland voor allerlei faciliteiten voor moslims gezorgd. Dat is heel goed, want de islam is één van de grootste religies van ons land. We moeten deze godsdienst respecteren, maar daar moet wel iets tegenover staan: integratie in de Nederlandse samenleving en begrip voor onze cultuur.
3. Men slaat door in Nederland; in elke moslim zou een terrorist schuilen. Dit is heel erg overdreven, want het is maar een klein groepje. De media moeten niet van elke mug een olifant maken.

4.2.3. Gesprekken

Om de beeldvorming over moslimstudenten te kunnen omschrijven, zijn er behalve enquêtes ook individuele gesprekken nodig, waarin bepaalde opvattingen of gebeurtenissen nader verklaard kunnen worden.

In deze paragraaf wordt een samenvatting gegeven van de gesprekken die ik in Engeland en Nederland heb gevoerd. In de bijlagen zijn de volledige gesprekken afgedrukt. Sommige gesprekken konden niet meer 'live' gevoerd worden in Engeland, aangezien het tijdbestek in het onderzoeksveld te kort was. Deze gesprekken zijn om die reden per e-mail gevoerd.

Met opzet worden de gesprekken geen interviews genoemd, aangezien dit een te officiële benaming is. De gesprekken waren heel luchtig, tijdens een rondleiding of bij een kopje koffie. Wanneer er officiële vragen gesteld werden, werden velen zenuwachtig en reageerden geforceerd.

Overigens heb ik de informatie van de gesprekken wel samengevoegd tot compacte 'vraag-antwoord-gesprekken'. Verder was het niet mogelijk om met Engelse islamitische studentes mondeling over het dragen van de hoofddoek te praten. Ze wilden de tijd hebben om te antwoorden op de vragen. Om die reden heb ik mijn vragen op papier gezet en per e-mail naar deze studentes verzonden.

In Engeland heb ik gesproken of e-mails uitgewisseld met Najm, Pat Mossop, David Capey, Sheik Ramode, Geraldine Shanks, vijf moslima's en miss Sarah. De achtergrond van deze personen zijn in de bijlage te vinden. Uit deze gesprekken komt het volgende naar voren:

- Moslims voelen zich geaccepteerd op de campus van de University of Essex.
- Er zijn veel faciliteiten voor moslims op de campus en de universiteit helpt waar mogelijk.
- De *Islamic Society* is erg fanatiek; er worden vele activiteiten georganiseerd.
- Het dragen van een hoofddoek is geaccepteerd en wekt alleen nieuwsgierige blikken op.
- Er zijn geen kledingreglementen, iedereen is vrij om te dragen wat hij of zij wil.
- De relatie tussen de islam en de andere religies op de universiteit is goed, er wordt veel samengewerkt. Dit is deels noodzakelijk, omdat er een gebedsruimte wordt gedeeld.
- Er heeft zich sinds 1990 (sinds de moslims gebruik maken van de *Chaplaincy Centre*) maar één incident voorgedaan: moslims borgen hun gebedskleden niet op na een dienst. Na hen maakten de anglicanen gebruik van de ruimte en die legden de kleden dan weg. Dit ging echter niet op een manier die Allah heeft voorgeschreven. Hierdoor ontstond enige discussie.

- Ieder jaar wordt er op 11 september door alle religieuze groeperingen op de campus samen een wake gehouden, waardoor zij dichterbij elkaar komen.
- In Colchester zijn er weinig faciliteiten voor moslims, op een gebedsruimte na. De islam is dan ook nauwelijks zichtbaar in de plaats.
- De relatie die gelegd wordt tussen moslims en terrorisme, vinden de moslims zelf vreselijk. Volgens hen is er geen sprake van deze relatie.

In Nederland heb ik gesproken of e-mails uitgewisseld met Naima, R. Liesker, Anouk Eijgenraam, Jerry van Eijkelenburg, mevrouw Imalahi en S. Ozturk. De achtergrond van deze personen zijn in de bijlage te vinden. Uit deze gesprekken komt het volgende naar voren:

- Moslims voelen zich geaccepteerd op de Erasmus Universiteit Rotterdam
- Er zijn niet veel faciliteiten voor moslims, maar de meeste moslims hebben ook geen behoefte aan bijvoorbeeld halalvlees of een grotere gebedsruimte
- *Iqra* is (nog) niet echt actief, dit komt grotendeels omdat de vereniging nog niet officieel is.
- Het dragen van een hoofddoek is geaccepteerd en wekt vaak alleen nieuwsgierige blikken op.
- Er zijn geen kledingreglementen. Wel wordt er overwogen om kleding en attributen die het gezicht bedekken te verbieden.
- Er zijn geen contacten met eventuele andere religieuze groepen of verenigingen (bijvoorbeeld de Vereniging van Gereformeerde Studenten)
- Over de gebedsruimte is flink gediscussieerd in de Tweede Kamer, namelijk over het feit of een universiteit een religieuze faciliteit mag aanbieden. Minister Van der Hoeven van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap kwam tot de conclusie dat dit niet mag. De gebedsruimte is er echter nog steeds.
- In Rotterdam zijn er veel faciliteiten voor moslims; het is een echte multiculturele stad. De islam is zichtbaar in Rotterdam als gevolg van de moskeeën, halalslagers en vele vrouwen met hoofddoeken.
- Moslims in Nederland voelen zich geaccepteerd. Sinds allerlei terroristische aanslagen voelen zij zich echter niet meer veilig, omdat er een groot wantrouwen jegens de islam heerst onder de niet-moslims.

4.3. Samenvatting

Wanneer de antwoorden van de meerkeuzevragen van de Nederlandse moslims worden vergeleken met de Engelse moslims, zijn de volgende punten opvallend:

- De Nederlandse moslims hebben een sterkere band met de islam dan de Engelse ondervraagden.
- De Nederlandse moslims beoordelen hun universiteit beter dan de Engelsen. Ook vinden zij de relatie tussen universiteit en de islam beter dan de Engelse ondervraagden.
- De meeste Nederlandse en Engelse moslims voelen zich geaccepteerd op de universiteit, de Nederlandse moslims zijn iets positiever.
- De Engelse moslims geven aan dat ze bijna nooit met religieuze discriminatie te maken hebben gehad. De Nederlandse ondervraagden hebben hier vaker mee te maken gehad.
- De Nederlandse moslimstudenten gaan vergeleken met de Engelsen vaker met niet-moslims om en beschouwen deze ook vaker als vrienden.

Over de faciliteiten lopen de meningen uiteen:

- De Nederlandse moslims beoordelen hun gebedsruimte iets positiever dan de Engelse ondervraagden doen.
- De Nederlandse moslims beoordelen de faciliteit halalproducten op de universiteit matig tot slecht. De Engelsen zijn positiever, al zijn er ook nog steeds negatieve reacties
- De Engelse moslims vinden de hoofddoek, islamitische festivals en gebedstijden op de universiteit redelijk geaccepteerd. Nederlandse moslims zijn iets minder positief, alleen over de acceptatie van de hoofddoek zijn ze wel tevreden.

Wanneer de antwoorden van de Nederlandse niet-moslims worden vergeleken met de Engelse niet-moslims, zijn de volgende punten opvallend:

- De Engelse ondervraagden beoordelen hun universiteit beter dan de Nederlandse ondervraagden. De Nederlandse niet-moslims zijn echter weer beter te spreken over de relatie tussen de universiteit en de islam dan de Engelsen.
- Zowel de Engelse als de Nederlandse ondervraagden bemerken de aanwezigheid van moslims op de universiteit (soms) op. Zij staan hier neutraal tegenover.
- Over de faciliteiten voor moslims weten zowel de Engelse als de Nederlandse niet-moslims weinig, meestal antwoorden zij met 'weet niet'. De overige antwoorden samen genomen, neigen zowel de Nederlanders als de Engelsen niet naar een bepaald antwoord. Een uitzondering hierop zijn de antwoorden op de acceptatie van de hoofddoek; zowel de Nederlandse als de Engelse ondervraagden zijn vrij positief.
- Zowel de Engelse als de Nederlandse niet-moslims denken dat moslims geaccepteerd zijn op de universiteit en niet gediscrimineerd worden in het dagelijkse leven. De Nederlanders zijn iets positiever.
- De Nederlandse en Engelse ondervraagden gaan niet of soms met moslims om. Verder beschouwt het merendeel van de Nederlanders de moslims niet als vrienden. De Engelsen hebben wel vaker moslims als vrienden.

Wanneer vraag 8a en b bij zowel de niet-moslims als de moslims vergeleken wordt, zien we een opvallende uitkomst. Nederlandse moslims gaan vaker met niet-moslims om en zien hen ook vaker als vrienden dan Engelse moslims. De Nederlandse niet-moslims geven echter aan dat zij niet vaak met moslims omgaan en dat zij hen ook niet vaak als vrienden zien. De Engelse niet-moslims geven echter juist weer aan de moslims wel vaker als vrienden te zien. Er is dus een groot verschil in opvatting of mensen elkaar als vrienden zien. Deze enquête is echter maar een indicatie. Bovendien liggen de uitkomsten niet ver uit elkaar. Er mogen om die reden ook geen absolute conclusies aan dit feit verbonden worden. Wel is het een opvallende uitkomst.

De open vragen worden niet stuk voor stuk geanalyseerd, de uiteenzetting van de antwoorden geeft voldoende inzicht in de mening van de ondervraagden. Wel zijn er in de antwoorden van de Engelse en Nederlandse (niet-)moslims wat opvallende zaken. Allereerst geven bijna alle ondervraagde Nederlandse moslims aan dat zij niet voor de Erasmus Universiteit hebben gekozen vanwege de islamitische faciliteiten. Veel Engelse moslims vinden deze faciliteiten wel belangrijk voor de universiteitskeuze. Vele Nederlandse moslimstudenten zijn lid van een culturele studentenvereniging in tegenstelling tot de Engelse moslims. Op beide universiteiten is er voldoende keuze uit culturele verenigingen. Met de kennis van de meerkeuzevragen in het achterhoofd, kan de uitslag van deze vragen verklaard worden. Nederlandse moslimstudenten zijn niet op zoek naar faciliteiten voor hun religie. Ze kiezen niet anders wanneer er geen faciliteiten zijn. Wanneer die faciliteiten er echter wel zijn, maken ze hier wel graag gebruik van. Engelse moslimstudenten gaan wel op zoek naar deze faciliteiten.

Meer Nederlandse ondervraagden wisten vaker een antwoord op de laatste twee open vragen dan Engelsen. Bovendien hebben de antwoorden van de Nederlanders vaak een 'enerzijds-anderzijds'-karakter; de antwoorden zijn genuanceerder. Uit de antwoorden komt duidelijk naar voren dat Nederlandse studenten meer en directer bezig zijn met andere culturen en religies. Dit komt ook voort uit de gesprekken die gevoerd zijn met Nederlandse en Engelse (moslim-)studenten.

Veel Engelse studenten leven binnen hun eigen religie en cultuur en bestuderen geen andere levensstijlen. Dit komt deels doordat er op een campus geleefd wordt en je dus afgescheiden bent van de buitenwereld. Toch zijn er ook binnen een campus verschillende religies en culturen. Het gebrek aan kennis over andere culturen, komt dan ook voornamelijk voort uit een gebrek aan interesse.

Leeftijd en de studie kunnen van invloed zijn op deze desinteresse. Oudere studenten zijn meer bezig met wat er om hen heen gebeurt, er is vaak meer algemene kennis aanwezig. Sociale studies (sociologie en geschiedenis) of bestuurlijke studies (bestuurskunde en rechten) kunnen deze algemene kennis verhogen. Abstracte studies (informatica en econometrie) zijn minder met het algemene nieuws van de dag bezig, de kennis is veel gespecialiseerder.

In dit onderzoek kunnen leeftijd en studie echter niet als oorzaak voor het gebrek aan interesse aangetoond worden. De leeftijd bij de Engelse moslims ligt juist hoger en ook Engelse studenten volgen sociale studies. Het gebrek aan interesse voor andere religies en culturen bij de Engelse studenten moet dus een andere oorzaak hebben.

De oorzaak moet misschien juist eerder gezocht worden bij de Nederlandse studenten; Nederland is internationaal gericht. Er worden op de middelbare school verschillende buitenlandse talen bestudeerd, in het hoger onderwijs worden studenten aangespoord om een tijdje in het buitenland te studeren en de inhoud van een studie is vaak internationaal opgezet.

De Engelsen spreken een taal waar zij internationaal mee uit de voeten kunnen. Net als de landen Frankrijk en Duitsland hebben zij op Europees niveau veel invloed. De Engelsen kunnen op eventuele Amerikaanse steun rekenen, na hun bondgenootschap in de 'War against Terror'. Om op internationaal niveau mee te tellen hoeven ze geen moeite te doen, iets wat Nederland wel moet.

De rol van de media is hierbij ook belangrijk. In beide landen wordt in de media gesproken over de angst voor de islam en wordt er soms van een mug een olifant gemaakt inzake gebeurtenissen waarbij moslims zijn betrokken. Een verschillende rol van de media is niet aan te tonen met mijn onderzoeksresultaten, dit is ook niet het onderwerp van deze thesis. Wat wel over de rol van de media gezegd kan worden, heeft te maken met de houding van de Nederlandse studenten. Deze studenten lezen regelmatig een krant of kijken naar het journaal en zijn daardoor op de hoogte van de discussies rond de islam in hun land. In de Engelse media vinden deze discussies ook plaats, maar veel Engelse studenten weten dit niet, omdat zij zich vaak niet interesseren voor landelijke en internationale discussies. Bij deze conclusie moet wel een kanttekening geplaatst worden. De conclusies zijn gebaseerd op de resultaten van tachtig enquêtes en gesprekken met 17 personen. De uitkomsten kunnen niet gegeneraliseerd worden naar alle (moslim-)studenten in Engeland en Nederland. Wel zijn de uitkomsten een goede indicatie voor de situatie en verstandhouding tussen moslims en niet-moslims aan de Erasmus Universiteit en de University of Essex.

5. Conclusie

Een nieuw land, een nieuwe cultuur en vaak ook een nieuwe taal; (arbeids)migranten in Nederland en Engeland kregen in de jaren vijftig en zestig van de twintigste eeuw te maken met een totaal nieuw leven. Maar niet alleen voor de migranten was het leven nieuw; ook de inheemse bevolking kreeg te maken met iets waar ze nog nooit mee te maken hebben gehad: de islam.

Deze religie werd door vele migranten uit Turkije, Marokko, Bangladesh en Pakistan meegenomen naar onder meer Nederland en Engeland. Vanaf de jaren tachtig werd duidelijk dat deze religie niet binnenkamers bleef; moskeeën rezen de grond uit, islamitische scholen werden opgericht en zelfs een islamitische omroep hoorde bij de vestiging van deze nieuwelingen. De islam hoorde plotseling bij het dagelijkse leven in Nederland en Engeland.

Deze thesis staat in het teken van de moslims op de universiteit. Door één universiteit in Nederland en één in Engeland te onderzoeken is een beeld ontstaan van de verschillen en overeenkomsten tussen de positie van moslimstudenten op de westerse universiteit. De resultaten uit dit onderzoek kunnen niet gegeneraliseerd worden naar alle universiteiten in Nederland en Engeland. Elke universiteit heeft haar eigen regels, voorzieningen en ideeën. Deze generalisering was ook niet de intentie van dit onderzoek. Het gaat erom of de situatie van moslims in een land –in dit geval Nederland en Engeland- vergelijkbaar is met de situatie van moslims op de universiteit. Het resultaat van de zesde deelvraag beantwoordt deze vraag.

5.1. De deelvragen

In de inleiding is er een zevental deelvragen gedefinieerd. De vragen worden nu één voor één beantwoord aan de hand van de onderzoeksresultaten behandeld in hoofdstuk 1 tot en met 4. Na behandeling van alle deelvragen wordt de vraagstelling beantwoordt.

Welke voorzieningen zijn er getroffen voor moslimstudenten aan de Erasmus Universiteit en de University of Essex?

Voor Nederlandse moslimstudenten zijn er aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en de University of Essex verschillende voorzieningen getroffen, op initiatief van de universiteit of de moslims zelf. De faciliteiten zijn opgesplitst in de volgende items: islamitische vereniging, gebedsruimte, bibliotheek, universiteitsmagazine, halalproducten, mogelijkheid tot reclame/promotie, colleges/lezingen.

Erasmus Universiteit:

Er is een islamitische vereniging, *Iqra* genaamd. Deze vereniging is (nog) niet officieel, waardoor er weinig mogelijkheden zijn op financieel gebied. Op die manier is het heffen van contributie of het organiseren van grote evenementen niet mogelijk. Ook staat de vereniging door haar onofficiële karakter niet vermeld op de website van de Erasmus, waardoor *Iqra* weinig naamsbekendheid heeft.

Op de locatie Woudestein is een gebedsruimte onder de Aula van 12 vierkante meter. Op de locatie Hoboken zijn drie stilteruimtes waar een deel is gereserveerd voor moslims. Er is rekening gehouden met de regels rondom een islamitische gebedsruimte.

In de Erasmus bibliotheek heeft 0,20 procent van het totale aantal boeken als onderwerp 'islam'. Er zijn geen specifieke tijdschriften over de islam, wel wordt er in verschillende tijdschriften aandacht besteedt aan migratie, integratie en religie. De islam wordt hierin veelvuldig genoemd.

Erasmus Magazine besteedt regelmatig aandacht aan de moslims op de universiteit en actuele zaken rondom de islam. Diverse keren verschenen er artikelen of opinieartikelen over de gebedsruimte. Ook werd in een poll de mening van niet-moslimstudenten gevraagd over de gebedsruimte.

Drie jaar geleden werden er in de restaurants van de universiteit halalproducten verkocht. Na drie maanden werd het project door de Holland Catering Services weer gestopt, door een matige verkoop. Volgens de Holland Catering hebben studenten voldoende keuze uit andere producten, waardoor het aanbod van halalvoeding niet noodzakelijk was en ook niet geprefereerd werd.

Op de universiteit is het via onder meer prikboards mogelijk om reclame te maken voor een activiteit. *Iqra* heeft echter te weinig geld om op grote schaal hun activiteiten te promoten. Zij stelt haar leden per e-mail op de hoogte van een activiteit.

De onderwijscatalogus geeft aan dat er in het collegejaar 2003-2004 drie vakken gegeven zijn die de islam als één van de hoofdonderwerpen heeft. De catalogus kan echter vakken uitsluiten, doordat de titel of het 'subject' niet het woord islam bevat. Verder worden er geregeld lezingen gehouden over migratie en integratie, waar de islam ongetwijfeld ook gespreksonderwerp is.

University of Essex:

Er is een islamitische vereniging, the *Islamic Society*. Deze vereniging organiseert een groot aantal activiteiten, waarvan de *Islamic Awernees Week* de grootste was van het collegejaar 2003-2004. Op de website van de University of Essex wordt de *Islamic Society* vernoemd samen met een e-mailadres van de president, zodat je contact kunt zoeken met de vereniging.

De University of Essex heeft een *Multifaith Chaplaincy Centre*, een grote gebedsruimte waar dertien geloofsgemeenschappen gebruik van maken. Voor de islamitische gemeenschap is een eigen gebedsruimte en een wasruimte in het Centre gereserveerd.

In de Albert Sloman Library heeft 0,05 procent van het totale aantal boeken als onderwerp 'islam'. Er zijn geen specifieke tijdschriften over de islam, wel is er een aantal tijdschriften waar informatie over de religie in Engeland te vinden is. Het universiteitsblad *The Rabbit* heeft in het collegejaar 2003-2004 geen artikelen gepubliceerd die over de moslims op de universiteit of over de religie islam (in Engeland) gingen.

In de snackbar SX Express zijn er halalsnacks te verkrijgen. Verder neemt een lid van de *Islamic Society* iedere week halalproducten uit Londen mee, die tegen kostprijs aan de andere moslimstudenten verkocht worden.

Op de universiteit is het gebruikelijk om voor alle activiteiten reclame te maken, dit is ook overall toegestaan. Verder worden er flyers uitgedeeld en worden er e-mails naar alle studenten verstuurd. In promotie wordt veel geld in gestoken. Ook de *Islamic Society* doet aan promotie. Voor de *Islamic Awernees Week* waren posters, flyers en gadgets geproduceerd om reclame te maken.

De onderwijscatalogus geeft aan dat er in het collegejaar 2003-2004 geen vakken gegeven zijn die de islam als één van de hoofdonderwerpen heeft. De catalogus kan echter vakken uitsluiten, doordat de titel of het 'subject' niet het woord islam bevat. Over lezingen georganiseerd door de universiteit is weinig bekend, wel worden er lezingen door de *Islamic Society* gehouden.

Conclusie: Engelse moslims hebben meer faciliteiten tot hun beschikking. Er is een actieve studentenvereniging, een grote gebedsruimte en een beter opgezet promotiebeleid. De faciliteiten voor de Nederlandse moslims steken hier wat schraal bij af. De Erasmus Universiteit geeft meer aandacht aan de islam, haar moslimstudenten en islamitische faciliteiten in de vorm van boeken in de bibliotheek en artikelen in het universiteitsblad, in tegenstelling tot de University of Essex.

Hoe ervaren moslimstudenten hun studieverblijf aan de universiteit?

Erasmus Universiteit

Nederlandse moslimstudenten zijn redelijk tevreden over de Erasmus Universiteit in het algemeen. Over de relatie tussen de universiteit en de islam zijn ze goed te spreken. De gebedsruimte op de universiteit wordt door de meeste ondervraagden als goed of redelijk beoordeeld. De helft van de studenten geeft aan alles op de universiteit te kunnen doen op religieus gebied als thuis.

Over de mogelijkheid om halalproducten te kopen op de universiteit zijn ze vaak ontevreden. Het is dan ook niet mogelijk om halalproducten te kopen. Over de acceptatie van de hoofddoek, islamitische feesten en gebedstijden zijn de meeste Nederlandse moslims niet ontevreden. Een aantal ondervraagden is niet tevreden, maar een positief gevoel overheerst. De ondervraagde moslims voelen zich op de Erasmus Universiteit meestal geaccepteerd. Toch voelen ze zich niet overal geaccepteerd, meer dan de helft van de ondervraagden geeft aan wel eens gediscrimineerd te zijn op grond van de religieuze achtergrond. Nederlandse moslims gaan veel met niet-moslims om en zij beschouwen hen ook vaak als vrienden. Vele moslims van de Erasmus Universiteit zijn naast *Iqra*, ook lid van culturele studentenverenigingen. De meeste ondervraagden maken gebruik van de faciliteiten voor moslims die de universiteit biedt. Ze hebben echter niet gekozen voor de universiteit vanwege deze faciliteiten, dat was 'mooi meegenomen'.

Nederlandse moslimstudenten op de Erasmus Universiteit voelen zich vaak niet begrepen in de Nederlandse samenleving. Zij vinden dat er door de mediaberichten en terroristische aanslagen in naam van de islam een verkeerd beeld van de islam is ontstaan.

University of Essex

Engelse moslimstudenten zijn redelijk tot matig tevreden over de University of Essex in het algemeen. Over de relatie tussen de universiteit en de islam zijn ze ook redelijk tot matig te spreken. Ook de gebedsruimte op de universiteit wordt matig beoordeeld.

Over de mogelijkheid om halalproducten op de universiteit te kopen zijn de meningen verdeeld, van goed tot slecht.

De meeste moslims vinden dat de hoofddoek, islamitische feesten en gebedstijden worden geaccepteerd op de universiteit. De meeste Engelse moslims voelen zich ook geaccepteerd op de University of Essex. Ook daarbuiten voelen ze zich geaccepteerd, de meest ondervraagden hebben nog nooit te maken gehad met discriminatie op grond van de religieuze achtergrond. Engelse moslims gaan af en toe met niet-moslims om, maar beschouwen deze vaak niet als vrienden.

Weinig moslims van de University of Essex zijn naast lid van *Islamic Society* lid van een culturele studentenvereniging. De meeste ondervraagden maken wel gebruik van de universitaire faciliteiten voor moslims. Bij de keuze voor de University of Essex speelde bij een aantal studenten de faciliteiten voor moslimstudenten mee.

De Engelse ondervraagden hebben geen uitgesproken mening over de manier waarop Engeland met de islam omgaat. De ene helft vindt het acceptabel tegenover de andere helft die de omgang niet slecht of zelfs ellendig vindt. Een duidelijk argument voor deze mening geven de meeste studenten niet. De negatieve beeldvorming van de media wordt wel een aantal keer genoemd.

Conclusie: De Nederlandse islamitische ondervraagden zijn redelijk tevreden met de voorzieningen en acceptatie op de Erasmus Universiteit. Alleen over de verkrijgbaarheid van halalproducten zijn ze niet tevreden, er is dan ook geen verkoop van halalvoeding meer. Opvallend is wel dat navraag onder de ondervraagde studenten leert dat velen niet weten of er halalproducten verkocht worden of werden. Buiten de universiteit voelen moslims zich soms onbegrepen, ook hebben ze soms te maken met discriminatie.

De Engelse ondervraagden zijn matig tot redelijk tevreden over de universiteit en de geboden faciliteiten. Toch waren de faciliteiten wel belangrijk om voor de University of Essex te kiezen. Vele ondervraagden hebben nog nooit te maken gehad met religieuze discriminatie en hebben geen duidelijke mening over wijze waarop Engeland met de islam omgaat. Uit de antwoorden op de vraag komt naar voren dat zij zich weinig bezig houden met dit soort kwesties of dat ze er nog nooit over na hebben gedacht.

In hoeverre is de 'cultuur' van de Erasmus Universiteit te vergelijken met de situatie in Rotterdam?

De Erasmus Universiteit is een multiculturele universiteit, in het tijdschrift *Intermediair* kwam naar voren dat 15 procent van de studenten een niet-westerse afkomst heeft. Bij de meeste universiteiten ligt dit percentage tussen de 4 en 7 procent. Rotterdam is één van de meest multiculturele steden van Nederland; 45 procent van haar inwoners is allochtoon. Zowel de universiteit als de stad is erg multicultureel. In Rotterdam hangt ruim 13 procent van de bevolking de islam aan. Het aantal moslims op de Erasmus Universiteit is niet bekend, omdat er in de statistieken geen religies bijgehouden worden. We kunnen echter veronderstellen dat dit aantal niet gering is gezien het aantal leden van *Iqra* en de islamitische (uiterlijke) verschijning van vele studenten op de Erasmus Universiteit. Op multicultureel gebied is de universiteit vergelijkbaar met de stad. In Rotterdam wonen veel meer allochtonen dan er verhoudingsgewijs op de universiteit rondlopen. Wanneer je in Rotterdam woont, heb je niet per sé een hoog opleidingsniveau nodig. Wanneer je echter aan de universiteit studeert is dit wel noodzakelijk. Uit het artikel in *Intermediair* bleek dat allochtonen in de vorige decennia achterbleven qua scholing, maar dat zij deze achterstand aan het inhalen zijn. De kans is dus groot dat in de toekomst meer allochtonen aan de Erasmus Universiteit gaan studeren.

Uit de enquêtes van de niet-moslimstudenten blijkt dat zij moslimstudenten als een geaccepteerde groep op de universiteit zien. Sommigen hebben het gevoel dat ze vanwege religieuze redenen soms gediscrimineerd worden, maar de meerderheid van de ondervraagden deelt deze mening niet en vindt dat er geen sprake is van discriminatie. Uit de open vragen in de enquête blijkt dat Nederlandse niet-moslimstudenten betrokken zijn bij de (landelijke) discussies over moslims in Nederland. Zij geven een genuanceerde mening op de vraag hoe Nederland met de islam omgaat.

In Rotterdam leven vele mensen met verschillende achtergronden, culturen en religies naast elkaar. In deze thesis is geen onderzoek gedaan naar de mate van betrokkenheid en interesse van de Rotterdammers. Om die reden kan er ook op dat punt geen vergelijking getrokken worden.

Over de mate van tolerantie en de faciliteiten in Rotterdam, kan wel kort iets gezegd worden. Rotterdam kent vele faciliteiten (moskeeën, slaggers en scholen) voor moslims. Alles is toegestaan, zolang het er op een legale wijze aan toe gaat. De islam en haar kenmerken zijn tegenwoordig een normaal verschijnsel geworden in Rotterdam. Dat neemt niet weg dat sommige autochtone inwoners bang zijn dat de moslims de stad en haar cultuur 'zullen overnemen'. Deze angst is een landelijk verschijnsel.

Conclusie: De stad is qua samenstelling en tolerantie vergelijkbaar met de universiteit. Op de Erasmus Universiteit is er een kleine gebiedsruimte voor moslims. Wanneer we deze voorziening met de faciliteiten in Rotterdam vergelijken, zijn er op de universiteit weinig faciliteiten. Een universiteit heeft echter ook niet de plicht om faciliteiten aan te bieden voor religieuze doeleinden. Een andere reden is –die ook door vele moslimstudenten wordt genoemd- dat er al voldoende faciliteiten in Rotterdam zijn en dus aparte faciliteiten op de universiteit overbodig zijn. Een voorbeeld van een faciliteit is de verkoop van halalproducten.

In hoeverre is de 'cultuur' van de University of Essex te vergelijken met de situatie in Colchester?

De University of Essex heeft volgens haar website studenten uit meer dan 120 verschillende landen. De gemeenschap moet dus internationaal zijn en vele culturen en religies kennen. Getallen zijn niet bekend, de universiteit is op dit moment bezig met het vergaren van cijfers over afkomst en religie. Er zijn dus ook geen cijfers over het aantal moslimstudenten bekend. Van de 156.000 inwoners is 7,5 procent allochtoon in Colchester, 0,8 procent van het aantal inwoners is moslim. Er is één gebedsruimte in het centrum van de plaats, er is geen halalslager of een islamitische school. De moslims in Colchester zijn niet of nauwelijks zichtbaar in het straatbeeld. Er is geen apart beleid voor hen geformuleerd. Op de universiteit zijn de moslims zichtbaarder dan in Colchester, maar ook nu valt de islamitische groep niet op. Wel zijn er veel faciliteiten voor moslimstudenten, zij hebben op die manier hun eigen gemeenschap gecreëerd. De universiteit laat de moslimstudenten vrij in het organiseren van onder meer festiviteiten.

Uit de enquêtes van de niet-moslimstudenten blijkt dat zij moslimstudenten als een redelijk geaccepteerde op de universiteit zien. Sommigen hebben het gevoel dat ze vanwege religieuze redenen gediscrimineerd worden, maar de meerderheid van de ondervraagden deelt deze mening niet en vindt dat er geen sprake is van discriminatie. Uit de open vragen blijkt dat de Engelse niet-moslims weinig betrokken zijn bij de landelijke discussies. Ze hebben vaak nog nooit over de relatie tussen Engeland en de islam nagedacht en kunnen daarom geen mening geven.

Conclusie: Colchester is geen multiculturele stad en moslims zijn weinig zichtbaar in de stad. Op de University of Essex is er meer sprake van een multiculturele gemeenschap. De universiteit is een campus; studenten wonen en leven hier ook. De universiteit heeft haar eigen gemeenschap met eigen (islamitische) faciliteiten gecreëerd.

Vele moslimstudenten zijn niet erg tevreden over deze faciliteiten, terwijl zij meer voorzieningen hebben dan de Nederlandse moslimstudent. We moeten echter niet vergeten dat de faciliteiten op de campus van de University of Essex alles is wat er voor moslims is in de wijde omgeving. Nederlandse moslimstudenten kunnen altijd terugvallen op de faciliteiten in Rotterdam, voor hen zijn al die extra faciliteiten op de universiteit dus niet onontbeerlijk.

In welke opzichten verschilt de 'cultuur' van de Erasmus Universiteit met die van de University of Essex? In welke opzichten komt deze overeen?

Er is geen vergelijking mogelijk tussen de samenstelling van de studenten, bij gebrek aan cijfers. Wat wel gesteld kan worden is dat moslims op de Erasmus Universiteit zichtbaarder zijn dan op de University of Essex.

Wat betreft de faciliteiten is de Erasmus Universiteit het tegenovergestelde van de University of Essex. Voorzieningen voor moslims zijn voornamelijk in Rotterdam te vinden, op de universiteit is alleen een kleine gebedsruimte. De University of Essex heeft in vergelijking met de Erasmus Universiteit veel faciliteiten voor moslimstudenten. Moslims uit Colchester komen naar de universiteit om gebruik te kunnen maken van deze voorzieningen.

De meeste ondervraagde Engelse en Nederlandse niet-moslimstudenten zijn van mening dat moslimstudenten een geaccepteerde groep vormen op de universiteit en dat de groep nauwelijks of niet gediscrimineerd wordt in het dagelijkse leven. Nederlandse niet-moslimstudenten zijn meer thuis in de stof rond de discussies over de islam dan de Engelse niet-moslimstudenten. Ze zijn meer betrokken bij wat er in Nederland gebeurt dan de Engelse studenten. De laatste groep heeft wel een mening, maar deze is niet op een duidelijk argument gebaseerd. Het lijkt erop dat de Engelse niet-moslimstudenten de discussies rondom de islam laten voor wat deze is.

Niet alleen de studenten, ook het universiteitsmagazine en het aantal boeken over de islam duidt op een minder (negatieve of positieve) aandacht voor deze religie.

Zijn de resultaten vergelijkbaar/overeenkomstig met de situatie op nationaal niveau?

In hoofdstuk 2 hebben we de nationale situatie op het gebied van de islam in Engeland en Nederland besproken. Aan het einde van dat hoofdstuk zijn er punten opgesomd, die belangrijk zijn om de relatie tussen het onderzoek en de rol van de migratiegeschiedenis te bepalen. De punten bevatten een kenmerk van de geschiedenis en zijn getoetst op het onderzoeksveld. Om de bovenstaande deelvraag te kunnen beantwoorden, zijn deze punten belangrijk.

Bij het eerste punt werd de vraag gesteld of er op de University of Essex onder de moslims veel Pakistanen en Bengalen zijn en of de moslimgroep op de Erasmus Universiteit uit veel Turken en Marokkanen bestaat. Uit de grafieken in hoofdstuk 4 is naar voren gekomen dat de meeste Nederlandse moslims ook in Nederland geboren zijn, de overige moslims zijn allemaal in Turkije of Marokko geboren.

Van de Engelse moslims is er maar één in Engeland geboren. De anderen komen uit verschillende landen, maar niet uit Pakistan. De andere bekende migratielanden India en Bangladesh zijn allebei vertegenwoordigd met één moslimstudent. In de jaren zestig migreerden veel studenten uit moslimlanden naar Engeland, die ook nu vaak als geboorteland van de huidige student genoemd worden. Blijkbaar is deze stroom van migranten nog niet opgedroogd.

Bij het volgende punt werd de vraag gesteld of de Engelse niet-moslimstudenten de moslims eerder als 'gelijken' zien dan de Nederlandse autochtone studenten doen. Uit hoofdstuk 4 komt naar voren dat het niet alleen met het zien als 'gelijke' te maken heeft, maar ook met desinteresse. Engelse niet-moslimstudenten letten niet op de moslims en hebben vaak ook niet in de gaten waar moslims zich mee bezig houden.

Of Engelse moslimstudenten meer geïntegreerd zijn in de Engelse samenleving (punt 3) dan Nederlandse moslimstudenten is moeilijk te bepalen. Nederlandse moslimstudenten kiezen niet bewust voor een universiteit met moslimfaciliteiten en beschouwen niet-moslims vaker als vrienden dan Engelse moslimstudenten doen. Deze kenmerken duiden er op dat juist Nederlandse moslimstudenten meer geïntegreerd zijn dan de Engelse moslims. Dit kan echter niet aangetoond worden, aangezien het vasthouden aan je eigen religie niet onmiddellijk hoeft te duiden op minder geïntegreerd zijn.

In Nederland zijn er in verhouding meer moslims dan in Engeland. Het aantal moslims op de Erasmus Universiteit en de University of Essex is niet bekend. *Iqra* heeft wel meer leden dan de *Islamic Society*, maar de Erasmus Universiteit heeft ook twee maal zoveel studenten dan de University of Essex.

In Nederland zijn er per moslim meer faciliteiten voor moslims dan in Engeland. De University of Essex heeft juist veel meer faciliteiten dan de Erasmus Universiteit. Het matige aanbod van de Erasmus Universiteit wordt gecompenseerd door de faciliteiten in de stad Rotterdam. In Colchester is juist weinig aanbod. De landelijke situatie wordt op de universiteiten dus niet bevestigd, maar de universiteitssteden benadrukken dit wel.

Tot slot het zesde punt: heeft de verschillende migratiegeschiedenis van Nederland en Engeland invloed op de denkwijze van moslims of niet-moslims? Dit punt hangt samen met de acceptatie van en beeldvorming over moslims. In de volgende paragraaf wordt dit aspect behandeld samen met de aanname dan wel de verwerping van de hypothese.

De rol van de media op het onderzoek is duidelijk naar voren gekomen in de antwoorden van de (niet-)moslims op de open vragen in hoofdstuk 4. In beide landen wordt in de media gesproken over de angst voor de islam. Veel studenten zijn van mening dat de zaken in de media vaak opgeklept worden.

Er zijn geen gegevens voorhanden wat de gemiddelde Nederlander en Engelsman met deze informatie doet en wat het verschil is met die van de Nederlandse en Engelse student. Een

vergelijking tussen de landelijke situatie en de onderzoeksresultaten kan dus niet gemaakt worden. Wat wel geconcludeerd kan worden is dat de situatie die de media voorspiegelen, op beide universiteiten niet terug te vinden is.

Wat is de invloed van 11 september 2001 op het onderzoeksveld?

In de antwoorden op de open vragen van Nederlandse (niet-)moslimstudenten komt duidelijk naar voren dat zij 11 september 2001 als een breekpunt zien in het debat over de islam. Zowel Najm als Naima studeerde op dat moment nog niet aan de universiteit, ze konden mij daarom niet vertellen of er op de universiteit iets in de 'cultuur' is veranderd sinds 11 september.

Wat in deze thesis duidelijk is geworden is dat de media kritischer tegenover de islam staat, dat burgers bang zijn voor terroristische aanslagen en dat er een strenger integratiebeleid door de –vooral Nederlandse- overheid wordt gevoerd. Deze gevolgen van 11 september werken ook door op het onderzoeksveld.

De discussie over moslims in Engeland en Nederland is losgebarsten. Vooral Nederlandse studenten hebben een standpunt ingenomen in deze discussie. Hun mening over de situatie beïnvloedt het acceptatiegevoel van en de beeldvorming over moslims op de Erasmus Universiteit en de University of Essex. Daarnaast kijkt de overheid er strenger op toe dat moslims integreren in de samenleving. Een gebedsruimte op een universiteit is volgens de regering niet toegestaan. De invloed van 11 september lijkt op de Erasmus Universiteit groter te zijn dan op de University of Essex.

5.2. De hypothese

In hoofdstuk 1 is een hypothese geformuleerd. Nu het onderzoek volbracht is, kan de hypothese aan de hand van de resultaten aangenomen dan wel verworpen worden. Gesteld werd dat de eventuele verschillen tussen de situatie op de Engelse universiteit tegenover de Nederlandse variant, worden veroorzaakt door het verschil van de positie van religie en door het verschillende beeld van moslims als gevolg van het integratiebeleid in beide landen.

Het verschil van positie van religie in beide landen, zien we terug in het onderzoeksveld. Nederlandse niet-moslims redeneren vanuit een ander kader dan de Engelse niet-moslims. De Nederlanders gebruiken woorden als respect, integratie en emancipatie, de Engelsen zien de islam als één van de vele religies.

Een ander duidelijk argument dat het verschil van positie van religie terug te zien is in het onderzoeksveld zijn de verschillen op het punt van gebedsruimte. De University of Essex heeft een *Multifaith Chaplaincy Centre*, waar 13 verschillende religies van gebruik maken. Op die manier wordt de nadruk minder op de islam gelegd, het is gewoon één van de religies.

Op de Erasmus Universiteit zijn er op de locatie Hoboken drie stilleruimtes, waar ook ruimte is voor alle religies. De ruimte wordt echter niet alleen als gebedsruimte beschouwd, maar ook als een ruimte waar een moment van bezinning mogelijk is. Bovendien is de ruimte niet alleen bedoeld voor de studenten en medewerkers, maar ook voor de patiënten van het Erasmus MC ziekenhuis. De gebedsruimte op de locatie Woudestein is echter wel een speciale ruimte voor islamitische studenten. Op die manier wordt er nadruk gelegd op die ene religie; de ruimte is alleen bedoeld voor aanhangers van die godsdienst.

Het verschillende beeld van moslims als gevolg van het integratiebeleid in beide landen is moeilijker aan te tonen met de resultaten van mijn onderzoek. Er is wel een bevinding die veroorzaakt zou kunnen worden door het verschillende beeld.

Eerder is al gezegd dat Engelse niet-moslimstudenten minder geïnteresseerd zijn in de islam en haar facetten dan de Nederlandse niet-moslimstudenten. Deze desinteresse kan voortkomen uit het feit dat de Engelse studenten de moslimstudenten als een inwoner van Engeland zien, gelijkwaardig aan iedereen. Er is geen 'wij en zij', maar ons. De eerste islamitische migranten hadden een Brits paspoort en spraken Engels. Ze werden al snel opgenomen in de Engelse samenleving, weliswaar als etnische minderheid, maar wel als gelijke staatsburger.

Nederlandse niet-moslimstudenten zien de Turken en Marokkanen –de grootste groep moslims in ons land- vaak nog steeds als allochtoon en niet als Nederlands staatsburger. Ze zijn 'anders', ze vallen op en daarom wordt er op deze mensen gelet en over hen gesproken. Deze verklaring is echter een veronderstelling en kan niet hard gemaakt worden door middel van de onderzoeksresultaten. Om die reden is een gedeelte van de hypothese niet volledig bewezen en kan daarom niet als wetenschappelijk, empirisch bewezen worden beschouwd. Het is wel een interessant uitgangspunt voor een nieuw onderzoek.

Door de behandeling van de hypothese is ook de zesde deelvraag nu volledig beantwoord; er zijn overeenkomsten te vinden in het onderzoeksveld die ook op nationaal niveau terug zijn te zien.

5.3. Slotconclusie

In de inleiding van deze thesis heb ik een vraagstelling geformuleerd, die in deze thesis onderzocht is. Na de beantwoording van de deelvragen kan deze vraagstelling nu beantwoord worden. De vraagstelling is:

In hoeverre verschillen de faciliteiten voor, beeldvorming over en acceptatie van Nederlandse moslimstudenten op de Erasmus Universiteit van Engelse moslimstudenten op de University of Essex? Hoe zijn deze eventuele verschillen te verklaren?

De Engelse moslimstudenten van de University of Essex hebben meer faciliteiten ten behoeve van de uitoefening van hun religie dan de Nederlandse moslimstudenten van de Erasmus Universiteit Rotterdam. Er is een grotere gebedsruimte, een zeer actieve islamitische vereniging en de mogelijkheid om halalproducten te kopen of nuttigen. Op de Erasmus Universiteit is op de locatie Woudestein een zeer kleine gebedsruimte, een niet-officiële en daardoor weinig actieve islamitische vereniging en geen mogelijkheid (meer) om halalproducten te kopen of nuttigen.

Er zijn drie verklaringen voor de verschillen in voorzieningen:

- De Erasmus Universiteit ligt in Rotterdam, een zeer multiculturele stad. Er zijn hier vele faciliteiten voor moslims. Islamitische studenten kunnen hier halalproducten kopen, bidden in een moskee en lid worden van een officiële islamitische vereniging. Colchester heeft moslims weinig faciliteiten te bieden.
- De University of Essex heeft een campus, er is een aparte gemeenschap gecreëerd. Het volledige dagelijkse leven speelt zich hier af. De studenten van de Erasmus Universiteit gaan na de colleges weer naar huis. Velen wonen in Rotterdam en bidden daarom eerder in een dichtstbijzijnde moskee dan in de gebedsruimte op de universiteit.
- In Nederland wordt er strenger op het beleid van universiteiten gelet. Een universiteit is niet verplicht faciliteiten voor religieuze doeleinden aan te bieden, dit wordt zelfs afgeraden om 'voortrekkerij' te voorkomen. In Engeland is men wat lossler, zolang er respect is voor elkaar mag alles.

Dit laatste punt zien we ook terug bij de verschillen tussen de beeldvorming over en de acceptatie van de Nederlandse moslimstudenten op de Erasmus Universiteit en de Engelse moslimstudenten op de University of Essex.

Op beide universiteiten zijn en voelen moslims zich geaccepteerd en ook de beeldvorming over moslimstudenten is positief. Toch zijn de achtergronden van deze acceptatie en beeldvorming anders. Engelse niet-moslimstudenten accepteren moslimstudenten omdat ze niet beter weten. Ze zien moslims als medeburgers van Engeland en de islam als één van de vele religies in het land. Deze gedachte wordt deels veroorzaakt door de achtergrond van Engeland: moslims zijn koloniale migranten en Engeland is een religieus land. Daarnaast speelt ook de desinteresse van de Engelse studenten op de University of Essex voor de buitenwereld een rol.

De Nederlandse studenten op de Erasmus Universiteit hebben daarentegen een meer werelds beeld. De argumenten waarom moslimstudenten geaccepteerd moeten worden zijn genuanceerder. Het is duidelijk dat ze vaak met de discussies rondom moslims zijn geconfronteerd, voornamelijk door de media. Uit hun antwoorden spreekt respect en begrip voor moslims, maar aan de andere kant ook de beklemtoning van de woorden integratie en aanpassing.

De verschillen tussen de faciliteiten voor, beeldvorming over en acceptatie van Nederlandse moslimstudenten op de Erasmus Universiteit van de Engelse moslimstudenten op de University of Essex worden dus veroorzaakt door nationale verschillen, de stad waar de universiteit in ligt en het wereldbeeld en interesse van de student.

Nabeschuwing

De resultaten van dit onderzoek zijn interessant; de achtergrond van een land en een stad en de instelling van studenten maken een universiteit en geven haar kleur. De resultaten van het onderzoek zijn een verklaring voor de Erasmus Universiteit waarom het voor deze instelling zo lastig is om religieuze keuzes te maken. Aan de ene kant heeft niemand last van een kleine kamer waar een paar moslims per dag bidden, aan de andere kant roep je door het aanbieden van een gebedsruimte vragen en discussies op.

Zijn Nederlanders nu zulke zeurpieten die ophef maken over elk wissewasje of komen de discussies voort uit serieuze discussies en ontwikkelingen? Waarom lijkt het op de University of Essex allemaal veel gemakkelijker te gaan op het gebied van voorzieningen voor moslims? Uit dit onderzoek blijkt dat het verschil in opvatting veel verder gaat dan het 'zeurderige' karakter van Nederlanders.

De Erasmus Universiteit wordt heen en weer geworpen tussen regels, gastvrij zijn, neutraal blijven en de publieke opinie. Op de University of Essex blijkt zich men daar veel minder druk om te maken, omdat religieuze faciliteiten binnen de samenleving en haar geschiedenis passen.

In dit onderzoek is een aantal zaken naar voren gekomen. Het belangrijkste resultaat is de informatie waardoor de vraagstelling beantwoord kon worden. Er zijn echter ook gegevens door het onderzoek naar boven gekomen, die in deze thesis niet verder zijn uitgediept, maar hier wel om vragen.

Een voorbeeld hiervan is de uitslag dat Nederlandse moslimmeisjes veel actiever in het islamitische verenigingsleven staan en veel mondiger zijn dan de Engelse moslimmeisjes. De oorzaak hiervoor is stof voor een nieuw onderzoek. Wanneer een dergelijk onderzoek zou worden uitgevoerd, houd ik mij aanbevolen om hieraan mee te werken!

Bronvermelding

Boeken:

- H. van den Berg en G. Pas, *In de greep van de angst: het immigratiedebat na 11 september* (Wetenschappelijk Bureau GroenLinks, plaats onbekend, 2002)
- M. Berger, *Kruistocht en jihad: de aanslagen in de Verenigde Staten en de dreiging van de islam* (Uitgeverij Contact, Amsterdam 2001)
- S. van Bijsterveld, *Godsdienstvrijheid in Europees perspectief* (W.E.J. Tjeenk Willink, Deventer 1998)
- F. Bolkestein, *Moslim in de polder* (Uitgeverij Contact, Amsterdam 1997)
- A. Darwish, *What is islam?* (Uitgave van de Islamic Centre-organisatie, plaats en datum onbekend)
- R. Hampsink en J. Roosblad, *Nederland en de Islam* (Katholieke Universiteit der Rechtsgeleerdheid, Nijmegen 1992)
- M. de Hes en A. van Well, *Schendingen van de scheiding tussen kerk en staat* (Uitgeverij de Vrije Gedachte, Rotterdam 1998)
- B. Immerzeel, e.a., *Historia, Geschiedenis&Staatsinrichting* (Meulenhoff Educatief, Amsterdam 1997)
- A. Köse, *Conversion to islam: a study of native British converts* (Kegan Paul international, Londen 1996)
- P. Lewis, *Islamic Britain: religion, politics and identity among British Muslims: Bradford in the 1990s* (I.B.Tauris, Londen 2002)
- T. Modood, *Ethnic minorities in Britain: diversity and disadvantage* (Policy Studies Institute, Londen 1997)
- E. Poole, *Reporting Islam* (Tauris&Co, Londen 2002)
- W. Roovers, e.a., *Islamitische Godsdienstonderwijs in Nederland, Engeland, Duitsland en België* (Instituut voor toegepaste Sociale Wetenschappen, Nijmegen 1987)
- E. Rose, *Colour and Citizenship: a report on British Race relations* (Institute of Race Relations, Londen 1969)
- E. Said, *Covering Islam: how the media and experts determine how we see the rest of the world* (Pantheon Books, New York 1981)
- S. Schlosshauer Selbach, *Staat und Kirche in England* (Peterhang, Frankfurt 1975)

- S. Seddon, *British Muslims: loyalty and belonging* (Islamic Foundation, Leicester 2002)
- W. Shadid, P. Van Koningsveld, *Discussies over de Islam in Nederland; vooroordelen, onbegrip en paternalisme* (Uitgeverij De Ploeg, Utrecht 1990)
- J. Smyth, *The making of the United Kingdom: 1660-1800* (Longman, Harlow 2001)
- T. Sunier, *Islam in beweging: Turkse jongeren en islamitische organisaties* (Het Spinhuis, Amsterdam 1996)
- S. Vertovec e.a., *Islam in Europe: the politics of religion and community* (Macmillan Press, Londen 1997)

Artikelen:

In tijdschrift:

- P. van den Bos, 'Dagbladen en de islam na 11 september', *Zebra Magazine* 2;4, (2002), 1-5
- K. Canatan en C. Oudijk, 'De maatschappelijke rol van moskeeën. casus: Rotterdam', *Markant* 3 (2002), onbekend
- W. Dalrymple, 'Islamophobia', *Newstatesman* jaargang onbekend (19 januari 2004), 18-20
- Q. Danko, 'We komen eraan: Allochtone werknemers bestormen de arbeidsmarkt', *Intermediair* 9 (2001), 14-18
- M. Oomen, 'De moslimoproep', *Vrij Nederland* jaargang onbekend (1 november 2003), 84-85
- A. Siddiqui, 'Muslims in Britain: past and present', *The Bulletin, organ of the Henry Martyn Institute of Islamic Studies* (1995)
- M. Stikkelorum, 'Islamitische gebedsruimte EUR vooralsnog gehandhaafd', *Erasmus Magazine* 7;13 (2004), 10

In bundel:

- T. Sunier, 'Moslims in Nederland, Nederlandse moslims' in G. Engbersen en R. Gabriëls, *Sferen van integratie* (Boom, Amsterdam 1994/1995)
- J. Wrench, 'British Unions and Racism: organisational dilemma's in an unsympathetic climate' in: R. Penninx en J. Roosblad, *Trade Unions, Immigration and Immigrants in Europe 1960-1993* (Berghahn Books, New York/Oxford 2000)

In krant:

- N. Hellen, 'Muslims outpace Anglicans in UK' in de *Sunday Times* van 25 januari 2004
- H. Müller, 'Ruzie over seksuele intimidatie verscheurt moslimomroep' in *De Volkskrant* van 30 april 1999
- C. Mureau, 'Geen trek in moslimscholen' in het *Algemeen Dagblad* van 4 maart 2004, 3
- R. Rombouts, 'Turkse zenders houden Turk in Nederland Turks' in *Het Parool* van 7 maart 1996
- M. Wiegman, 'Buurtbewoners geloven niet in de goede bedoelingen van bestuur El Tawheed-moskee' in *Het Parool* van 30 april 2004
- H. Williams and V. Mahlouji, 'Justice for Europe's forgotten parent: A new television series on Islam should sweep away old prejudices' in *The Guardian* van 11 augustus 2001
- Auteur onbekend, 'Convert Muslims, don't marry them' in *The Asian Age* van 4 februari 2000
- Auteur onbekend, 'David Chater's television choice' in *The Times* van 11 augustus 2001
- Auteur onbekend, 'Londen Mosque is called magnet for extremist recruiters bomb suspect said to embrace views' in de *Boston Globe* van 27 december 2001
- Auteur onbekend, 'Time to take a stand: Britain must act against those who preach violence' in *The Herald* van 28 mei 2002
- Auteur onbekend, 'Thatcher dismays British Muslim leaders with criticism of their response' in *The Herald* van 4 oktober 2001
- Auteur onbekend, 'Haat Adelmund mist onderbouwing' in het *NRC Handelsblad* van 21 februari 2002

Televisieprogramma's:

- 'Some of my best friends are Muslim', Channel 4, 17 augustus 2003
- 'Jonathan Dimbleby Special: Understanding Islam', Channel 4, 23 september 2001

Rapporten:

- BOOM en COS, *De leefbaarheidsenquête 2002* (Centrum voor Onderzoek en Statistiek, 2002)

- D. Broeders, *Werkdocument: Immigratie- en integratieregimes in vier Europese landen, Hfd. 4. Verenigd Koninkrijk: imperial heritage en Race relations* (Wetenschappelijke Raad voor overheidsbeleid, Den Haag 2001)
- T. Choudhury, *The situation of Muslims in the UK* (Open Society Institute, Budapest 2002)
- Erasmus Universiteit Rotterdam, *Jaarverslag 2002* (Erasmus Universiteit, Rotterdam juni 2003)
- Essex County Council, *Essex trends 2003* (Essex County Council, Chelmsford 2003)
- P. Kanne, *Gevoelens van autochtone Nederlanders t.o.v. allochtonen en moslims* (TNS NIPO in opdracht van De Volkskrant, Amsterdam 21 juni 2004)
- NPS/Vara Zembla en Foquz Etnomarketing, *Veiligheidsgevoel Turken en Marokkanen* (september 2002)
- M. O'Beirne, *Religion in England and Wales* (Home Office Research Studies, Londen maart 2004)

Lezingen en colleges:

- Y. Chambers, 'Open discussion' op 10 maart 2004 te Colchester
- A. Manwar, college 'Living our faith, loving our neighbours' op 11 maart 2004 te Colchester
- P. Statman en R. Koopmans, *Resilient or Adaptable Islam? Migrants' Claims-Making for Group Specific Demands in Britain, France, Germany and the Netherlands* (Conference of Europeanists, Chicago 2004)

Encyclopedieën:

- Winkler Prins, *Encyclopedie Deel 16* (Elsevier, Amsterdam 1998)
- Winkler Prins, *Almanak 2002* (Uitgeverij Het Spectrum, Utrecht 2002)

Gesprekken:

- N. Al-Hosiny op verschillende dagen in februari en maart
- Telefoongesprek met mevrouw Imalahi op 16 juni 2004
- N. Kasmi op 18 mei 2004 te Rotterdam
- P. Mossop op 30 januari 2004 te Colchester
- S. Ozturk op 6 juni 2004 te Delft
- Miss Sarah op 17 maart 2004 te Londen

E-mails:

- D. Capey, e-mail van 10 juni 2004
- J. Eijkelenburg, e-mail van 10 mei 2004
- R. Liesker, e-mail van 1 juni 2004
- S. Ramode, e-mail van 9 juni 2004
- G. Shanks, e-mail van 15 maart 2004

Enquêtes:

- 20 enquêtes onder Engelse moslimstudenten
- 20 enquêtes onder Nederlandse moslimstudenten
- 20 enquêtes onder Engelse niet-moslimstudenten
- 20 enquêtes onder Nederlandse niet-moslimstudenten

Internet:

- Webmagazine CBS, 23 december 2002:
<http://www.cbs.nl/nl/publicaties/artikelen/algemeen/webmagazine/artikelen/2002/1094k.htm>
- Samenvatting van het boek: J. Becker en J. de Wit, *Secularisatie in de jaren negentig* (SCP, Den Haag 2000):
<http://www.scp.nl/boeken/titels/2000-3/nl/acrobat/2000-3totaal.pdf>
- 'Teacher insulted Muslim pupil', 26 januari 2004:
<http://news.bbc.co.uk/1/hi/england/cambridgeshire/3430673.stm>
- Dossier Integratie: 'Moslimjongeren aangetrokken tot de jihad', 9 maart 2004:
www.novatv.nl
- *<http://www landenweb.com>*
- Special report Muslims in Britain (BBC websitenews, 23 november 1997):
http://news.bbc.co.uk/1/hi/special_report/1997/religion/33539.stm
- Rapport National Statistics: Census 2001:
<http://www.statistics.gov.uk/CCI/nugget.asp?ID=293&Pos=6&ColRank=1&Rank=176>
- Dossier Integratie: Integratie in Nederland: *www.novatv.nl*
- Webmagazine CBS, 13 oktober 2003:
<http://www.cbs.nl/nl/publicaties/artikelen/algemeen/webmagazine/artikelen/archive/artikel.asp?jr=2003&id=1298k&dt=13-10-2003>
- *<http://www.moskeedatabase.com>*
- *<http://www.essex.ac.uk/about/profile/>*

- Rapport National Statistics, Census 2001:
<http://www.statistics.gov.uk/census2001/profiles/rank/eouteu.asp>
- Rapport National Statistics, Census 2001:
http://www.statistics.gov.uk/census2001/profiles/rank/rank_ethnic.asp
- Factsheet- Prognose bevolkingsontwikkeling Rotterdam 2003-2017:
<http://www.cos.nl/html/factsheet2017.pdf>
- Geschiedenis Eur: *<http://web.eur.nl/eur/historie>*
- *<http://www.rotterdam.nl/smartsite225228.dws>*
- *<http://su.essex.ac.uk/Rabbit>*
- *<http://www.jongrechts.nl/weergavepersberichten.php?datum=1075998638>*
- *<http://www.halalfood.nl>*
- Site van Landelijk Bureau ter bestrijding van Rassendiscriminatie:
<http://www.lbr.nl/racismerapportage/2a-anti-islamisme.html>
- *<http://www.islamfortoday.com/dontmarrymuslims.htm>*
- *<http://www.kijkonderzoek.nl>*

NB: Alle websites zijn op 17 augustus 2004 voor het laatst gecontroleerd op beschikbaarheid en gebruikt voor informatievergaring.

Overig:

- A. van Eekelen, *De moslim in Nederland* (Bachelorwerkstuk, juni 2003)
- A. van Eekelen., *Islamitische basisscholen in Nederland* (werkstuk bachelor, maart 2002)

Deze verslagen zijn op te vragen bij Annelies van Eekelen.

Bijlagen

1. Inhoud islam

2. Persoons- of functiebeschrijving

3. Gesprekken

4. Tabellen bij de diagrammen in hoofdstuk 4

5. E-mails

6. Websites

1. Inhoud islam

Het Arabisch woord "islam" betekent onderwerping of overgave aan de wil van de enige echte God: die alleen is het waard aanbeden te worden. Iemand die dit doet wordt een moslim genoemd. Het woord moslim betekent 'gehoorzaam aan God', maar het betekent ook vredelievend.

In het wereldbeeld en in de geloofsbeleving van moslims staat niet de mens, maar god centraal. De moslim gelooft dat de mens, de wereld, het universum, kortom alles door Allah is geschapen. Op de site van de Nederlandse Moslim Omroep staat het volgende over de relatie tussen moslims en Allah:

*'Wij zijn slechts schepselen, Allah is de Schepper. Zelf is Allah niet door iemand geschapen. Allah was er, Hij is er en Hij zal er voor altijd zijn. Allah is de Eeuwige. Als schepsels hebben wij plichten tegenover onze Schepper. Onze plichten tegenover Allah zijn: onszelf geheel aan Zijn geboden te onderwerpen (islam), en om volledig vertrouwen in Hem te hebben.'*¹²⁶

De islam leunt op vijf pilaren: geloofsbelijdenis, gebed, het geven van 'aalmoezen', vasten en de bedevaart. Moslims geloven in de eenheid van de god Allah, de profeten, de boeken (Koran), de engelen, de dag des oordeels en de voorbeschikking. De islam kent vele regels, voorbeelden zijn de dagelijkse gebeden, het verbod om varkensvlees en alcohol te nuttigen en het naleven van de Ramadan.¹²⁷

Maar de islam is meer dan een serie rituele regels en een louter spiritueel geloof. Net als het jodendom is het een manier van leven waar geen onderscheid wordt gemaakt tussen het spirituele en het dagelijkse leven. De islam heeft invloed op het sociale, economische en politieke vlak. Voor een moslim vormen religie, wet en sociale organisaties een onlosmakelijk geheel. In een Westerse samenleving is dit heel anders; deze termen van het leven worden gereguleerd door de seculiere wet en de kerkelijke autoriteit.¹²⁸

¹²⁶ <http://nmo.omroep.nl/cgi/nmo/index.php?s=6&i=7&id=1>

¹²⁷ A. Darwish, *What is islam?* (Uitgave van de Islamic Centre-organisatie, plaats en datum onbekend), 23-25

¹²⁸ E. Rose, *Colour and Citizenship: a report on British Race relations* (Institute of Race Relations, Londen 1969), 60

2. Persoons- of functiebeschrijving

Voor mijn onderzoek heb ik een aantal personen gesproken om informatie te vergaren. Ik heb hen regelmatig geciteerd of vermeld in een hoofdstuk. In deze bijlage volgt een persoons- of functiebeschrijving.

Najm Al-Hosiny: president van de *Islamic Society* van de University of Essex in Colchester, Engeland. Hij is gekozen voor deze functie voor het studiejaar 2003-2004.

Pat Mossop: voorganger van de Anglicaanse gemeenschap in de *Multifaith Chaplaincy Centre* aan de University of Essex in Colchester, Engeland.

David Capey: hoofd van de *Multifaith Chaplaincy Centre* aan de University of Essex in Colchester, Engeland.

Sheik Ramode: aanspreekpunt van de islamitische gebedsruimte in Colchester.

Geraldine Shanks: Student Adviser aan de University of Essex in Colchester, Engeland.

Miss Sarah: medewerker bij het Islamic Centre in Londen. Het Islamic Centre fungeert als propaganda-instituut voor de islam in Engeland.

Naima Kasmi: voorzitter van de islamitische vereniging *Iqra* van de Erasmus Universiteit in Rotterdam, Nederland. Ze bekleedt deze functie sinds aanvang van het collegejaar 2003-2004 en is voor onbepaalde tijd gekozen.

R. Liesker: beleidsmedewerker bij de afdeling Studentenvoorzieningen aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam, Nederland.

Anouk Eijgenraam: medewerker bij het Erasmus Magazine, het universiteitsblad van de Erasmus Universiteit.

Jerry van Eijkelenburg: manager Restauratieve Voorzieningen van de Holland Catering Specialisten BV. Dit cateringbedrijf verzorgt alle restauratieve voorzieningen op de Erasmus Universiteit.

Mevrouw Imalahi: medewerker bij het Secretariaat van het Erasmus Medisch Centrum.

S. Ozturk: aanspreekpunt van de Sultan Ahmet moskee in Delft.

3. Gesprekken

- ***Gesprek met vijf hoofddoekdragende Engelse moslima's***
- ***Gesprek met Miss Sarah***
- ***Gesprek met Najm***
- ***Gesprek met Naima***

Een gesprek met vijf Engelse hoofddoekdragende moslima's

De bedoeling van het gesprek was om met vijf moslima's te praten over de hoofddoek. Dit was echter niet zo gemakkelijk, aangezien er bij de Engelse moslimstudentes op de University of Essex een groot wantrouwen heerst. Ze zijn bang dat de islam in een verkeerd daglicht wordt gezet. Om die reden heb ik de vragen schriftelijk aan hen gesteld, zodat zij over hun antwoord konden nadenken. Hieronder het resultaat:

Waarom heb je ervoor gekozen om een hoofddoek te dragen?

Unaniem: Ik draag een hoofddoek, omdat ik een moslim ben. In de heilige Koran staat dat ik een hoofddoek moet dragen.

Op welke leeftijd heb je besloten om een hoofddoek te dragen?

Eén was 12 jaar, twee waren 15 jaar, één 18 en de vijfde 25 jaar oud.

Heb je ooit problemen gehad omdat je een hoofddoek draagt op de universiteit?

Unaniem: Nee

Heb je ooit nadelen ondervonden op de universiteit omdat je een hoofddoek draagt?

Unaniem: Nee

Hanteert de universiteit ook regels voor het dragen van de hoofddoek?

Unaniem: Nee

Voel je je bekeken op de universiteit vanwege je hoofddoek?

Soms, maar niet op een vervelende manier. Er wordt soms gekeken met een nieuwsgierige blik

Heeft een leraar of een student ooit iets gezegd over je hoofddoek?

Ja, sommige studenten vragen waarom we een hoofddoek dragen. Een leraar vroeg eens of ze een hoofddoek moest dragen in Afghanistan, omdat ze daarheen ging met vakantie. We hebben nooit een vervelende reactie gehad, alleen nieuwsgierige blikken en vragen.

Gesprek met miss Sarah

Dit gesprek is gevoerd op 17 maart 2004 te Londen. Het gesprek had geen duidelijke structuur, ik heb met haar gesproken over allerlei facetten van de islam, het Islamic Centre en de islam in Engeland.

Miss Sarah werkt in het Islamic Centre in Londen. Dit centrum is opgericht in 1995 en fungeert als propaganda-instituut voor de islam in Engeland.

Uiterlijk Islamic Centre: grote gebedsruimte, met een apart gedeelte voor vrouwen en mannen. Boven allerlei kamers en vergaderruimtes. Overal wordt zonder schoenen gelopen. Er hangen grote klokken op wanneer er gebeden wordt.

De bedoeling was om een kort bezoekje te brengen aan het Islamic Centre om te zien wat dit centrum precies inhoudt. Ik trof daar miss Sarah aan, een zeer vriendelijke moslima, waar ik een uur een animerend gesprek mee heb gehad. Hieronder een korte weergave van het gesprek.

Miss Sarah begint direct te vertellen over de gebruiken en gewoonten van de islam en de geschiedenis van de islam in Engeland. Dan gaat het gesprek verder over de moslims in Engeland. Over het algemeen worden zij goed opgevangen, vooral in Londen zijn er bepaalde wijken waar er veel faciliteiten voor moslims zijn en waar zij geaccepteerd worden. Zelf heeft miss Sarah nog nooit gemerkt dat ze is gediscrimineerd of achtergesteld vanwege haar geloof of hoofddoek. Wel voelde ze zich rond 11 september 2001 niet veilig. De dag waarop het gebeurde stond ze in de metro en ze werd toen bedreigd door een jongen in de metro, dat ze schuldig was aan de aanslagen op Amerika. Ze was heel bang en durfde de dagen daarna niet naar buiten. Ze had het gevoel dat ze persoonlijk werd aangevallen op de gebeurtenissen in de Verenigde Staten.

De beeldvorming over moslims is hierna volgens miss Sarah wel veranderd, maar vooral in de media en de mensen 'op straat'. De overheid is nog steeds zeer vrij tegenover moslims, ze mogen openlijk nog hun geloof uitoefenen en ze mogen ook scholen en moskeeën openen. De situatie is dus niet te vergelijken met Frankrijk en nu ook steeds meer met België en Nederland.

Engeland is een multicultureel land en kent veel religies. Een belangrijk punt is dat in Engeland de staat en kerk niet gescheiden zijn. Veel mensen houden zich niet zo veel bezig met andere religies, richten zich vooral op hun eigen geloof. Volgens miss Sarah is het vooral belangrijk dat iedereen vrij is in Engeland.

Ze is blij dat ze in Engeland woont. Ze woont hier al heel lang en ze spreekt dan ook goed Engels. Ze vindt dat veel meer vrouwen en mannen de taal van het land waar ze wonen, moeten kennen. Ze kunnen hier veel profijt van hebben. Zelf heeft ze twee kinderen die naar de universiteit gaan (waaronder een dochter). Ze draagt een hoofddoek, omdat ze daarvoor heeft gekozen en niet omdat het opgelegd is. Haar dochter draagt geen hoofddoek, omdat ze hier (nog) niet achter staat.

Miss Sarah benadrukt dat ze (en met haar heel veel moslims) tegen oorlog is. Dat de terroristen beweren dat de aanvallen op de Verenigde Staten vanuit een islamitische achtergrond zijn gepleegd, vindt ze dan ook zeer triest. De islam is tegen oorlog en geweld, ze wil vrede en respect voor anderen. De verbinding islam en terrorisme mag dan ook niet gelegd worden, want het is niet waar.

Gesprek met Najm

De vragen zijn gesteld in de maand februari en maart tijdens informele gesprekken op de University of Essex in Colchester. De gesprekken zijn samengevoegd tot een compact vraag-antwoordgesprek.

Ik heb met Najm vele gesprekken gehad over de universiteit en haar faciliteiten. Deze vragen en antwoorden heb ik niet verwerkt in dit gesprek, aangezien alle resultaten verwerkt zijn in hoofdstuk 3. Wanneer ik een citaat van Najm heb gebruikt, wordt dit vermeld in de tekst. Onderstaand een aantal vragen die nog niet behandeld zijn in hoofdstuk 3.

In welk land ben je geboren? Hoe is daar de situatie op het gebied van de islam?

Ik ben geboren in Saudië Arabië en ik woon alweer een aantal jaar in Engeland. Mijn land kan beschreven worden als een islamitische land.

Ben je een strikte moslim? Bid je bijvoorbeeld vijf keer per dag?

Strikt verbinden we niet echt aan vijf keer per dag bidden. Iedere moslim hoort minimaal vijf keer per dag te bidden. Maar iedereen leeft deze regels anders na. Ik leef de regels heel streng na, ik wil graag een goede moslim zijn.

Wat denk je van de relatie tussen Engeland en de islam?

Het is vrij goed, we krijgen alle vrijheden die we nodig hebben om onze godsdienst te belijden. We worden geaccepteerd in Engeland en voelen ons veilig. Sinds 11 september 2001 is er wel veel veranderd. Sommige moslims worden gediscrimineerd en worden uitgescholden. Ik benadruk nog maar eens dat wij niets aan die aanslag kunnen doen, islam en geweld gaat niet samen. Ik vind het verschrikkelijk dat deze twee woorden met elkaar geassocieerd worden, dat past niet bij ons.

Ik vind het nog steeds fijn om in Engeland te wonen, maar niet alleen de niet-moslims zijn bang geworden voor de islam, ook de moslims zijn bang; voor wat er met de islam wordt gedaan en met de veiligheid van het leven van hun kinderen.

Ben je door verkiezingen gekozen als president? Ben je voor onbepaalde tijd president?

Ja, ik ben door verkiezingen gekozen als president voor het collegejaar 2003-2004. Er waren weinig kandidaten voor deze positie en ik voelde dat ik iets moest doen voor de Islamic Society. Om die reden heb ik mij kandidaat gesteld.

Wat zijn je doelen voor dit jaar als president van de Islamic Society?

Mijn hoofddoel is om de society-activiteiten te ontwikkelen en te verbeteren. Ik hoop echt dat er dit jaar meer activiteiten komen en dat ze een succes worden.

Wat is je hoofdtaak als president?

Mijn taak is om commissies samen te stellen voor allerlei activiteiten. Daarnaast moet ik de commissieleden ook begeleiden. Verder moet ik ervoor zorgen dat alle leden van de Islamic Society tevreden zijn en dat iedereen goed met elkaar overweg kan. Ik ben de sociale spil in de society.

Zijn vrouwen actief binnen de *Islamic Society*?

Ja, ze worden aangemoedigd om mee te doen met de activiteiten en te participeren. Ook hebben ze het recht om gekozen te worden voor een bestuur of commissie. Toch willen ze dit alles liever niet, ze blijven liever op de achtergrond.

Is de universiteit behulpzaam en welke zaken kunnen beter georganiseerd worden?

Ja, de universiteit is erg behulpzaam. Ze hebben voor een aparte gebedsruimte voor moslims gezorgd. Daarnaast helpen ze altijd met het zoeken van ruimtes voor activiteiten van society-activiteiten.

Zijn er ooit problemen geweest met de universiteit, die veroorzaakt werden door onbegrip van de universiteit op het gebied van islamitische regels?

Er zijn nooit problemen geweest zover ik weet. Soms waren er wel technische problemen of was er ruimtegebrek, maar dat is logisch. Er zijn echter nog nooit problemen geweest op het gebied van het begrip voor de islam.

Denk je dat er iets is veranderd sinds 11 september 2001 op de universiteit?

In die periode studeerde ik nog niet aan de University of Essex, dus dat kan ik niet vertellen.

NB: deze laatste vraag heeft David Capey beantwoord in zijn e-mail van 10 juni 2004.

Gesprek Naima

De antwoorden op de onderstaande vragen zijn voornamelijk verzameld tijdens het gesprek dat ik op 10 mei 2004 op de Erasmus Universiteit Rotterdam met Naima had. Ook zijn er twee telefoongesprekken gevoerd met Naima, waar de nodige vragen gesteld zijn. De gesprekken zijn samengevoegd tot een compact vraag-antwoordgesprek.

Ik heb met Naima ook gesproken over de universiteit en haar faciliteiten. Deze vragen en antwoorden heb ik niet verwerkt in dit gesprek, aangezien alle resultaten verwerkt zijn in hoofdstuk 3. Wanneer ik een citaat van Naima heb gebruikt, is dit te zien aan de voetnoot. Onderstaand een aantal vragen die nog niet behandeld zijn in hoofdstuk 3.

In welk land ben je geboren? Hoe is daar de situatie op het gebied van de islam?

Ik ben in Nederland geboren, maar mijn ouders zijn Marokkaans. Marokko is een islamitisch land te noemen.

Ben je een strikte moslim? Bid je bijvoorbeeld vijf keer per dag?

Mijn band met de islam is sterk. Ik kan soms door de colleges niet op de exacte tijd bidden, maar dat haal ik dan in. Verder vind ik het belangrijk om mij aan de kledingregels te houden, ik draag dan ook een hoofddoek.

Wat denk je van de relatie tussen Nederland en de islam?

Zoals in alle landen heeft ook Nederland haar vooroordelen over de islam. Dit vind ik erg jammer, maar ik ben het inmiddels wel gewend.

Ben je door verkiezingen gekozen als voorzitter? Ben je voor onbepaalde tijd president?

Ik ben pas tweedejaars studente en ik ben vorig jaar vrij actief geweest bij Iqra. Toch was ik erg verbaasd dat ik vorig jaar werd benaderd of ik voorzitter wilde zijn van Iqra, omdat ik nog maar tweedejaars ben. Ik was wel erg vereerd en wilde dan ook graag mijn steentje bijdragen. Je bent voor onbepaalde tijd voorzitter, dus niet voor één collegejaar.

Wat zijn je doelen voor dit jaar als voorzitter van Iqra?

Ik wil graag met mijn bestuur Iqra op de kaart zetten. Iqra is nog geen officiële vereniging, dat wil zeggen: niet aangesloten bij de Kamer van Koophandel. Pas bij een wijziging van de statuten heeft zij bestaansrecht en kan zij aanspraak maken op subsidies. De vereniging is niet officieel en om die reden wordt zij ook niet vernoemd op de website en heeft ze weinig naamsbekendheid.

Een aantal jaren geleden was er een heel actief bestuur. Zij hebben allerlei dingen georganiseerd. Daarna is er een aantal jaar een bestuur geweest dat weinig heeft georganiseerd, behalve wat etentjes en bijeenkomsten.

We willen met dit bestuur veel bereiken, maar het is heel moeilijk. Eerst moeten de statuten gewijzigd worden, zodat de vereniging officieel kan worden. Dan kan er bijvoorbeeld ook contributie geheven worden. Niemand hoeft nu wat te betalen, dus we hebben ook weinig geld om iets te kunnen organiseren.

Wat is je hoofdtaak als voorzitter?

Ik leid de vergaderingen en ik moet initiatieven nemen voor activiteiten. Verder zorg ik ervoor wat iedereen moet doen binnen het bestuur en wie er bij de activiteiten helpt naast het bestuur.

Zijn vrouwen actief binnen Iqra?

Ja, de meeste actieve leden zijn vrouwen. Dat sommigen het vreemd vinden dat ik voorzitter ben, komt meer voort uit het feit dat ik zo klein ben en de grotere bestuursleden vertel wat ze moeten doen.

Is de universiteit behulpzaam en welke zaken kunnen beter georganiseerd worden?

De universiteit is behulpzaam. Wanneer wij een lezing hebben, krijgen we vaak een gratis zaal. Dit doen ze, omdat wij als vereniging weinig geld hebben. Verder proberen ze ook te helpen om een vrije zaal te vinden. De openingstijden van de gebedsruimte is wel een punt van verbetering. Dit is echter moeilijk, aangezien de tijden verbonden zijn aan de opening van de receptie.

Zijn er ooit problemen geweest met de universiteit, die veroorzaakt werden door onbegrip van de universiteit op het gebied van islamitische regels?

Nee, ik kan mij geen voorval bedenken. Ik ben ook pas tweedejaars, dus nog niet zo lang op de universiteit.

Denk je dat er iets is veranderd sinds 11 september 2001 op de universiteit?

Nee, dat idee heb ik niet. Ik heb het zelf niet bewust meegemaakt, omdat ik toen nog niet aan de Erasmus Universiteit studeerde. Van mijn vriendinnen heb ik echter nog nooit iets vernomen dat de sfeer anders is geworden.

Je draagt een hoofddoek. Waarom heb je ervoor gekozen om een hoofddoek te dragen? Op welke leeftijd ben je de hoofddoek gaan dragen?

Ik zat op een islamitische basisschool en daar droeg bijna ieder meisje een hoofddoek. Ik ben er mee begonnen om erbij te horen, het was in. Vanaf mijn 12e ben ik de hoofddoek echt bewust gaan dragen, ik kende toen de betekenis ervan en stond achter die betekenis.

Heb je ooit problemen gehad omdat je een hoofddoek droeg op de lagere/middelbare school?

Nee, op school droeg iedereen er één, op de middelbare school ook veel meiden. Ik zat op het Henegouwen in Rotterdam-West, dat is een zwarte school. Ze zijn daar dus gewend aan de hoofddoek.

In het dagelijkse leven voel ik me wel eens bekeken, maar ik heb nooit echt problemen gehad. Een vriendin van mij had laatst wel iets raars in de supermarkt. Ze pakte het laatste mandje en toen zei een man achter haar: Ja, jullie pakken alles van ons af en nu ook al de winkelmandjes. M'n vriendin was perplex en vroeg zich af wat ze fout had gedaan.

Heb je ooit problemen gehad omdat je een hoofddoek draagt op de universiteit?

Nee, nog nooit. Vele vriendinnen dragen een hoofddoek en eigenlijk ga ik alleen met Turkse en Marokkaanse meiden om, die ook moslim zijn. Zij vinden de hoofddoek natuurlijk niet

vreemd. Wat Nederlanders over mijn hoofddoek denken, weet ik niet. Ik kan geen gedachten lezen, alleen gissen.

Heb je ooit nadelen ondervonden op de universiteit omdat je een hoofddoek draagt?

Nee, een hoofddoek dragen is geaccepteerd op de universiteit. Soms heb ik wel het gevoel dat ik me extra moet verdedigen omdat ik een moslim ben. Maar dit is voornamelijk buiten de universiteit, binnen de muren van de universiteit zijn allemaal volwassen en intelligente mensen.

Ben je op de universiteit ooit gediscrimineerd vanwege je hoofddoek?

Zoals ik zal zei ga ik voornamelijk met andere moslims om. Dan heb ik er dus geen last van. Ik voel studenten mij soms wel nakijken. Je weet dan natuurlijk niet wat ze denken. Het kan nieuwsgierigheid zijn, omdat ik anders ben. Het kan ook zijn omdat ze het stom vinden.

Hanteert de universiteit ook regels voor het dragen van de hoofddoek?

Nee, je bent vrij om te dragen wat je wilt. Niemand heeft er ooit iets van gezegd.

Voel je je bekeken op de universiteit vanwege je hoofddoek?

Soms, maar niet heel vaak of op een vervelende manier. De hoofddoek is vrij bekend in de Nederlandse samenleving en op de universiteit.

4. Tabellen bij de diagrammen in hoofdstuk 4

- ***Niet-moslims: vraag 1 tot en met 8b.***
- ***Moslims: vraag 1 tot en met 8b.***

Muslims

Vraag 1:

	Geslacht	Eng	Ned	Land	Eng	Ned	Studie	Eng	Ned
	mannen	16	8	India	1	0	Informatica	4	0
	vrouwen	4	12	Qatar	3	0	Electronic System Engineering	7	0
				Maleisie	1	0	Biologie	2	0
				Egypte	2	0	Economie	2	5
				Bangladesh	1	0	Politologie	1	0
				Soedan	1	0	Government	1	0
				Saudie Arabie	5	0	Rechten	2	5
				Verenigde Arabische Emiraten	3	0	Taalwetenschappen	1	0
				Engeland	1	0	Bedrijfskunde	0	8
				Iran	1	0	Business Administration	0	1
				Kuweit	1	0	Geschiedenis	0	1
				Nederland	0	15			
				Turkije	0	4			
				Marokko	0	1			

Vraag 2.

	Eng	Ned	Vraag 3.	Eng	Ned	Vraag 4.	Eng	Ned
Streng	9	11	Goed	5	10	Goed	4	7
Redelijk	8	8	Redelijk	8	9	Redelijk	4	8
Matig	3	1	Matig	4	1	Matig	11	5
Niet	0	0	Slecht	3	0	Slecht	0	0
						Weet niet	1	0

Muslims

Vraag 5a

	Eng	Ned
Goed	4	9
Redelijk	7	7
Matig	9	2
Slecht	0	2

Vraag 5b

Goed
Redelijk
Matig
Slecht
Weet niet

Eng	Ned
5	1
5	2
6	3
4	11
0	3

Vraag 5c

Goed
Redelijk
Matig
Slecht

Eng	Ned
8	5
6	10
6	2
0	3

Vraag 5d

	Eng	Ned
Goed	5	3
Redelijk	9	9
Matig	5	3
Slecht	1	3
Weet niet	0	2

Vraag 5e

Goed
Redelijk
Matig
Slecht
Weet niet

Eng	Ned
10	5
4	6
5	4
1	4
0	1

Vraag 6

	Eng	Ned
Ja	14	14
Soms	3	5
Nee	2	1
Weet niet	1	0

Vraag 7

Ja
Soms
Nee
Weet niet

Eng	Ned
1	4
2	8
16	8
1	0

Vraag 8a

	Eng	Ned
Ja	8	17
Soms	8	2
Nee	4	1

Vraag 8b

Ja
Nee
nvt

Eng	Ned
13	18
3	1
4	1

Niet-moslims

Vraag 4a.

	Eng	Ned
Ja	9	8
Soms	7	7
Nee	4	5

Vraag 4b

	Eng	Ned
Positief	1	1
Neutraal	13	14
Negatief	0	0
Weet niet	2	0
nvt	4	5

Vraag 5a

	Eng	Ned
Goed	0	3
Redelijk	3	2
Matig	1	4
Slecht	0	0
Weet niet	16	11

Vraag 5b

	Eng	Ned
Goed	0	1
Redelijk	4	0
Matig	4	3
Slecht	0	1
Weet niet	12	15

Vraag 5c

	Eng	Ned
Goed	1	8
Redelijk	7	4
Matig	1	0
Slecht	0	0
Weet niet	11	8

Vraag 5d

	Eng	Ned
Goed	0	0
Redelijk	1	3
Matig	1	2
Slecht	2	1
Weet niet	16	14

Vraag 5e

	Eng	Ned
Goed	0	0
Redelijk	2	1
Matig	1	3
Slecht	1	2
Weet niet	16	14

Vraag 6

	Eng	Ned
Ja	15	18
Soms	5	2
Nee	0	0

Vraag 7

	Eng	Ned
Ja	3	0
Soms	0	6
Nee	13	14
Weet niet	4	0

Vraag 8a

	Eng	Ned
Ja	4	3
Soms	8	9
Nee	8	8

Vraag 8b

	Eng	Ned
Ja	8	5
Nee	4	7
nvt	8	8

5. E-mails

- ***E-mail van D. Capey***
- ***E-mail van J. Eijkelenburg***
- ***E-mail van R. Liesker***
- ***E-mail van G. Shanks***
- ***E-mail van S. Ramode***

From : David Capey <d.capey@sifre.org.uk>

Sent : Thursday, June 10, 2004 9:22 AM

Dear Annelies,

I am so sorry that I have not replied to your email before now. The last few months have been extremely busy and I have just about scraped through them. Anyway, I will now try to answer your questions, hoping that it is not too late.

In what year started the Chaplaincy Centre?

The then Anglican Chaplain persuaded the university to allocate a room as a 'Quiet Room' in the early 1970's. When his successor arrived in 1981, he negotiated for more space and launched a public appeal for money to convert the larger area into a worship area, library and two offices, one for the Anglican Chaplain and one for the joint use of the other chaplains. The public appeal was subscribed to by Anglican, Roman Catholic, and other Christian Churches and charities and by the Jewish community. The facilities which were named the 'The Chaplaincy Centre', were well used and attracted an increasing number of users. In particular, the number of Muslim students using the facilities became significant. In the early 1990s the University made more space available and the Centre was remodelled again, this time at the University's expense, to provide a second worship area, ablutions facilities for the Muslims, an extra office for the Muslims and a small meeting room. At this stage the area was renamed 'The Multifaith Chaplaincy Centre'. The Centre is still too small and those who use it are awaiting the provision of better facilities at some time in the future.

In what year started the Islamic Society?

Did they use one of the praying rooms immediately?

I cannot give an accurate answer to the first question. The university started admitting large numbers of students from the Muslim world around 1970. There were no prayer facilities for them and to my knowledge they prayed alone in their own rooms or met in small numbers in vacant seminar rooms to pray together. Some of them started using the 'Quiet Room' and I suspect that the Islamic Society was started around this time (1975). They were consulted when the plans for the original Chaplaincy Centre were being drawn up and they were asked to assist in the appeal for funds to pay for the conversion. They were not able to find any money but they moved into the new Centre as soon as it was available. As there were no ablution facilities in the Centre, they used the adjacent toilets for their ablutions. As the Centre was largely converted and furnished with money from Christian sources, it lacked many facilities needed by the Muslim community. Around this time, a Multifaith Chaplaincy Committee of Management was established in order to manage the day to day running of the Centre.

How is the relationship between all these religions who use the centre?

Relationship between those who use the Centre (Christian denomination / Christian denomination and Christian / Muslim) has been both good and bad. Bad times have usually been associated with the lack of space and facilities. There was a time when the extensive use of the adjacent toilets as ablutions rooms caused upsets with the wider university community who also used those facilities. Until very recently, the Muslim Community have been represented by the President of the Islamic Society; a new

President is appointed every year. The other user groups have had ongoing representation through their chaplains. The Muslim Community Leadership has therefore had a lack of continuity and this in itself has caused some problems.

The major problem I experienced in the chaplaincy during my time at the university arose because Christians use chairs and Muslims use prayer mats. More accurately, the Muslims cover the carpet of the worship area with large sheets. It often happened that these sheets were not removed at the end of Muslim prayers and had to be rolled up by Christian worshippers before they could lay out their chairs for their services. Very trivial yet very annoying and I am afraid the cause of the Centre's major conflict. But we got over it.

Did something changed in this relationship after 9/11?

9/11 was a significant day – as you probably know better than I, Muslims and Christians kept vigil together on that day and the relationship between Christians and Muslims was enhanced. Most recently, the Islamic Society has appointed a Muslim who lives in Essex and works in Suffolk as their representative. I hope and pray that the new possibility of continuity in leadership will enable new things to happen at Essex.

Hope this will be of use to you.

Best Regards,

David Capey

From : Jerry Eijkelenburg <hcseijkelenburg@ext.eur.nl>

Sent : Monday, May 10, 2004 2:18 PM

Geachte mevrouw van Eekelen,

Inderdaad hebben wij op verzoek van een aantal moslim studenten op de EUR drie jaar geleden gedurende drie maanden getracht om Halal maaltijden en overige

Halal voedings artikelen in restaurant de Carrousel te verkopen.

Naast de dagelijks te verkrijgen warme maaltijden en snacks stond er in de Carrousel een grote vitrine kast met de overige Halal produkten.

Hoewel er via Erasmus Magazine door HCS en de moslim studenten vereniging campagne is gevoerd voor deze Halal maaltijden en artikelen zijn wij na drie maanden gestopt met de verkoop omdat de afname nihil bleek te zijn.

Dit had niets te maken met de te dure prijs maar met het feit dat als er naast de Halal voeding nog genoeg andere keuze mogelijkheden waren.

De moslim student kan in de restaurants ook vegetarische gerechten en bv kip eten indien gewenst.

Wij menen dan ook dat men alleen maar meer Halal voeding zal nemen als er geen andere keuzes zijn.

Er is op de Erasmus Universiteit ons inziens een groot aanbod van assortiment in voeding zodat zowel de moslim student als alle overige studenten genoeg keuzes hebben.

Voor de goede orde willen wij U er wel op wijzen dat Holland Catering een schade heeft gehad van ongeveer € 4500.-

Dit omdat de maaltijden en snacks vanaf een aparte counter moest worden aangeboden (extra personeels inzet) en derving van maaltijden.

De Erasmus Universiteit zelf heeft geen schade geleden.

Het Halal projekt is zeker niet mislukt door Holland Catering maar het weinige animo onder de moslim student (andere keuzes) heeft het projekt helaas doen mislukken.

Met vriendelijke groet,

Jerry van Eijkelenburg
Manager Restauratieve Voorzieningen
Holland Catering Specialisten BV
Erasmus Universiteit Rotterdam.

From: R. Liesker <Liesker@oos.eur.nl>
Sent: Tuesday, June 1, 2004 9:37 AM

Geachte mevrouw van Eekelen,

In antwoord op uw mail van 26 mei jongstleden kan ik u het volgende laten weten:

1. kledingvoorschriften zijn door de EUR niet vastgesteld.
2. het wordt wel overwogen om kleding en attributen die het gezicht bedekken te verbieden waar het gaat om onderwijs (vanwege de interactie) en tentamens en examens (vanwege de identificatie). Model daarvoor is te vinden bij de Universiteit Leiden. Overigens hanteert de opleiding geneeskunde voor de coschappen wel kledingregels.

Met vriendelijke groeten,

R. Liesker
Beleidsmedewerker van de afdeling studentenvoorzieningen.

From: Student Support Office
Sent: 15 March 2004 14:27 AM

Dear Annelies,

Thank you for your enquiry about our international student group at the University of Essex. There are 8.241 students currently registered at the University with another 190 not registered who are unsupervised Post graduate students. Over 120 countries are represented at the University.

There is no rule about headscarves or traditional costume, everything is acceptable. There is no collected information about the breakdown of religious groups at the University. This information is not collected at the moment but is under consideration for the future. Sorry about that.

Best of luck with your research,

Geraldine Shanks
Student Adviser

From : Sheik Ramode <Sheik.Raymode@oaksec.co.uk>

Sent : Wednesday, June 9, 2004 4:30 PM

Dear Annelies,

I must apologise for the delay as I realise that I am always busy whether it is year end or not. If I knew that being an accountant would take so much of my time I think I would chose another profession. Well I think it is time to answer a few of your questions. In Colchester there was no mosque and as time progress we realised that we need a place of worship. Due to the lack of fund the only possibility was the place offered at the university of Colchester. As time pass we start to contribute toward a fund for the only purpose to built a mosque. Finally in 1992 we bought a two bedroom house and converted it to be the mosuqe of Colchester with the permission of the Council of Colchester. Infact the mosque was not purchased outright due to lack of fund and at that time we had a mortgage. According to islamic jurisprudence we are not allowed to deal in interest. As having a mortgage mean we have to pay interest. There has been a lot of criticism about it. After 5 years there has been a change in the committee of the mosque and they decided to put an end to the payment of the mortgage. In 1999 there was a newly appointed imaam i.e priest who took the initiative to collect enough cash to pay the whole debt which was realised in the same year. This is now a proper mosque in the real sense with no argument about the issue of interest as it is forbidden to take or give interest. As you can see the mosque was established by donation from muslim people only mostly living in colchester and any muslim who want to contribute. Concerning the amount of people praying in the mosque it varies as we seem to be getting a lot of worshipers every friday around 200 and especial occassion. As a muslim it is compulsory to establish 5 daily prayers except if there are instances of illness for example as there are some flexibility. Unfortunately even the mosque is open for the five daily prayers on average we have only 20 people coming for prayers every day of the week except friday prayers which is mainly the afternoon one at around 1 p.m. that it then after that the rest of the prayers eventhough it is friday you will get on average 20 to be fair .We do have a priest to lead the five daily prayers in the mosque and he get paid by the contribution made to the mosque. It is not funded by any oraganisation. The early morning prayers which is 4am in the morning due to summer time we have only maximum 10 people in winter it is less may be 8 maximum. There are not a lot of muslim in colchester amy be 75 families . There are not a lot of facilities for muslim in colchester especially halal food as I myself I prefer to eat mostly fish and vegetables. Most people tend to go to London or Ipswich to get their groceries. The halal food at the university is onlt frozen one and you have to order them. I myself like to meet the brothers

from the university and they as well when they are in town they will come to the mosque. The facilities at the university are mostly used by the students and some other working people nearby. Your intention which is important wherever you pray taht doesnot matter as you do things to please ALLAH (god) only.

I am sorry to answer your question a bit late but if you need any further assistance do not hesitate to call me at work on my direct line 01206227983 or e-mail. I apologise once more for not answering on time due to unforeseen circumstances.

Regards
Sheik Raymode

6. Websites

Achter dit blad zijn alle websites te vinden die in de bronvermelding vermeld zijn.